

AGRI
ANALYSE

Landbrukets Økoløft 2016-2020

Evaluering og mulige
veier videre

Marte Guttulsrød
Vilde Haarsaker

Rapport 6–2020

Bak Landbrukets Økoløft står:

Norges Bondelag • Norsk Bonde- og Småbrukarlag
Debio • Debio Info • Norsk Landbruksrådgiving
Økologisk Norge • Fylkesmannen

Forfatter	Marte Guttulsrød (Økologisk Norge), Vilde Haarsaker (AgriAnalyse)
Tittel	Landbrukets Økoløft 2016–2020: Evaluering og mulige veier videre
Prosjekt	Evaluering av Landbrukets Økoløft 2016–2020
Utgiver	AgriAnalyse
Utgiversted	Oslo
Utgivelsesår	2020
Antall sider	82
ISSN	1894-1192
Emneord	Landbrukets Økoløft, økologisk, inspirasjonsbønder
Forsidebilde	Bildecollage av inspirasjonsbøndene i prosjektet. Diverse fotografer.

Litt om AgriAnalyse

AgriAnalyse er en faglig premissleverandør og et kompetent utredningsmiljø i spørsmål knyttet til landbruk og politikk. AgriAnalyse arbeider med nasjonale, internasjonale og organisasjonsinterne problemstillinger innenfor våre prioriterte satsingsområder. Ansatte i AgriAnalyse har tverrfaglig bakgrunn med kompetanse fra flere ulike samfunnsvitenskapelige og landbruksfaglige tradisjoner. Se www.agrianalyse.no for mer informasjon.

Forord

Landbrukets Økoløft ble startet opp i 2016. Det er første gang landbruksorganisasjonene har gått sammen i et forpliktende og systematisk samarbeid for å øke produksjonen av økologisk mat i Norge. Kjernen i prosjektet er 30 inspirasjonsbønder som enten driver hele gårdsdriften økologisk eller driver parallellproduksjon. De har derfor førstehånds erfaring med økologisk drift som de deler med andre bønder på møter, gårdsbesøk og foredrag.

AgriAnalyse har i denne rapporten samarbeidet med Landbrukets Økoløft om en evaluering av prosjektet. Prosjektet skal slutføres i 2020, men det er mye som taler for at det vil være behov for å videreføre arbeidet som er satt i gang i prosjektet. Det er fortsatt mye som må gjøres for at norsk landbruk skal ta ut markedspotensialet for økologisk mat i Norge. Det er også stort potensiale i å utnytte spydspissfunksjonen til økologisk landbruk for å øke verdiskapingen basert på norske ressurser og bidra til å dra hele det norske landbruket i en bærekraftig retning.

Vi vil takke alle inspirasjonsbøndene og medlemmer av arbeidsutvalget og styringsgruppa for verdifulle innspill til evalueringen av prosjektet, samt Elin Rømo Grande i Økologisk Norge, prosjektmedarbeider i Landbrukets Økoløft, som har bidratt med både faglige innspill og kvalitetssikring. Vi vil også takke de to tidligere prosjektlederne Aina Bartmann og Markus Brun Hustad som var med på prosjektet fra starten. Aina Bartmann var en sentral drivkraft i initieringen av prosjektet, sammen med Odd-Einar Hjortnæs og Emil Mohr i Debio, Kari Marte Sjøvik og Per Skorge i Norges Bondelag og John Petter Løvstad i Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Takk til alle dere for viktige innspill og kvalitetssikring av deler av materialet. Vi vil også takke Laila Stubsjøen fra Grønt kompetansesenter ved Skjetlein vgs., Rita Natvig fra Mære landbruksskole og Kari Kleivset fra Søgne vgs. for verdifulle innspill.

April 2020

Chr. Anton Smedshaug
Daglig leder
AgriAnalyse

Innhold

SAMMENDRAG	1
1 OM LANDBRUKETS ØKOLØFT	9
1.1 OM EVALUERINGEN	11
2 INSPIRASJONSBØNDER (TILTAK 1).....	13
3 ÅPNE MØTER OM ØKOLOGISK LANDBRUK (TILTAK 2)	17
4 ØKOLØFT TIL FORBRUKERNE (TILTAK 3)	24
5 KOMMUNIKASJONS- OG INFORMASJONSARBEID (TILTAK 4).....	26
6 ORGANISERING OG KOORDINERING AV PROSJEKTET (TILTAK 5)	29
6.1 ARBEIDSUTVALGET VAR VIKTIG FOR UTFORMINGEN AV PROSJEKTET	30
6.2 STYRINGSGRUPPE.....	30
6.3 NASJONAL RESSURSGRUPPE HAR BLITT EN ARENA FOR Å LØFTE PROBLEMSTILLINGER I VERDIKJEDEN FOR ØKOLOGISK LANDBRUK	31
7 EFFEKTER AV PROSJEKTET: BROBYGGING, SPYDSPISSFUNKSJON OG HOLDNINGER	34
7.1 LANDBRUKETS ØKOLØFT SITT BIDRAG TIL BROBYGGING OG SPYDSPISSEFFEKTER INN MOT KONVENJONELT LANDBRUK	35
7.2 FLERE INSPIRASJONSBØNDER ER SPYDSPISSER INNENFOR ØKOLOGISK JORDBRUK.....	38
7.3 HOLDNINGER TIL ØKOLOGISK LANDBRUK BLANT BØNDER.....	43
7.4 ØKOLOGISK LANDBRUK HØYERE PÅ DAGSORDEN HOS SAMARBEIDSPARTNERNE I LANDBRUKETS ØKOLØFT.....	46
7.5 OPPSUMMERING AV EFFEKTER AV PROSJEKTET	47
8 UTVIKLING I PRODUKSJON OG OMSETNING AV ØKOLOGISKE LANDBRUKSVARER.....	49
8.1 UTVIKLING I ANTALL ØKOLOGISK SERTIFISERTE JORDBRUKSBEDRIFTER	51
8.2 UTVIKLING I ØKOLOGISK SERTIFISERT JORDBRUKSAREAL.....	52
8.3 UTVIKLING I ANTALL HUSDYR I ØKOLOGISK PRODUKSJON	55
8.4 UTVIKLING I PRODUKSJON AV ØKOLOGISKE LANDBRUKSVARER MÅLT I VOLUM	55
8.5 OMSETNING AV ØKOLOGISKE MATVARER I DAGLIGVAREHANDEL OG ANDRE SALGSKANALER	62
8.6 OPPSUMMERT – HAR ØKT FORBRUK AV ØKOLOGISK MAT FØRT TIL ØKT NORSK PRODUKSJON?	66
9 KONKLUSJONER.....	67
10 MULIGE VEIER VIDERE FOR PROSJEKTET.....	68
LITTERATUR	79
VEDLEGG	81
OVERSIKT OVER INSPIRASJONSBØNDER.....	81

Sammendrag

Landbrukets Økoløft ble startet i 2016. Prosjektet er historisk siden det er første gang landbruksorganisasjonene har gått sammen i et forpliktende og systematisk samarbeid for å fremme økologisk landbruk i Norge. 2020 er det femte og siste året av prosjektet. Målet med Landbrukets Økoløft er å bidra til økt produksjon av økologiske landbruksprodukter i Norge gjennom felles inspirasjonsløft, kunnskapsformidling og rekruttering. Bonde-til-bonde-kommunikasjon om agronomi og økonomi med utgangspunkt i 30 inspirasjonsbønder er bærebjelken i prosjektet. Økologisk landbruk er en spydspiss som viser vei i en mer bærekraftig retning for hele det norske landbruket. Prosjektet finansieres av Landbruksdirektoratet og gjennom egeninnsats fra organisasjonene.

Evalueringen viser at Landbrukets Økoløft har bidratt til:

- mer positive holdninger til økologisk landbruk i det konvensjonelle landbruket, inkludert blant samarbeidsorganisasjonene i prosjektet.
- å styrke spydspissfunksjonen til økologisk landbruk ved at økologiske metoder har blitt tatt i bruk av konvensjonelle bønder.
- å løfte fram spydspissene innenfor det økologiske landbruket og skape et nettverk mellom disse.
- å skape arenaer for faglig og sosial utveksling mellom konvensjonelle og økologiske bønder, men også for utveksling mellom økologiske bønder.
- brobyggerkommunikasjon mellom økologisk og konvensjonelt landbruk.
- en felles plattform for landbruksorganisasjonene til systematisk samarbeid for økt økologisk produksjon.

Særlig ordningen med inspirasjonsbønder har vært vellykket og er noe samtlige av samarbeidspartnerne ønsker å videreføre.

Hva gjelder omlegging til økologisk landbruk tar dette tid og avhenger av en rekke faktorer. Mange av disse faktorene ligger utenfor prosjektets rammer. Det antas derfor at alle effektene av prosjektet når det gjelder økt produksjon først vil kunne ses lenger fram i tid. Men norsk produksjon holder fortsatt ikke tritt med økningen i omsetningen av økologiske landbruksvarer og antall økologiske bønder synker i samme takt som landbruket som helhet.

For at norsk landbruk skal kunne utnytte markedspotensialet for økologiske matvarer pekes det derfor på behovet for og viktigheten av å fortsette innsatsen for å øke norsk økologisk produksjon. Det er også mulig for et nytt prosjekt å bidra til at spydspissfunksjonen til økologisk landbruk utvikles og utnyttes i større grad, for økt verdiskaping basert på norske ressurser og for å bidra til videreutvikling av hele det norske landbruket i en bærekraftig retning. Evalueringen viser at det er viktig at videre arbeid med disse problemstillingene fortsatt forankres i et samlet landbruk, og peker på flere mulige veier videre i et nytt prosjekt.

I evalueringen gjennomgås de fem hovedtiltakene i prosjektet. Diskusjonen om mulige veier videre i en eventuell ny prosjektperiode tar utgangspunkt i disse.

Tiltak 1: Inspirasjonsbønder

30 inspirasjonsbønder er bærebjelken i prosjektet. Inspirasjonsbøndene representerer et bredt utvalg når det gjelder produksjoner, bruksstørrelse, geografi, kjønn og fagområder. Ved utvelgelsen av inspirasjonsbønder er det lagt vekt på den enkeltes faglige kunnskap, formidlingsevne og ønske om å være brobygger mellom det konvensjonelle og det økologiske landbruket. Ved utvelgelsen er det prioritert inspirasjonsbønder fra de produksjonene der underdekningen av norske økologiske landbruksvarer er størst (korn, protein- og oljevekster, frukt, bær og grønt). Mange er også valgt ut fordi de er gode på jordhelse, regenerative metoder, dyrevelferd, bruk av lokale fôrressurser og lokale kretsløp på gården, noe som er med på å bidra til spydspissfunksjonen for økologisk landbruk. Inspirasjonsbøndene bidrar på følgende aktiviteter:

- Åpne temamøter om økologisk drift, i regi av Landbrukets Økoløft.
- Foredrag på andre arenaer, som årsmøter i faglagene, landbrukskonferanser og naturbruksskoler.
- Gårdsbesøk og markvandring på egen gård for andre bønder og elever ved naturbruksskoler.
- Filmer fra gården og portrettintervjuer utarbeidet av Landbrukets Økoløft.

Fra 2016 til mars 2020 har inspirasjonsbøndene holdt 144 foredrag på møter, kurs og landbruksarrangementer rundt om i landet og på egne gårder, i tillegg til på 46 åpne møter i regi av Landbrukets Økoløft. Totalt har inspirasjonsbøndene møtt 9319 personer ansikt til ansikt på ulike arrangementer. I tillegg har det blitt laget en rekke nettsaker og oppslag i aviser og tidsskrifter, samt radioreportasjer og enkelte nyhetssaker på TV.

En av inspirasjonsbøndene oppsummerer: «Nettverksbygging og kunnskapsdeling mellom inspirasjonsbønder som deretter blir motivert og tar dette med seg ut til konvensjonelle brukere, er det som har fungert best av aktivitetene i prosjektet».

Tiltak 2: Åpne temamøter om økologisk drift

Landbrukets Økoløft har hvert år arrangert mellom 7 og 13 åpne møter. Et møte består av foredrag fra en eller to inspirasjonsbønder, en rådgiver fra Norsk Landbruksrådgiving, innledninger fra representanter fra faglagene og Debio, og ofte fra en representant fra landbruksavdelingen hos Fylkesmannen. Markedsaktører har også etter hvert blitt invitert inn. Møtene arrangeres som oftest sammen med lokallag i faglagene og noen ganger i samarbeid med NLR regionalt. De åpne møtene er i hovedsak rettet mot bønder, primært konvensjonelle, men også økologiske. I starten var temaene for de åpne møtene mer overordnet om økologisk landbruk, men det ble raskt tydelig at det var behov for mer spissede møter på type produksjon – f.eks. korn, melk eller epledyrking. Erfaringen i oppstarten viste tydelig at det som fungerte best var konkrete temaer rundt agronomi, økonomi og etter hvert også

markedsmuligheter. Dette har vist seg å være vellykket og gitt grunnlag for gode faglige diskusjoner mellom økologiske og konvensjonelle bønder på møtene.

Tiltak 3: Økoløft til forbrukerne

Nytt i 2020 har vært å invitere de tre største dagligvarekjedene inn i prosjektet for å sikre et helkjedeperspektiv. NorgesGruppen, Coop og Rema 1000 er med som observatører i nasjonal ressursgruppe, og de har valgt ut 3–5 inspirasjonsbutikker hver som lykkes godt med utvalg og salg av norske, økologiske varer. Inspirasjonsbutikkene løftes fram i media og skal inspirere flere butikker til å bli enda bedre på salg av norske, økologiske varer.

Dagligvarekjedene skal også tilbys foredrag om økologisk mat og landbruk, og prosjektet skal arrangere et markeds møte hvor alle kjedene er representert og hvor inspirasjonsbutikkene kan dele av sine erfaringer. Dette tiltaket er nytt i 2020 og vil evalueres i august.

Tiltak 4: Kommunikasjons- og informasjonsarbeid

Det er prosjektledelsen i Landbrukets Økoløft som har ansvar for kommunikasjons- og informasjonsarbeidet, med forankring i styringsgruppe og arbeidsutvalg. En kommunikasjonsstrategi ble utarbeidet ved prosjektets oppstart og har fokus på formidling av de gode historiene, bonde-til-bonde kommunikasjon med utgangspunkt i inspirasjonsbøndene, samt informasjon om hvilke markeds muligheter som finnes. Det er utarbeidet brosjyrer, nettintervjuer og videoer med inspirasjonsbøndene, samt 16 tema-ark om økologiregelverket for enkeltproduksjoner fra DeBioInfo. Prosjektet har fått mange hundre presseoppslag siden 2016 og drifter en aktiv Facebook-side med over 5700 følgere per mars 2020.

Tiltak 5: Organisering og koordinering av prosjektet

Økologisk Norge har prosjektlederansvar med to stillinger i til sammen 1,5 årsverk. Prosjektledelsen står for det daglige arbeidet med koordinering, oppfølging og kommunikasjon. Gjennom arbeidsutvalg, styringsgruppe og nasjonal ressursgruppe sikres koordinering med hele landbruket slik at de åpne møtene med inspirasjonsbønder og rådgivere er rettet mot de produksjonene der det trengs mest. Prosjektet har løpende dialog med markedsaktørene om hvor i landet det er behov for flere produsenter og større volum innen de ulike produksjonene.

Samarbeidsorganisasjonene er representert med fagpersoner i **arbeidsutvalget** (2–5 møter per år) og ledelse i **styringsgruppa** (2 møter per år). Arbeidsutvalget har vært viktig for utforming av prosjektet, utvelgelse av inspirasjonsbønder og en rekke andre strategiske valg.

I **nasjonal ressursgruppe** (2 møter per år) møter styringsgruppa sammen med TINE, Nortura, Gartnerhallen, Norske Felleskjøp, NIBIO, NORSØK, Matmerk, Mattilsynet, Biologisk-dynamisk Forening, Bondens Marked, Norges Bygdeungdomslag og Rørosmeieriet. Fra 2020 ble NorgesGruppen, Coop, Rema 1000 og Matvalget med som observatører. Ressursgruppa har blitt en arena for å løfte problemstillinger i hele verdikjeden for økologisk landbruk.

Hvordan har prosjektet bidratt til brobygging, holdningsendringer og spydspisseffekter?

Nesten samtlige inspirasjonsbønder sier at de har merket endringer i holdningene til økologisk landbruk hos konvensjonelle kollegaer siden 2016. De viser også til at flere konvensjonelle bønder bruker økologiske metoder i konvensjonell drift, og har økt kunnskap, bevissthet og respekt for økologisk som driftsform. Særlig jordhelse er et tema som mange bønder er opptatt av, uavhengig av om de driver økologisk eller konvensjonelt. I 2019 utførte AgriAnalyse på oppdrag fra Landbrukets Økoløft en elektronisk spørreundersøkelse blant norske bønder som også viste at holdningene til økologisk landbruk både hos bønder i nærmiljøet og i samfunnet generelt har blitt bedre. 60 prosent av de konvensjonelle bøndene som svarte på undersøkelsen fra 2019 var helt eller delvis enige i påstanden om at konvensjonelt landbruk kan lære av økologiske metoder. Undersøkelsen viste også at én av fem konvensjonelle bønder har vurdert å legge om til økologisk produksjon.

Landbrukets Økoløft har også bidratt til at økologisk landbruk har blitt satt høyere på dagsorden hos samarbeidsorganisasjonene, både lokalt og sentralt. Ifølge Norges Bondelag har lokallagenes og fylkeslagenes innspill til jordbruksforhandlingene blitt mer konkrete når det gjelder økologisk siden 2016. Der fokuset tidligere har vært på å ta markedsandeler fra import, framheves nå også spydspissfunksjonen til økologisk landbruk i langt større grad enn tidligere. Spydspissfunksjonen er i økende grad en viktig del av prosjektet. Også Norsk Bonde- og Småbrukarlag mener at prosjektet har bidratt til å gjøre arbeidet med økologisk landbruk i egen organisasjon viktigere. Ifølge NLR har prosjektet bidratt til å inspirere egne rådgivere, og det har gitt økt forståelse for hva slags roller de ulike samarbeidsorganisasjonene har.

Har produksjonen av norske økologiske landbruksvarer økt mellom 2016 og 2020?

Andelen økologisk i dagligvare og andre salgskanaler stiger for tilnærmet alle varegrupper. Manglende datagrunnlag gjør at det ikke er mulig å se hvordan veksten fordeler seg mellom import og norskprodusert vare. Siden det i dag nesten ikke importeres økologisk kjøtt, egg og meieriprodukter (unntatt ost), er det først og fremst innen grønnsaker, frukt, bær, korn, olje- og proteinvekster og ost at import er en problemstilling. Det er kun økologiske egg som har stor vekst innenfor norsk økologisk produksjon, ellers tyder tallene på en utflating i produksjon målt i tonn. Det er også grunnlag for å anta at det er en økning i produksjon av økologisk grønt grunnet økning i areal, men det mangler godt nok datagrunnlag for å si dette sikkert. Antall økologisk sertifiserte produsenter synker nå i samme takt som totalen for norsk jordbruk. I likhet med det totale jordbruksarealet synker også det økologiske jordbruksarealet, men det økologiske grøntarealet har steget med ca. 25 prosent siden oppstarten av prosjektet. Imidlertid finnes det lite informasjon om hvor mye av den økologiske grøntproduksjonen som omsettes som økologisk. Økologiske grønnsaker er den største varegruppen av økologiske matvarer solgt i dagligvarehandelen, målt i omsetning. Det har også tidligere vært påpekt at det er behov for statistikk om norskandeler slik at en kan målrette virkemiddelbruk for å øke norsk produksjon der det er mulig å ta andeler fra import. Det er en rekke ulike faktorer som

spiller inn på utvikling i norsk økologisk landbruksproduksjon, hvor marked, forutsigbare kontrakter og avtaler, stabile rammebetingelser, økonomi og regelverksendringer er blant de viktigste.

Mulige veier videre for Landbrukets Økoløft

I diskusjonen om hvordan Landbrukets Økoløft kan utvikles videre i en mulig ny prosjektperiode, er det viktig å vurdere hva som er hensiktsmessig for å komplementere eksisterende aktivitet og roller. Mye av aktiviteten i Landbrukets Økoløft og forslagene til videreutvikling grenser tett opptil eller overlapper delvis med blant annet NLR sitt oppdrag.

Flere har foreslått at inspirasjonsbøndenes oppgaver kan utvides til å også omfatte en mentorordning for bønder som er nysgjerrige på økologiske driftsmetoder og vurderer å legge om, noe som i dag til en viss grad skjer «uoppfordret». NLR har allerede en mentorordning i dag, og det blir i så fall viktig å se på i hvilken grad inspirasjonsbøndene kunne blitt en del av denne, eller komplettert ordningen. Det blir også trukket fram at inspirasjonsbøndene gjerne kan delta i enda større grad på eksisterende møteplasser som årsmøter i fylkeslag og lokallag i faglagene, og at arrangementer på inspirasjonsbøndenes gårder og foredrag på naturbruksskolene kan øke i omfang. Tettere oppfølging av interesserte bønder i etterkant av deltakelse på Økoløft-møter nevnes også, og et par inspirasjonsbønder peker på at det kan være nyttig med mindre grupper med økologiske og konvensjonelle bønder som møtes til mer uformell erfaringsdeling.

Med tanke på at antall bønder som driver økologisk synker i samme takt som antall bønder totalt i Norge, kan det være grunn til å vurdere å vektlegge ivaretagelse og motivering av etablerte økobønder enda mer i en ny prosjektperiode. Det er naturlig med enda tettere samarbeid med NLR og Debio for å legge til rette for faglige og sosiale møteplasser for økologiske bønder, spesielt i områder og innen produksjoner hvor risikoen for frafall er ekstra høy. Fra 2021 trer nytt økoregelverk i kraft i EU, med blant annet strengere krav til lokalprodusert fôr, forbud mot å holde okser inne de tre siste månedene før slakting og det vil innføres forbud mot dyrking i avgrenset medium og krav om dyrking i jord i veksthus. Det er uvisst når dette regelverket blir gjeldende i Norge, men en eller annen variant blir trolig innført i løpet av de neste årene. I skrivende stund er regelverket ute på høring fra Mattilsynet. I en videreføring av Landbrukets Økoløft vil det være viktig å vurdere om prosjektet kan bidra til at overgangen til nytt regelverk i så liten grad som mulig fører til at økologiske produsenter legger om til konvensjonelt, eller at terskelen for å starte med økologisk produksjon ikke blir for høy. Det trengs spydspisser og inspirasjonsbønder som kan vise vei til hvordan møte regelverksendringene.

Mange er tydelige på at et viktig spor å følge videre er helkjedeinvolvering og økt innsats overfor omsetningsleddene helt ut til forbrukere, kokker, kantiner, grossister og offentlige innkjøpere. Dette har fått en start i 2020 med utvelgelse av inspirasjonsbutikker og deltakelse fra NorgesGruppen, Coop og Rema 1000. Arbeid med mer forutsigbare leveringsavtaler, spesielt for frukt og grønt, nevnes som viktige forutsetninger for vekst i produksjon og forbruk.

I spørreundersøkelsen utført av AgriAnalyse på oppdrag fra Landbrukets Økoløft i 2019, ble respondentene spurt om hva som var det viktigste tiltaket for å øke kunnskapsnivået hos gårdbrukere omkring økologisk produksjon. 22 prosent svarte at det beste tiltaket vil være informasjon om økologisk produksjon ved større sammenkomster for både økologiske og konvensjonelle produsenter. Til sammen 30 prosent mente at landbruksskolene må arbeide mer målrettet med økologisk landbruk og at det bør undervises i økologisk landbruk ved flere skoler. Flere påpekte at en økt andel landbruksskoler driver hele eller deler av sin produksjon økologisk. Arbeid opp mot landbruksskolene har vært sentralt i Landbrukets Økoløft og er et arbeid som kan styrkes dersom prosjektets plattform skal videreføres etter 2020.

Oppsummering av mulige veier videre for Landbrukets Økoløft

Tiltak 1: Inspirasjonsbøndene

- Mer aktivitet på gårdene til inspirasjonsbøndene.
- Flere foredrag på landbruksskoler.
- Flere foredrag på møter i regi av NLR.
- Økt tilstedeværelse på eksisterende møteplasser i landbruket.
- Mulig nytt tiltak: Mentorordning med inspirasjonsbønder og bønder som vurderer å legge om til økologisk, eventuelt som del av NLR sin eksisterende ordning eller som et supplement.

Tiltak 2: Åpne temamøter om økologisk drift

- Tettere oppfølging av bønder som vurderer å legge om til økologisk drift fra prosjektledelsen i Landbrukets Økoløft, i etterkant av prosjektets åpne møter, i tett samarbeid med NLR og Debio.
- Vurdere oppfølging også av samvirker, dagligvarekjeder og andre markedsaktører etter åpne møter der dette er aktuelt.
- Vurdere oppfølgingsmøter og individuell oppfølging der dette er aktuelt.
- Vurdere samarbeid mellom NLR og Landbrukets Økoløft for å få med flere konvensjonelle bønder på Økologisk grupperåd, og/eller eventuelt utvikle et nytt format som kan supplere Økologisk grupperåd i samarbeid med NLR.

Tiltak 3: Økoløft til forbrukerne

- Videreføre og styrke arbeidet med inspirasjonsbutikker.
- Jobbe mer med kokker, grossister og offentlige innkjøpere, og generelt med offentlige innkjøp i samarbeid med Matvalget.
- Invitere med dagligvarekjedene og samvirkene på åpne møter om økologisk landbruk.
- Jobbe tettere med samvirkene, for eksempel når det gjelder forutsigbare leveringsavtaler innen grønt.

- Se på flere muligheter for å komme forbrukere i møte med informasjon om norsk økologisk matproduksjon.

Tiltak 4: Kommunikasjons- og informasjonsarbeid

- Videreføre hovedtrekkene i kommunikasjons- og informasjonsarbeidet med vekt på brobyggerkommunikasjon og å løfte fram inspirasjonsbøndene med agronomi og økonomi i søkelyset.
- Økt innsats på arbeid opp mot media for økt synlighet.
- Oppdatering av kommunikasjonsstrategien med forankring hos alle samarbeidspartnerne.

Tiltak 5: Organisering og koordinering av prosjektet

- Beholde de store linjene i eksisterende organisering.
- Enda bredere involvering fra alle samarbeidsorganisasjonene inn i prosjektet, for eksempel ved å publisere utarbeidet materiale på en egen hjemmeside som ikke ligger under Økologisk Norge sin hjemmeside (okoloft.no for eksempel).
- Fremme styringsgruppa som strategisk forum som kan:
 - fremme felles kommunikasjon om den viktige rollen til økologisk landbruk og at det er behov for flere bønder som driver økologisk.
 - fremme felles forslag om prioriteringer for FOU på bakgrunn av erfaringene i prosjektet, der økologisk kobles mot bærekraftig produksjon generelt.
 - fremme forslag til nye virkemidler i jordbruksforhandlingene.
 - fremme forslag om konkretisering av Nasjonal strategi for økologisk jordbruk 2018–2030.

Mulig nytt innsatsområde: Motivere etablerte økobønder

- Jobbe tettere med NLR og Debio for aktivt å hindre frafall blant etablerte økobønder gjennom tilrettelegging for flere faglige og sosiale møteplasser, spesielt innen produksjoner og områder hvor risiko for frafall er ekstra høyt.
- Jobbe målrettet sammen med Mattilsynet og andre relevante aktører i Regelverksutvalget for å ruste de økologiske produsentene bedre for regelverksendringer. Dette kan skje ved rekruttering av nye inspirasjonsbønder innen de aktuelle produksjonene som kan vise vei til hvordan praktisk løse de nye utfordringene, og ved å prioritere temaer for møter og i kommunikasjonsarbeid som er relevant i denne sammenhengen.

Mulig nytt innsatsområde: Løfte fram økologiske spydspisser på jordhelse, lav bruk av innsatsfaktorer og lokalprodusert fôr

- Rekruttering av flere inspirasjonsbønder som bruker høy andel lokalt fôr, som produserer korn, protein- og oljevekster til eget kraftfôr, som har erfaring med økt

grovfôr kvalitet og høy grovfôrandel i drøvtyggernes førseddel og som har lite bruk av andre importerte innsatsmidler.

- Prioritering av temaer for møter og kommunikasjon rettet inn mot jordhelse, lav bruk av innsatsfaktorer og lokalprodusert fôr.
- Bistå NLR i å etablere møteplasser og jordhelseforum for bønder, og legge til rette for at inspirasjonsbønder med god kompetanse og erfaring på jordhelse kan bidra inn i disse foraene. Skolering av inspirasjonsbøndene på jordhelse.
- Utfordre NIBIO og NMBU på å forske mer på spydspissområdene og jobbe tett med bøndene som går i front og tester ut nye metoder.

Inspirasjonsbonde Astrid Bjørnson på Kryssgarden utenfor Larvik. Foto: Marte Guttulsrød

1 Om Landbrukets Økoløft

I 2016 ble prosjektet Landbrukets Økoløft opprettet med mål om å bidra til økt norsk produksjon av økologiske landbruksprodukter i Norge gjennom felles inspirasjonsløft, kunnskapsformidling og rekruttering. Det er første gang landbruksorganisasjonene har gått sammen i et forpliktende og systematisk samarbeid for å fremme økologisk landbruk.

Prosjektet er et samarbeid mellom:

- Norges Bondelag
- Norsk Bonde- og Småbrukarlag
- Debio
- DebioInfo
- Fylkesmannen (og tidligere Økologiske foregangsfylker)
- Norsk Landbruksrådgiving
- Økologisk Norge (formell prosjekteier)

Samarbeidspartnerne har helt fra starten planlagt å jobbe sammen i minst fem år, da omlegging til økologisk tar tid, både i form av endring av tankesett, kunnskap, praktiske forhold på gården og private hensyn som for eksempel generasjonsskifte. 2020 er prosjektets femte og foreløpig siste år. Gjennom et bredt faglig og organisatorisk samarbeid mellom de ulike landbruksorganisasjonene og forsknings- og veiledningsapparatet var hensikten med prosjektet at etablerte produsenter og nyetablerere skulle få informasjon om økologisk produksjon, og innsikt i hvilke muligheter som finnes for egen virksomhet både agronomisk og markedsmessig. Dette tilbudet fantes fra før av gjennom blant annet Norsk Landbruksrådgiving og samvirkene, men det ble ansett som avgjørende å sette arbeidet inn i en mer helhetlig ramme der faglagene og fagmiljøene stod sammen bak et felles budskap om at Norge trenger flere økoprodusenter. Grunntanken bak prosjektet er ikke å skape så mye nytt, men å presentere og styrke den gode jobben som allerede gjøres av flere aktører innen økologisk landbruk. Sentralt i dette står kunnskapsformidling fra 30 utvalgte etablerte økoprodusenter. Disse kalles “inspirasjonsbønder” og er bærebjelken i prosjektet. I valg av inspirasjonsbønder og temaer for åpne møter i regi av prosjektet, vektlegges produksjoner med størst underdekning av norske økologiske landbruksprodukter i markedet, altså der det importeres økologiske landbruksvarer som kunne vært produsert i Norge.

Formålet med Landbrukets Økoløft er å øke den norske produksjonen av økologiske landbruksvarer gjennom bredt samarbeid om ulike tiltak mellom sentrale aktører i landbruket. Dette skal oppnås ved å formidle kunnskap, inspirere og rekruttere nye produsenter til økologisk drift.

VIVIL	VI TILBYR
Motivere flere bønder til å satse på økologisk produksjon.	Motivasjon gjennom våre 30 inspirasjonsbønder, medlemsorganisasjoner og fagpersoner
Tilby forbrukerne mer økologisk mat produsert på norske ressurser.	Kunnskapsbygging om økologisk landbruk generelt, om regelverk, økonomi og markedsmuligheter.
Utvikle økologisk landbruk som en pådriver og læringsarena for mer bærekraftige produksjonsmetoder for hele landbruket.	Økologisk førsteråd, økologisk grupperåd og individuell rådgivning.
Bidra til økt verdiskaping knyttet til økt etterspørsel i markedet	Sosiale og faglige nettverk for deg som vil satse på økologisk produksjon.
	Felles motivasjonsmøter i alle deler av landet i løpet av 2016-2017.

Utdrag fra brosjyre til utdeling på møter, utarbeidet av Landbrukets Økoløft i 2016

Landbrukets Økoløft har siden oppstarten i 2016 vært finansiert av Landbruksdirektoratet. Prosjektet har ikke noen annen ekstern finansiering, men samarbeidsorganisasjonene bidrar med et betydelig antall arbeidstimer hvert år som ikke dekkes via prosjektet.

Tabell 1 Tilsagn fra Landbruksdirektoratet til Landbrukets Økoløft.

	2016-17	2018	2019	2020
Tilsagn, millioner kroner	4 995 000	2 913 500	2 800 000	3 200 000

1.1 Om evalueringen

Evalueringen har blitt gjennomført etter ønske fra styringsgruppa i prosjektet. Det er viktig å gjøre opp status på hva prosjektet har oppnådd av resultater, hva som har fungert og ikke fungert, samt hva som gjenstår av arbeid for å øke norsk produksjon av økologiske landbruksvarer. Evalueringen er basert på svar fra inspirasjonsbøndene på spørreskjema og fra spørreskjemaer og intervjuer med medlemmene av arbeidsutvalget, et medlem av styringsgruppa og de to tidligere prosjektlederne. Det er fem hovedtiltak i Landbrukets Økoløft, og evalueringen er derfor bygd opp med et kapittel for hvert av tiltakene:

Tiltak 1: Inspirasjonsbønder

Tiltak 2: Åpne temamøter om økologisk landbruk

Tiltak 3: Økoløft til forbrukerne (nytt i 2020 – vil evalueres i august)

Tiltak 4: Kommunikasjons- og informasjonsarbeid

Tiltak 5: Organisering og koordinering av prosjektet

Evalueringen ser på hva som har fungert godt, hva som kan gjøres annerledes for å oppnå større grad av måloppnåelse i framtiden og diskuterer eventuelle nye tiltak.

Omlegging til økologisk drift er en tidkrevende prosess, og man vil nok først se alle effektene av Landbrukets Økoløft flere år fram i tid. Det er derfor vanskelig å måle effekter av prosjektet kun i form av økning i antall økoprodusenter, og det er vel så relevant å belyse holdningsendringer og spydspisseeffekter for å si noe om hva slags effekter prosjektet har hatt så langt.

Det tar ett til tre år å legge om til økologisk drift, avhengig av type produksjon og utgangspunkt. I tillegg kan det ta tid å bestemme seg for å legge om til økologisk. Det skal mye til for entydig å kunne koble en beslutning om omlegging direkte til Landbrukets Økoløft, da dette ofte er sammensatt og påvirkes av en rekke faktorer som er utenfor prosjektets rammer. Dette kan blant annet være markedssituasjonen og da særlig flaskehalsen i verdikjeden, rammevilkår lagt over jordbruksforhandlingene, regelverksendringer, mediebildet, økonomi og private forhold som for eksempel påvente av generasjonsskifte. I tillegg til tall på utviklingen i antall økologiske produsenter, er det også hentet inn tall om utviklingen i norsk produksjon av økologiske landbruksvarer og økologisk areal, samt omsetning av økologiske matvarer, basert på tilgjengelig statistikk fra Debio, SSB og Landbruksdirektoratet.

Målet om at Landbrukets Økoløft skal bidra til økt norsk produksjon av økologiske landbruksvarer, skal oppnås ved å formidle kunnskap, inspirere og rekruttere nye produsenter til økologisk drift samt å ivareta eksisterende økologiske produsenter. Sentralt i prosjektet står derfor å bidra til god dialog mellom det økologiske og det konvensjonelle miljøet. I intervjuene og spørreskjemaene er det på bakgrunn av dette lagt vekt på å belyse effekter som holdningsendringer og spydspisseeffekter, selv om dette er vanskelig å måle.

- **Holdningsendringer** er trolig en viktig effekt av prosjektet som på sikt kan bidra til at flere velger å legge om til økologisk. Derfor blir det i denne evalueringen lagt vekt på å belyse hvordan inspirasjonsbøndene og medlemmene i arbeidsutvalget (samt et medlem i styringsgruppa) har opplevd at holdninger til økologisk landbruk har endret seg de siste årene, både hos bønder og innad i samarbeidsorganisasjonene som står bak Landbrukets Økoløft. Det vises i denne sammenhengen også til den elektroniske spørreundersøkelsen *Flere økologiske bønder? Hva mener bonden*, som ble utført av AgriAnalyse på oppdrag fra Landbrukets Økoløft (Bunger, 2019).
- **Spydspisseeffekter** driver landbruket som helhet framover i mer bærekraftig retning. Konvensjonelle bønder tilegner seg i økende grad kunnskap fra økologisk produksjon og tar i bruk elementer av dette i sin produksjon, f.eks. vekstskifte, forebygging mot - og biologisk og mekanisk håndtering av ugras, plantesykdommer og skadedyr, mer fokus på mangfold og levende matjord, bruk av organisk gjødsel, underkulturer eller fangvekster. I tillegg er også flere av inspirasjonsbøndene spydspisser innenfor økologisk landbruk og ligger i front hva gjelder ressurseffektivitet, kretsløp på gården, biologisk mangfold, jordhelse og dyrevelferd.

Innhenting av informasjon og intervjuer har skjedd i perioden januar til mars 2020. Skriftlig spørreskjema har blitt besvart av 24 av totalt 29 nåværende inspirasjonsbønder, 2 av totalt 19 tidligere inspirasjonsbønder, alle fem medlemmene i arbeidsutvalget samt et medlem i styringsgruppa. Dette ene medlemmet i styringsgruppa er Børre Solberg, daglig leder i Økologisk Norge, som ikke er representert i arbeidsutvalget annet enn ved prosjektleder og prosjektmedarbeider i Landbrukets Økoløft. Medlemmene i arbeidsutvalget har også blitt intervjuet over telefon eller fysisk. Det har også blitt gjort intervjuer og innhentet skriftlige svar fra de to tidligere prosjektlederne for Landbrukets Økoløft. Aina Bartmann ledet prosjektet i 2016 og 2017 og var hoved-drivkraften i oppstarten av prosjektet, og Markus Brun Hustad ledet prosjektet i 2018 og 2019. Prosjektmedarbeider fra prosjektets begynnelse i januar 2016, og prosjektleder fra januar 2020, Marte Guttulsrød, har hatt hovedansvaret for innhenting av datamateriale, intervjuer og skriving av evalueringen i nært samarbeid med Vilde Haarsaker, prosjektleder i AgriAnalyse. Haarsaker har hatt ansvar for sammenstilling, kvalitetssjekk, grafer og visuell framstilling. Elin Rømo Grande, prosjektmedarbeider i Landbrukets Økoløft, har bidratt med kvalitetssjekk, gjennomlesning og faglige råd. Rapporten ferdigstilles i april 2020, altså før prosjektperioden er over.

2 Inspirasjonsbønder (tiltak 1)

30 inspirasjonsbønder er det bærende fundamentet i Landbrukets Økoløft.

Inspirasjonsbøndene er valgt ut av arbeidsutvalget på bakgrunn av produksjon, kunnskap, og evne til å formidle ærlig og inspirerende om egen gårdsdrift på en brobyggende måte overfor kollegaer som driver konvensjonelt. Inspirasjonsbøndene skal reflektere ulike størrelser på produksjonen, geografi, kjønnsbalanse, fagområder, personlighetstyper, og det skal være flest bønder innen produksjoner hvor underdekningen av norske økologiske varer til enhver tid er størst. I prosjektperioden har det blitt gjort noen utskiftninger av inspirasjonsbøndene for å sikre at prosjektet har nok bønder å sende til ulike typer møter og foredrag innen de mest etterspurte produksjonene. Spesielt fra 2018 har jordhelse blitt et tema som mange bønder har blitt mer opptatt av, og derfor har kunnskap på dette området blitt vektlagt i valg av nye inspirasjonsbønder. I vedlegg 1 er en oversikt over alle nåværende og tidligere inspirasjonsbønder. I skrivende stund rekrutteres en honningprodusent, som blir prosjektets trettiende inspirasjonsbonde, men prosessen er ikke landet i tide til publisering av evalueringen.

Fire av inspirasjonsbøndene. Fra brosjyre om Landbrukets Økoløft 2016/17.

			
KJELL BIRGER FRØYLAND Produksjon: Kylling + konvensjonell ammeku og korn Kommune: Halden Fylke: Østfold Telefon: 928 33 210 Epost: kjell.b.fr@gmail.com	KOLBJØRN ANDA Produksjon: Melk og kjøtt Kommune: Randaberg Fylke: Rogaland Telefon: 481 85 658 Epost: kolban@online.no	MARIANNE BØTHUN Produksjon: Epler + bier og sau (konvensjonelt) Kommune: Vik Fylke: Sogn og Fjordane Telefon: 938 46 851 Epost: mariboth@hotmail.com	MARIELLE DE ROOS Produksjon: Allsidig: Geitmelk, ysteri, kjøttforedling, korn til krossing, høner, griser, grønnsaker. Kommune: Vestvågøy Fylke: Nordland Telefon: 950 82 958 Epost: lofotengardsysteri@online.no

Inspirasjonsbøndene holder foredrag på de åpne temamøtene som arrangeres av Landbrukets Økoløft, disse er nærmere omtalt i neste kapittel. I tillegg holder de foredrag på andre arenaer. Fra 2016 til mars 2020 har inspirasjonsbøndene holdt 144 foredrag på møter, kurs og landbruksarrangementer rundt om i landet, og på egen gård. I tillegg har de holdt foredrag på

46 åpne møter arrangert av Landbrukets Økoløft. Totalt har representanter fra prosjektet møtt 9319 personer ansikt til ansikt på ulike arrangementer. Det anslås at en tredjedel av deltakerne på alle disse arrangementene er konvensjonelle bønder, en tredjedel økologiske bønder og en tredjedel elever ved landbruksskoler, ansatte og rådgivere i landbruket.

I starten av prosjektet måtte tilbud om gratis foredrag fra en inspirasjonsbonde promoteres i ulike kanaler blant samarbeidspartnerne, men det tok ikke lang tid før prosjektet fikk flere forespørsler om foredrag enn det budsjettet kunne dekke. Prosjektledelsen oppfordrer samarbeidspartnerne til å spille inn foredrag fra inspirasjonsbøndene på årsmøter i faglagene, fylkessamlinger og store etablerte landbruksarenaer hvor det kommer mange konvensjonelle bønder. Medlemmene av arbeidsutvalget får egne invitasjonsbrev fra prosjektledelsen med tilbud om gratis foredrag av inspirasjonsbøndene som blir videresendt til fylkes- og lokallag over hele landet. Etter hvert som inspirasjonsbøndene har blitt mer synlige og kjent i ulike miljøer, har flere blitt brukt en del i media, og flere opplever at andre bønder i økende grad tar direkte kontakt for å få råd.

Inspirasjonsbøndene selv trekker fram de åpne temamøtene som noe som fungerer veldig godt, men også foredrag på andre arenaer og gårdsbesøk. Én av inspirasjonsbøndene sier at «Hjemmebesøk på gården er mest 'slagkraftig' blant aktivitetene i Landbrukets Økoløft».

Tabell 2 Aktiviteter inspirasjonsbøndene deltar på.

	Beskrivelse
Åpne møter om økologisk landbruk, arrangeres av Landbrukets Økoløft	Møtene består alltid av foredrag fra en eller to inspirasjonsbønder og en rådgiver fra Norsk Landbruksrådgiving, samt representanter fra flere av de andre samarbeidsorganisasjonene og aktuelle markedsaktører. Møtene arrangeres som oftest i samarbeid med lokal-/fylkeslag i faglagene. Det er ofte representanter fra disse som åpner møtene og/eller er ordstyrere. Det er avholdt 46 åpne møter i perioden 2016 til mars 2020.
Gårdsbesøk hos inspirasjonsbøndene	Primært for andre bønder og elever ved landbruksskoler. Tilbudet har også vært åpent for lokal- og fylkeslag fra faglagene, representanter fra landbruksavdelingen i kommuner og fylkesmenn og enkelte andre.
Foredrag på andre arenaer	Det har vært et mål at inspirasjonsbøndene bidrar på så mange etablerte møtearenaer i landbruket som mulig. Dette fordi det er der flestparten av de konvensjonelle bøndene allerede er, som for eksempel kornkonferanser, melkekonferanser, årsmøtene og fylkessamlingene i faglagene, etc. Inspirasjonsbøndene holder også foredrag på landbruksskoler, en arena som har fått økt prioritet siden 2018.

Vil tro at å få høre på en inspirasjonsbonde som snakker ærlig om muligheter og utfordringer påvirker andre bønder. For mange så er økologisk noe mystisk og fremmed som har mange myter om seg. Så det å se 'normale' folk fortelle om praksis og at det faktisk går an, det tror jeg betyr mye for andre bønder.

Hellek Berge, inspirasjonsbonde, korn, Gvarv

Nettverksbygging og kunnskapsdeling mellom inspirasjonsbønder som deretter blir motivert og tar dette med seg ut til konvensjonelle brukere, er det som har fungert best av aktivitetene i prosjektet.

Ola Kaurstad, inspirasjonsbonde, geitemelk, Vågå

Flere av inspirasjonsbøndene har etter hvert blitt kontaktet av media også i andre sammenhenger. Her er det Turid Haga Vange, melkeprodusent i Vik i Sogn, som blir intervjuet av NRK i en større reportasje om jordbruk og klima. (Faksimile nrk.no 24.8.19)

En av gårdsfilmene som er utarbeidet av Landbrukets Økoløft, og som har blitt delt på prosjektets Facebook-side.

3 Åpne møter om økologisk landbruk (tiltak 2)

Landbrukets Økoløft arrangerer hvert år 7–13 åpne møter, enten alene eller sammen med samarbeidspartnere. Et møte består alltid av et foredrag fra en eller to inspirasjonsbønder og en rådgiver fra Norsk Landbruksrådgiving (NLR), samt representanter fra de andre samarbeidsorganisasjonene og aktuelle markedsaktører. Møtene arrangeres som oftest sammen med lokal- eller fylkeslag i faglagene. Totalt er det avholdt 46 åpne møter i perioden 2016 til mars 2020. De åpne møtene er i hovedsak rettet mot bønder, både økologiske og konvensjonelle. Et formål er å legge til rette for brobygging og faglige diskusjoner mellom økologiske og konvensjonelle bønder.

I starten av prosjektet ble det arrangert noen åpne møter hvor økologisk landbruk generelt var tema, men det ble raskt tydelig at det var behov for mer spissede møter på produksjon (for eksempel korn, melk eller epledyrking) for å kunne trekke flere konvensjonelle bønder og ha mer fokus på agronomi og økonomi i drifta. Erfaringen har også vært at denne avgrensningen til spesifikke produksjoner har gitt grunnlag for de beste faglige diskusjonene mellom konvensjonelle og økologiske bønder. Etter faglige innledninger og diskusjon i plenum har det enkelte ganger vært lagt opp til gruppearbeid.

I møtene deler inspirasjonsbøndene sine praktiske erfaringer og viser mulighetene for god agronomisk og økonomisk økologisk drift. Rådgivere fra Norsk Landbruksrådgiving deltar også på møtene slik at det skapes en ramme for å diskutere økologisk landbruk med størst mulig vekt på praktisk gjennomføring og faglig kunnskap om agronomi. Det er tett dialog med aktuelle markedsaktører, NLR og faglagene lokalt under planlegging av møtene for å sikre at tema, tidspunkt og vinkling treffer best mulig. De åpne møtene i regi av Landbrukets Økoløft er som oftest i samarbeid med lokal- eller fylkeslag i faglagene. Det er ofte representanter fra disse som åpner møtene og/eller er ordstyrere. Det tette samarbeidet gjør mobiliseringsarbeidet før møtene lettere. Lokallagene og fylkeslagene i faglagene samt NLR regionalt bruker sine kanaler (hjemmeside, Facebook-side, e-post og SMS) for å spre informasjon om møtene til sine medlemmer. Samvirkene har også hjulpet til med mobilisering der det er aktuelt. Landbrukskontorene i kommunene og landbruksavdelingene hos Fylkesmennene har også bidratt til å dele informasjon om møtene, og det blir også sendt ut invitasjon til landbrukskolene. Noen av de åpne møtene har vært i samarbeid med landbruksavdelinger hos Fylkesmannen (tidligere også Økologiske Foregangsfylker), og Debio blir som oftest invitert til å holde et kort innlegg om regelverk. Temaarkene som ble utarbeidet av DebioInfo tidlig i prosjektperioden blir også brukt på møtene. Representanter for direkte omsetningskanaler som Bondens marked Norge og REKO-ringer har også blitt invitert til noen av møtene for å synliggjøre disse omsetningskanalene. Mange av inspirasjonsbøndene trekker fram at de åpne møtene er noe av det som har fungert best i prosjektet.

Eksempel på åpent temamøte i 2017

Økobonde, jeg?

Salget av økologisk mat øker som aldri før, og norsk økologisk produksjon blir hengende etter. Må vi importere den økologiske maten? Eller kan vi gjennom felles satsing bygge opp en produksjon av økologisk mat på norske ressurser? Er du nysgjerrig på muligheter og utfordringer ved økologisk produksjon? Kom på vårt møte og hør om praktiske erfaringer.

Ola Johansen

Brit Mjåland

Odd-Arne Johnsen

Når: Mandag 16. oktober, kl. 12.00 – 16.00

Hvor: Tjeldsundbrua Kro, Tjeldsund

Program

- **Velkommen til Troms** Marianne Uleberg, assisterende Landbruksdirektør
- **Kort om Landbrukets ØKOLØFT** Aina Bartmann, prosjektleder
- **Hvorfor ønsker vi å satse på økt økologisk produksjon?**
 - Randi Hokland, Troms Bondelag
 - Margrethe Wikran, Troms Bonde- og Småbrukarlag
- **Praktiske erfaringer fra egen gård**
 - Brit Mjåland, økologisk jordbærproduksjon, Marnardal, Vest-Agder
 - Ola Johansen, melk- og kjøttprodusent, Pasvik, Finnmark
- **VARM LUNSJ blir servert cirka kl. 13.30**
- **Hvor i Nord-Norge ønsker TINE mer økologisk melk?** Hanne Strand, prosjektleder økomeilprosjektet TINE
- **Økologisk grønt og bær i Nord-Norge – hva er viktig å tenke på?** Ingrid Myrstad, rådgiver Norsk landbruksrådgiving
- **Hvorfor vil vi satse på økologiske metoder** Odd-Arne Johnsen, nyoppstartet med bringebær i Tovik i 2017
- **Bondens marked, et sted å starte for bær- og grøntprodusenter?** Randi Ledaal Gjertsen, daglig leder Bondens marked Norge

Debio og Landbruk Nord vil også være tilstede under møtet. Det blir anledning til spørsmål og diskusjon etter hvert innlegg.

Arrangementet er gratis.
Av hensyn til matservering ønsker vi påmelding innen 13. oktober 2017 til aina@oikos.no

Bak Landbrukets Økoløft står:

Norges Bondelag · Norsk Bonde- og Småbrukarlag
Debio · Debio Info · Norsk Landbruksrådgiving
Oikos · Økologisk Norge · Økologiske Foregangsfylker

Eksempel på åpent temamøte¹ i 2020

Metoder og markedsmuligheter i økologisk grønnsaksproduksjon

Hvordan lykkes med produksjon og omsetning av økologiske grønnsaker? Erfarne bønder forteller hvordan de jobber med jordhelse, kvalitet, økonomi og ulike omsetningskanaler. Etterspørselen etter økogrønnsaker øker. Markedsaktører forteller om behovet for norske økologiske grønnsaker framover. Velkommen!

Tirsdag 31. mars, kl. 10.00 – 15.00
Foss gård, Stokkeveien 4, 3403 Lier

- 09.30 Registrering og kaffe
- 10.00 Velkommen, v/Christine Hvitsand, forsker/PHD ved Telemarkforskning/NMBU
- 10.05 Landbrukets Økoløft og hvorfor Bondelaget satser på økologisk, v/Håkon Haug Laa, Buskerud Bondelag
- 10.20 Hvorfor økologisk er viktig for Småbrukarlaget, v/Maren Wlger, Buskerud Bonde- og Småbrukarlag
- 10.30 Hvordan Fylkesmannen jobber med økologisk landbruk, v/Otto Galleberg, Fylkesmannen i Viken
- 10.45 Hvordan lykkes med produksjon og omsetning av økologiske grønnsaker:
 - Jordhelse, smak og salg til grossist/dagligvare, v/Anders Hørthe, inspirasjonsbonde, Hørte gård/Smaksriket
 - Markedshage og direktesalg (andelslandbruk, REKO og Grønn parallell), v/Tore Jardar Wirgenes, Virgenes andelsgård
- 12.30 Økologisk lunsj
- 13.30 Utstilling: Kjenn din bonde v/Hanne Prøis Kristiansen, Buskerud Bonde- og Småbrukarlag
- 13.40 Rådgivingstilbud til grønnsaksprodusenter, v/Anne Lene Malmer, NLR Viken
- 14.00 Regelverk for økologisk produksjon, v/Lene Nilsen, rådgiver i Debio
- 14.15 Flere markedsmuligheter og hvordan lykkes med omsetning
 - Direktehandel med Horeca via Dagensmat.no, v/Maximo Graesse, daglig leder og medgründer i Dagens
 - Bondens marked og restaurant v/Else Skålvoll Thorenfeldt, Korsvoll gård
- 14.45 - 15.00 Spørsmål, kommentarer, oppsummering og vel hjem

*Spørsmål og påmelding innen 25. mars til elin@okologisknorge.no.
Arrangement er gratis og åpent for alle.*

Møtet arrangeres av:

Bak Landbrukets Økoløft står:
Norges Bondelag - Norsk Bonde - og Småbrukarlag
Debio - Debio Info - Norsk Landbruksrådgiving
Økologisk Norge - Fylkesmannen

Møtet arrangeres i samarbeid med:

BUSKERUD BONDE- OG
SMÅBRUKARLAG

¹ Grønnsaksmøtet i Lier er utsatt grunnet korona-krisen, men vil bli arrangert på et senere tidspunkt i løpet av året.

3.1 Samarbeid mellom Norsk Landbruksrådgiving og Landbrukets Økoløft

Norsk Landbruksrådgiving (NLR) bidrar som oftest med foredrag på de åpne temamøtene i regi av Landbrukets Økoløft. NLR er også en viktig sparringspartner i planleggingsfasen av møtene for å sikre at tema, vinkling og tidspunkt treffer best mulig. En effekt av samarbeidet er at NLR, i den grad de har kapasitet til det, i etterkant følger opp bønder som har vist interesse for økologiske driftsmetoder eller omlegging. Et eksempel er NLR Innlandet, som etter et Økoløft-møte om økologisk melkeproduksjon på Tynset har gått aktivt ut mot deltakerne på møtet og invitert dem til en serie med møter og markvandring gjennom sesongen i 2020. Møteserien er i utgangspunktet for økologiske bønder, men i dette tilfellet blir interesserte konvensjonelle bønder også invitert. Landbrukets Økoløft er med som medarrangør².

NLR har flere ulike tilbud for å bidra til at flere bønder legger om til økologisk drift, uavhengig av Landbrukets Økoløft, men noe skjer i samarbeid. Aktivitetene til NLR og Landbrukets Økoløft kompletterer hverandre, og det er tett dialog gjennom året for å sikre synergieffekter og samarbeid der dette er hensiktsmessig. I tillegg til at NLR bidrar med foredrag på Økoløft-møtene, finnes det allerede et tilbud fra NLR om infomøter med foredrag fra NLR-rådgivere. Inspirasjonsbønder har innledet på flere av disse infomøtene. Forskjellen på åpne temamøter i regi av Landbrukets Økoløft og infomøter i regi i NLR, er i hovedsak at Økoløft-møtene tar utgangspunkt i inspirasjonsbøndene for formidling, de har ofte har et bredere tema og har med flere bidragsytere enn NLR sine ordinære infomøter.

Norsk Landbruksrådgiving sitt tilbud innen økologisk produksjon

Informasjonsmøter er foredrag om økologisk landbruk med NLR-rådgivere, først og fremst rettet mot konvensjonelle bønder. Foredragene blir holdt på andre aktører sine møteplasser eller på egne møter. Noen rådgivere holder også foredrag for naturbrukselever. Foredrag av NLR-rådgivere på åpne temamøter i regi av Landbrukets Økoløft blir også regnet som infomøter.

Økologisk førsteråd er et gratis rådgivningstilbud til produsenter som vurderer å legge om til økologisk drift. Det består av gårdsbesøk med gårdsvandring og samtale om gårdens ressurser og gårdbrukers mål og muligheter på gården. Gårdbruker får en skriftlig tilbakemelding med vurdering av muligheter og utfordringer ved omlegging til økologisk.

Økologisk grupperåd er et tilbud om faglige samlinger med utveksling av erfaringer, rådgiving og sosialt fellesskap innen økologisk produksjon. Temaer i gruppene kan være husdyrproduksjon, planteproduksjon, foredling og omsetting. Samlingene er åpne for alle interesserte bønder.

² Møteserien er i skrivende stund utsatt på ubestemt tid grunnet korona-krisa.

Tabell 3 *Antall infomøter, økologisk førsteråd og økologisk grupperåd arrangert i regi av NLR fra 2016 til 2019. Antall infomøter inkluderer de åpne temamøtene i regi av Landbrukets Økoløft som NLR har bidratt på. Kilde: Norsk Landbruksrådgiving.*

	2016	2017	2018	2019
Antall infomøter	41	50	68	70
Antall økologisk førsteråd	219	126	174	103
Antall økologisk grupperåd	219	185	210	190

Som tabellen over viser, har det vært en økning i antall infomøter hvor NLR enten har hatt regi eller har bidratt inn fra 2016–2019. Samtidig har det vært over en halvering av antall økologiske førsteråd i den samme tidsperioden. Det har også vært en nedgang i antall økologiske grupperåd. Ifølge Kjersti Berge, fagkoordinator i Norsk Landbruksrådgiving, er det mange faktorer som spiller inn på aktiviteten i de ulike rådgivingskategoriene. Blant annet er økonomi og muligheten for å få avtale om å levere produktene viktig. For produkter det er lett å levere, for eksempel korn, er det usikkerhet om hvorfor ikke flere ønsker å legge om. I økologisk kornproduksjon er det også stort sett bedre økonomi sammenliknet med konvensjonell produksjon. En grunn kan være at mange kornprodusenter ikke ønsker flere faglige utfordringer eller har mulighet til å legge inn mer arbeid i driften. Mange av deltidsbøndene har for god inntekt utenfor gården til at økonomiske virkemidler spiller inn. NLR har blant annet planer om å jobbe mer overfor konvensjonelle kornbønder i 2020.

3.2 Økt samarbeid med landbruksskoler

Siden 2018 har Landbrukets Økoløft lagt ekstra vekt på samarbeid med landbruksskolene rundt om i landet, både ved å arrangere åpne møter på skolene, men også ved å tilby gratis foredrag fra inspirasjonsbøndene for elevene innen ulike temaer. Landbruksskolene utdanner framtidens bønder, og dette er en målgruppe som kanskje er ekstra mottakelige for kunnskap om kretsløp, bærekraft og økologiske driftsmetoder. Tilbudet til landbruksskolene har blitt veldig ettertraktet, og flere skoler har benyttet seg av dette tilbudet flere ganger. Det har også vært populært med gårdsbesøk hos en inspirasjonsbonde for klasser ved landbruksskoler. Her har de kunnet være med på lamming, markvandring og lært om alt fra solbærproduksjon til korndyrking. Flere norske landbruksskoler, for eksempel Søgne videregående skole utenfor Kristiansand og Skjetlein videregående skole utenfor Trondheim, har de siste årene arbeidet mer med jordhelse og økologiske driftsmetoder som vekstskifte, fangvekster og liknende, både i undervisning og drift.

Skjetlein videregående skole har hatt besøk av en rekke inspirasjonsbønder fra Landbrukets Økoløft siden 2016 med temaer som korn, jordhelse og melk. Laila Stubsjøen, avdelingsleder for Grønt kompetansesenter ved skolen, sier:

«Det er kjempeviktig at de unge får være med på fagmøter med bønder som forteller fra egen drift. Læringen blir mer konkret med gode praktiske eksempler. Yngre bønder har en annen tilnærming til økologisk drift enn generasjonen før. Økologisk drift, klima og miljø henger sammen for mange. Man tenker litt annerledes, for eksempel med vekstskifte og fangvekster som jo er sentralt i økologisk drift. Dette er nå på full vei inn igjen, sammen med stort fokus på jordhelse. Økologi handler i stor grad om god agronomi. Skjetlein har vært drevet økologisk i mange år, og vi har lykkes godt takket være dyktige agronomer. Det er høyere melkeytelse på Skjetlein enn ved mange konvensjonelle gårder.»

Flere åpne møter i regi av Landbrukets Økoløft har funnet sted på landbruksskoler.

Rita Natvig fra utviklingsavdelingen på Mære landbruksskole er koordinator for Naturbruksskolenes forening. Hun har jobbet med miljø og økologi de siste tretti årene, og forteller at det har skjedd mye på naturbruksskolene hva gjelder bærekraft de siste ti årene, men at det varierer fra skole til skole hvor mye som gjøres på økologisk – både i egen drift og i undervisningen.

«De siste fire-fem årene har jeg sett økt interesse for temaer som klima, miljø, naturmangfold, med mer. Mange bønder ønsker å ta i bruk gamle beiter og satse mer på egenprodusert og norsk fôr. Bevisstheten rundt bruk av sprøytemidler og den negative effekten disse har på miljøet er også økende. Det er positivt at Landbrukets Økoløft har rekruttert inspirasjonsbønder fra hele landet. Det trengs for å sikre et ordentlig løft for økologisk landbruk.»

Søgne videregående skole har organisert flere samlinger i samarbeid med Landbrukets Økoløft med besøk av inspirasjonsbønder. Temaer har blant annet vært korndyrking, jordhelse og markedsmuligheter for økologisk mat. Rektor Kari Kleivset mener bestemt at interessen for temaet er i vekst, spesielt de siste par årene:

«Holdningene til økologisk har endret seg mye de siste par årene. Men det er fremdeles noen som ikke har tro på økologisk landbruk, som sier at konvensjonelt er det eneste som bidrar til mat her i verden. Så det gjenstår fremdeles en del jobb. Det er viktig med gjensidig respekt mellom økologisk og konvensjonelt landbruk, for vi må jobbe sammen for å lykkes i å få til et bærekraftig landbruk.»

Figur 3.1 Flere naturbruksskoler har vært på besøk på gården til inspirasjonsbønder.

Eg tok agronomkurs i 1988/89 og då var det veldig konvensjonell tenking, men på gartnerkurs i 2015–17 var økologisk drift meir innarbeidd i pensum.

Marianne Bothun, tidligere inspirasjonsbonde, frukt, Fresvik

4 Økoløft til forbrukerne (tiltak 3)

I både nasjonal ressursgruppe og i styringsgruppa har det flere ganger kommet opp ønsker om at prosjektet også skal koordinere en innsats for å sikre at det som blir produsert i Norge som økologisk, også selges som økologiske varer til forbruker. En del økologisk produserte landbruksvarer omsettes i dag som konvensjonell vare. Det er en rekke ulike grunner til dette, se underkapittel 8.4.1. Det er et felles inntrykk at mange markedsaktører mangler kunnskap og inspirasjon for å bidra til å selge de økologiske produktene som produseres i dag, og at det her ligger en flaskehals. Dette leder til en ubalanse i markedet som pendler mellom salg og produksjon. Samarbeidspartnerne i Landbrukets Økoløft har ønsket at markedsarbeidet tar utgangspunkt i eksisterende arbeidsform som er utarbeidet gjennom Landbrukets Økoløft. Det ble derfor introdusert et nytt tiltak i 2020, som består av tre hovedaktiviteter:

- 1) Utvelgelse av 3–5 inspirasjonsbutikker per dagligvarekjede som lykkes med salg av norske, økologiske varer
- 2) Et regionalt møte for markedsaktører
- 3) Tilbud til dagligvarekjedene om foredrag om økologisk mat og landbruk

I april 2020 er kjedene i ferd med å velge ut tre til fem inspirasjonsbutikker hver. Dette er butikker som er gode på salg av norske, økologiske varer. Det har allerede kommet et presseoppslag fra første inspirasjonsbutikk i Dagligvarehandelen hvor butikksjef Marius Børresen fra Rema 1000 Vulkan forteller om motivasjon og erfaringer med salg av norske, økologiske varer.

Det regionale møtet for markedsaktører vil bygges på samme prinsipper som åpne møter for bønder, men rette seg mot kjedene og de som driver dagligvarehandel. Møtet vil rette seg inn mot de som driver butikkene, og aktørene i kjedene som har myndighet til å påvirke salget av økologiske varer. På det regionale møtet vil inspirasjonsbutikkene trekkes fram og få mulighet til å vise hvordan de fremmer salg av og plasserer økologiske varer, og motiverer ansatte.

Økologisk Norges prosjekt «Økodemo i butikk» vil være en ressurs i forbindelse med markeds møtet, da man vil dra nytte av erfaringer fra tett kontakt med kunder i butikk og en rekke samarbeidspartnere innen økologisk dagligvare fra dette prosjektet. Videre vil inspirasjonsbøndene fortelle om sin spyspissfunksjon i landbruket, og det vil bli gitt konkret informasjon om økologisk produksjon og hva det innebærer. Dagligvarekjedene vil bli oppfordret til å beskrive hvordan de opplever situasjonen fra sitt ståsted, og si noe om ambisjoner og ønsker innen det økologiske markedet og fra norske økologiske produsenter. Det er et ønske at det regionale møtet kan bidra til interesse som igjen bidrar til videre kontakt med kjedene. Markedsmøtet er planlagt avholdt i starten av juni 2020, men grunnet koronakrisen kan det bli aktuelt å avholde møtet digitalt eller å utsette møtet.

Hjørnemann Markus Børresen har skapt markedsforløp i Frukt- og grøntavdelingen på Rema 1000 Vulkan, basert på et økologisk vare- og produktvalg.

Rema 1000 Vulkan: Skal inspirere til øko-innsats

– En av de viktigste suksessfaktorene når det gjelder salg av øko-varer er at alle som jobber i butikken er interessert, sier Hjørnemann Markus Børresen.

Utvikler sortimentet
Frukt og grønne er viktig når det gjelder inspirasjonsbøndene. Det er viktig at alle som jobber i butikken er interessert, sier Hjørnemann Markus Børresen.

Vi fikk 25 varer innen likt område
Økologisk frukt og grønt på toppen av det vi hadde.

– Små grep kan gi vekst

4 | mars 2020 Øko

Artikkel om første inspirasjonsbutikk i Dagligvarehandelen 3. mars 2020

Den tredje nye hovedaktiviteten vil være å invitere prosjektledelsen i Landbrukets Økoløft til møter hos de tre kjedene på flere nivåer i deres organisasjon for å bidra til økt kunnskap om økologisk landbruk. Her er det ønske om å bygge på eksisterende strukturer og møter som bransjen allerede har. De tre kjedene har fra 2020 blitt med som observatører i nasjonal ressursgruppe i Landbrukets Økoløft. På årets første møte i mars fortalte de om sine satsinger på økologisk mat og presenterte status for arbeidet med utvalg av inspirasjonsbutikker.

Siden tiltaket er nytt av 2020, vil det evalueres først i august 2020 og ikke som del av denne evalueringen.

5 Kommunikasjons- og informasjonsarbeid (tiltak 4)

I oppstarten av Landbrukets Økoløft i 2016 ble det utarbeidet en kommunikasjonsstrategi, der hovedlinjene for arbeidet ble forankret i styringsgruppa og arbeidsutvalget. Prosjektet landet på en positiv vinkling med søkelys på de gode historiene og på inspirasjonsbøndernes historier, samt deling av markedsmulighetene som finnes. Kommunikasjonsarbeidet skulle foregå på en brobyggende måte, der det har vært lagt vekt på å snakke opp økologisk uten å snakke ned konvensjonelt. Det er prosjektledelsen som har hovedansvaret for kommunikasjons- og informasjonsarbeidet, og dette har utviklet seg over tid. Det er gjort en rekke tiltak siden 2016 for å synliggjøre inspirasjonsbønderne og prosjektet:

- En større brosjyre med intervjuer av inspirasjonsbønderne som har blitt delt ut på de åpne temamøtene, samt større konferanser hvor prosjektet har vært representert.
- En forkortet versjon av denne i en mindre brosjyre.
- Portrettintervjuer av alle bønderne på nett.
- Roll-up som tas med på alle åpne temamøter og stands på landbrukskonferanser og andre arrangementer.
- Videoer med inspirasjonsbønderne som forteller om deres motivasjon for økologisk produksjon.
- I 2019 er det laget videoer med fire av bønderne som viser mer av gården og deres arbeid.
- I 2020 vil det bli laget ytterligere åtte videoer fra inspirasjonsbønderne sine gårder, hvorav fire er i samarbeid med Matmerk.
- T-skjorter som gjør bønderne synligere på møter, foredrag, filmer og i media.
- Gjennom årene har prosjektet fått mange hundre presseoppslag som viser fram bønderne og prosjektet og som snakker opp økologisk landbruk.
- Facebook-siden Landbrukets Økoløft, som per mars 2020 har 5702 følgere.
- 16 tema-ark om økologiregelverket, utarbeidet av DebioInfo.
- 12 finérplater med bilde og navn på 12 av inspirasjonsbønderne (200 x 60 cm) til bruk på Landbrukets Økologikongress (Øko2020) og senere arrangementer, utarbeidet i samarbeid mellom DebioInfo og Landbrukets Økoløft.

*Inspirasjonsbonde Turid Haga Vange foran roll-up og finerplater på Øko2020.
Foto: Debio / Birgitta Eva Hollander*

Facebook-arrangementer for møtene i regi av prosjektet deles fra prosjektets Facebook-side i tillegg til i relevante landbruksgrupper som for eksempel Venner av norsk landbruk. Det er stort sett godt med aktivitet på Facebook-siden, og Facebook er en viktig kanal for å nå ut til målgruppen som en ønsker at skal komme på møtene. På Facebook-siden deles også relevante artikler og arrangementer i regi av samarbeidsorganisasjonene, og generelt aktualitetssaker om økologisk landbruk.

Etter ønske fra samarbeidspartnerne i Landbrukets Økoløft utarbeidet DebioInfo 16 ulike tema-ark om økologiregelverket for enkeltproduksjoner i 2016. Dette er forenklete utgaver og beskrivelser av regelverket, med vekt på praktiske løsninger. Målet med disse var å minske terskelen for å lese seg opp på hva som skal til for å legge om gårdsdriften til økologisk for bønder som er nysgjerrige på økologiske driftsmetoder. Tema-arkene ligger på Debios hjemmesider og de er også trykket opp og tas med på møtene i regi av prosjektet samt møter i regi av samarbeidsorganisasjonene der dette er aktuelt. Siden hvor de digitale tema-arkene ligger har hatt 3299 besøk siden Debios nåværende side ble satt opp i 2017 og ut desember 2019.

Eksempel fra den digitale portrettserien om inspirasjonsbøndene

03.04.2018

#INSPIRASJONSBONDE

Bedre jord og bedre inntekt

Med 750 mål økologisk jord på Stange i Hedmark, er familien Narum klare med konklusjonen: Vekstskifte er avgjørende, kornavlningene blir bra og lønnsomheten er bedre med økologisk korn.

TEKST: Marit Grinaker Wright FOTO: Morten Berntsen

Ett av 16 temaark om økologiregelverket som er utarbeidet som del av prosjektet

Temaark 10
I serien med kortversjoner til regelverket for økologisk landbruksproduksjon

Kornproduksjon

ØKENDE ETTERSPORSSEL ETTER ØKOLOGISK KORN
Det er stor mangel på norskproduert korn, både matkorn og korn til ullas kraftfôrtilfôring. Det er et sterkt ønske fra alle parter i landbruket å møte mulige behov for økologisk korn skal dekke av norsk produksjon. Har du lyst til å produsere økologisk korn, og er nysgjerrig på hva som må oppfylles av vøgler? Her finner du en enkel presentasjon av hva du må tenke på. Regelverket angir bare minimumsreglene. Skal du lykkes er det viktig med god motværsen og agronomisk kunnskap. Norsk Landbruksrådgiving og andre har god veiledningskompetanse som du kan benytte deg av.

REGULERING
Alle som skal produsere, selge eller markedsføre landbruksprodukter som økologiske, må være tilknyttet Debios kontrollordning for økologisk produksjon. Kontrollordningen innebærer blant annet minst ett årlig besøk på gården for samtale og innberetning av driftsopplysninger som grunnlag for sertifisering. For du eventuelt tar kontakt med Debio for innmelding i kontrollordningen, bør du ta en gjennomgang av regelverket for å se muligheter og hva som passer deg og din produksjon. Nedenfor er det listet opp det mest vesentlige for økologisk kornproduksjon.

KARENSTID FOR KORN- OG ANDRE ETTFÅRIGE PLANTEPRODUKSJONER
Karenstiden er tiden fra man starter å drive etter økologisk regelverk og frem til produktene kan sertifiseres som økologiske. Karenstiden kan starte tidligst fra den døtom virksomheten er innmeldt i kontrollordningen. For

korn og ettfåre planteproduksjoner gjelder følgende:

- Skal du lagges om konvensjonell jord hvor det tidligere er benyttet kunstgjødsel og plantevernmidler, er karenstiden to år fra siste dag det ble benyttet ikke-tilatt innstøpsmiddel til du kan så den veksten som skal kunne høstes som økologisk.
- Skal du lagges om et areal som har vært ute av drift, eller et areal som har vært drøvet uten tilførsel av kunstgjødsel eller bruk av plantevernmidler de tre foregående år, kan du søke om å få regnet karenstid tilbake i tid. Det vil si at du kan få en økologisk avling tidligere. Det må da bekreftes at det ikke har vært benyttet kunstgjødsel, eller plantevernmidler de tre foregående år. Denne bekreftelsen må komme fra den som har drøvet arealet tidligere, eventuelt en bekrefte fra kommunal landbruksforvaltning på at arealet ikke har vært i drift.

GJØDSEL
Løstløslig kunstgjødsel er ikke tillatt. I økologisk produksjon er det en forutsetning at det drives et vekstskifte, med balsegroter og andre vekster med dypt rotstystem. Økologisk husdyrgjødsel, plantekompost og gørringgjødsel er også en god måte å skaffe næring på. En vanlig praksis i kornproduksjonen er å så i løvverk som undrekløver, da kverven hjelper til med å fjerne nitrogenen. Hvis gjødslingsplanen viser at det ikke kan skaffes tilstrekkelig næring ved bruk av de tillatte som er nevnt, eventuelt at det drives husdyrsløst, er det tilsvarende mulig å tilføre andre gjødselstyper av konvensjonell opprinnelse. Gjødslingslag og gjødslingsmidler som er tillatt brukt finnes i liste 1 i **Veileder B** fra Mat-

DebioInfo

Temaark 10
I serien med kortversjoner til regelverket for økologisk landbruksproduksjon

Kornproduksjon

tilsynet. Her er det flere muligheter, både av organisk og mineralisk opphav. Det kan også tilføres bladgjødsling med mikro næringsstoffer hvis det kan dokumenteres mangelykdom. En forutsetning for bruk av gjødsel og mikro næringsstoff som er listet opp i liste 1, er at det kan dokumenteres behov ut fra enten gjødslingsplan eller dokumentert mangelykdom. Se også **Temaark 1** om næringslag og gjødsling.

KRAV OM ØKOLOGISK SÅVARE
En forutsetning for økologisk produksjon, er at også sååre og eventuelle smilplanter skal være av økologisk opphav. For korn er sortensatslaget ofte veldig stort, og det betyr at det kan være vanskelig å få tak i økologisk sååre av en bestemt sort. Finnes det ikke økologisk sååre med de ønskede dyrkingsegenskapene, er det mulig å søke om tillatelse til bruk av konvensjonell retnings sååre.

PARALLELLPRODUKSJON
Med parallellproduksjon menes at det er både økologisk og konvensjonell drift på eiendommen. Da er det flere forhold som må avklares med hensyn til adskilthet og rutiner. Parallellproduksjon er ofte vanlig i en tidlig omleggingsfase, da det er aktuelt å foresøge og fram med noen arealer og forskjellige sorter.

En virksomhet kan drive med både økologisk og ikke-økologisk planteproduksjon under følgende forutsetninger:

- Dyrking av ulike sorter som lett kan skilles fra hverandre
- Den økologiske produksjonen skjer i en driftsenhet der lagar/driftbygginger og anslutning er klart adskilt fra ikke-økologiske enheter
- Produsenten kan dokumentere klar adskillelse ved innkjøp av økologiske og konvensjonelle innstøpsværet (vegnskap tilleg)
- Den konvensjonelle driftsenheten skal være tilgjengelig for fysisk inspeksjon

For kornproduksjon vil kravet om ulike sorter ikke kunne gjennomføres, da sortene ikke lett lar seg skille fra hverandre. Her er det ulike arter som er eneste farbare val. I. øs, harve økologisk og bygg konvensjonell.

UGRASREGULERING
For ugrasregulering i kornproduksjon er følgende muligheter de mest aktuelle:

- Ugrasfaring. Ofte to harvings. En før kornet spårer, og en etter at kornet har spirt
- Brakking, eventuelt med en sein såing, eller med såing av grøntgjødselbehandling
- Vekstskifte med eng eller andre kulturer
- Det finnes mye god litteratur på ugrasfaring.

Se **Temaark 2** om plantevern og ugrasregulering.

INSEKTER OG SKADEDYR
Det legges til rette for naturlige predatorer for insekter og skadedyr. De bekjemperingsmidlene som er tillatt i økologisk produksjon, er ikke aktuelle i kornproduksjonen.

ER DETTE NOE FOR DEG?
Tenk på flere detaljer og mer detaljert informasjon om regelverket, se **Veileder B** fra Mattilsynet. Den finner du på Debios hjemmeside under fanen «Veiledere og regelverk». Der ligger også kontaktinformasjon til Debio. For agronomiske råd og veiledning, ta kontakt med Norsk Landbruksrådgiving.

DebioInfo

6 Organisering og koordinering av prosjektet (tiltak 5)

Landbrukets Økoløft er et bredt samarbeidsprosjekt der det skal hentes ut synergieffekter av eksisterende tiltak hos samarbeidspartnerne i tillegg til økt samarbeid om motivasjonsarbeid. Generelt har det vært gode tilbakemeldinger på organiseringen av Landbrukets Økoløft til arbeidet med evalueringen. Gjennom arbeidsutvalget, styringsgruppa og den nasjonale ressursgruppa sikres koordinering med hele landbruket slik at de åpne møtene med inspirasjonsbønder og rådgivere er rettet mot de produksjonene der det trengs mest. Prosjektet har en løpende dialog med markedsaktørene om hvor i landet det er behov for flere produsenter og større volum innen de ulike produksjonene. Landbrukssamvirkene har en viktig rolle med representanter inn i den nasjonale ressursgruppa.

Tabell 4 Organisering av prosjektet.

	Beskrivelse	Medlemmer
Prosjektledelse	Leder det daglige arbeidet i prosjektet med oppfølging av oppdrag og møter for inspirasjonsbøndene, organisering av åpne møter, tilrettelegger og er sekretær for arbeidsutvalgsmøter og møter i ressursgruppa og styringsgruppa og har ansvar for kommunikasjonsarbeid.	Prosjekteier av Landbrukets Økoløft er Økologisk Norge. Prosjektledelsen består av to ansatte fra Økologisk Norge med til sammen cirka halvannet årsverk.
Arbeidsutvalg	Arbeidsutvalget er ansvarlig for utforming av prosjektet, utvelgelse av inspirasjonsbøndene og mange andre strategiske valg både ved utarbeidelse av og underveis i prosjektet. Arbeidsutvalget møtes når det er behov, ofte to til fem ganger i løpet av året.	Består av fagpersoner på området økologisk fra samarbeidsorganisasjonene, én representant per organisasjon.
Styringsgruppe	Gir råd for overordnede beslutninger for prosjektet, og møtes to ganger per år, som regel samme dag som møte i nasjonal ressursgruppe.	Består av lederne av de syv samarbeidsorganisasjonene. Prosjektleder og prosjektmedarbeider fra Landbrukets Økoløft er sekretariat for møtene i gruppa.

Nasjonal ressursgruppe	Møteplass for aktører i verdikjeden for økologisk mat for koordinering av arbeid på produksjon og omsetning av økologisk mat og råd til prosjektet for møtetemaer og annet. Gruppen møtes to ganger per år, samme dag som møte i styringsgruppen.	Består av styringsgruppe samt TINE, Nortura, Gartnerhallen, Felleskjøpet, NIBIO, NORSØK, Matmerk, Mattilsynet, Biologisk-dynamisk forening, Bondens marked og Norges Bygdeungdomslag. Fra 2020 ble Rørosmeieriet også med som fast medlem. Fra 2020 ble Matvalget, Norgesgruppen, Coop og Rema 1000 med som observatører. Landbruksdirektoratet er også med som observatør på møter hvor dette er relevant.
-------------------------------	---	---

6.1 Arbeidsutvalget var viktig for utformingen av prosjektet

Arbeidsutvalget har samlet sentrale aktører som kan jobbe med samlet kraft. Arbeidsutvalget var viktig for utformingen av prosjektet, utvelgelse av inspirasjonsbøndene og en rekke andre strategiske valg for prosjektet både ved utarbeidelse av og underveis i prosjektet. Utvalget har vært viktig for å sikre bred forankring, og har møttes regelmessig, noe som har bidratt til kontinuitet og samhold.

Arbeidsutvalget har bidratt til økt rolleforståelse for de ulike samarbeidsorganisasjonene innen økologisk landbruk i Norge. Utvalget har bidratt til at samarbeidspartnerne tenker mer utover egen organisasjon. Møtene har vært viktige for å bidra til inspirasjon og motivasjon til økt innsats for økologisk landbruk for de involverte aktørene. De har også gitt opphav til idéutveksling om andre prosjekter, for eksempel Landbrukets Økologikongress, som for første gang ble arrangert i 2020. Arbeidsutvalget har også vært viktig for samarbeid rundt innspill til jordbruksforhandlingene og overordnet strategiarbeid. Et av medlemmene i arbeidsutvalget har foreslått å invitere med NORSØK til å bli med inn i arbeidsutvalget dersom det blir et nytt prosjekt som skal dreie seg enda mer mot hele verdikjeden og mot forbruk.

6.2 Styringsgruppe

Bred forankring har vært tanken bak styringsgruppa hvor lederne av samarbeidsorganisasjonene sitter. Her løftes de overordnede spørsmålene og problemstillingene i prosjektet. På spørsmål om hvordan samarbeidspartnerne i Landbrukets Økoløft i 2021 og videre på best mulig måte kan fortsette å bidra til økt rekruttering, fortsatt

motiverte økobønder og bedre samkjøring mellom marked og produksjon av norske økologiske varer, svarte initiativtaker og tidligere prosjektleder, Aina Bartmann, følgende:

Styrk styringsgruppa som et strategisk forum som kan:

- *fremme felles kommunikasjon om den viktige rollen til økologisk landbruk og at det er behov for flere bønder som driver økologisk.*
- *fremme felles forslag om prioriteringer for forskning og utviklingsarbeid (FoU) på bakgrunn av erfaringene i prosjektet, der økologisk landbruk kobles mot bærekraftig produksjon generelt.*
- *fremme forslag til nye virkemidler i jordbruksforhandlingene.*
- *fremme forslag om konkretisering av Nasjonal strategi for økologisk jordbruk 2018-2030.*

6.3 Nasjonal ressursgruppe har blitt en arena for å løfte problemstillinger i verdikjeden for økologisk landbruk

Den nasjonale ressursgruppen i Landbrukets Økoløft har blitt en arena for å løfte fram viktige problemstillinger innen økologisk landbruk i et bredt fora utover styringsgruppa i prosjektet. Det er viktig med best mulig samkjøring av hvor Landbrukets Økoløft skal planlegge møtene sine, og innen hvilke produksjoner det haster mest å øke den økologiske produksjonen. Det er lederne i Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag som alternerer på å lede møtene. Dette bidrar til økt forankring og eierskap til prosjektet. Møtene i gruppa starter alltid med en runde rundt bordet med orientering om siste nytt innen feltet økologisk landbruk og omsetning av økologiske varer i egen organisasjon eller i eget selskap. Her er det sentralt at for eksempel samvirkene deler informasjon om hvor det er mest underdekning av norske økologiske produkter, og at Norsk Landbruksrådgiving kan dele av sine erfaringer med veiledning og møter for bønder. I 2020 ble de tre dagligvarekjedene NorgesGruppen, Rema 1000 og Coop med som observatører. De ble invitert etter at det ble tydelig hvor viktig det er at en samlet verdikjede er til stede når det diskuteres flaskehals, muligheter og løsninger i verdikjeden for norsk økologisk mat. Matvalget i DebioInfo, som blant annet jobber med offentlige innkjøp, ble også med som observatør i 2020, og har tidligere møtt i gruppa ved enkelte anledninger. I tillegg ble Rørosmeieriet med som observatør for å dekke melk sammen med TINE. Et eksempel på en problemstilling som har kommet opp i møtene er utfordringer knyttet til å øke den norske produksjonen av økologisk korn, som det er særlig stor etterspørsel av til økologisk kraftfôr. Her er det viktig at alle aktørene er på banen og jobber sammen, spesielt Felleskjøpet, faglagene når de prioriterer saker til jordbruksforhandlingene, samt NLR og Landbrukets Økoløft under planlegging av temaer for årets møter og kurs.

Et medlem av arbeidsutvalget foreslo at møtene i nasjonal ressursgruppe kunne bli temabaserte, og at dette kanskje kan bidra til enda mer konkrete forslag til løsninger på problemstillingene som løftes opp.

Selv om det finnes andre møtearenaer for aktører og organisasjoner som jobber med økologisk landbruk og forbruk, har den nasjonale ressursgruppa i Landbrukets Økoløft allikevel lyktes i å fylle et rom. Det kan blant annet forklares med at prosjektet har en ledelse som daglig jobber med prosjektet og dedikert kan følge opp innspill som kommer opp, mens det på andre kontaktarenaer er lite aktivitet og oppfølging mellom møtene. I tillegg er den nasjonale ressursgruppa i Landbrukets Økoløft den eneste samordningsplattformen for økologisk landbruk hvor lederne av Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag deltar selv. Dette bidrar til bedre forankring og økt legitimitet for arbeidet.

Inspirasjonsbonde Thorbjørn Lund dyrker økologisk raps i Rakkestad. Foto: Marte Guttulsrød

Andre møtearenaer for aktører som jobber med økologisk landbruk:

Fra slutten av 1980-tallet har det vært ulike fora for organisasjoner, markedsaktører og myndigheter for drøftelser og koordinering av fellesanliggender, som har fungert som rådgivende organ overfor myndigheter, faglagene og andre beslutningstakere. I dag er det, i tillegg til den nasjonale ressursgruppa i Landbrukets Økoløft, følgende fora som er operative:

Norsk Økologisk Kontaktmøte (NØK) er et uformelt nettverk av organisasjoner som jobber med økologisk landbruk og forbruk. Forumet ble opprettet av organisasjonene selv for å sikre samarbeid og koordinering av innspill til myndighetene og til jordbruksforhandlingene. Organisasjonene roterer på hvem som er vertskap for møtene, som arrangeres 2-3 ganger per år. Det er lite oppfølging og aktivitet mellom møtene.

Dialogforum for økologisk jordbruk er et av to strategiske hovedgrep i oppfølgingen av Nasjonal strategi for økologisk jordbruk som ble lansert i juli 2018. Dialogforumet ble opprettet med utgangspunkt i behovet for en mer samordnet innsats mellom ulike aktører og organisasjoner som jobber med økologisk mat i ulike deler av verdikjeden. Dialogforumet skal bidra til å identifisere utfordringer i verdikjeden, til at medlemmene i forumet kan løse utfordringer selv eller i samarbeid med andre medlemmer, og til at medlemmene har dialog med hverandre og får nytte av erfaringer fra andre medlemmer. Forumet ledes av Landbruks- og matministeren, og hadde sitt første møte i desember 2018. Møtene arrangeres to ganger per år. Det velges ut temaer for hvert møte. Høsten 2019 var frukt og grønt på agendaen. Her holdt NLR og Kolonihagen innledning. Grøntutvalget ved leder Anita Krohn Traaseth innledet også og ba om innspill til utvalgets arbeid. På møtene deltar sentrale aktører innenfor økologisk produksjon, foredling, omsetning og forbruk med representanter fra Bama-gruppen, Gartnerhallen, Kjøtt- og fjørfebransjens Landsforbund, Norges Bondelag, NorgesGruppen, Norgesmøllene, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Norsk institutt for bioøkonomi, Norsk Landbruksrådgiving, Norske Felleskjøp, Norsk senter for økologisk landbruk, Nortura, Rema 1000, Rørosmeieriet, TINE og Økologisk Norge, i tillegg til representanter fra Klima- og miljødepartementet og Landbruksdirektoratet. Landbruks- og matdepartementet er sekretariat for forumet, men det er lite konkret oppfølging mellom møtene.

Regelverksutvalget for økologisk produksjon (RVU) ble opprettet av Mattilsynet i 2008 etter at dette var avtalt gjennom jordbruksavtalen. RVU skal legge til rette for godt samarbeid mellom myndigheter, næring og andre berørte parter om regelverksutvikling innen økologisk produksjon. Utvalget gir råd til Mattilsynet om regelverksutvikling på økologiområdet. Utvalget kan også komme med selvstendige forslag og uttalelser i den offentlige debatten om økologisk produksjon. En hensikt med RVU er også at medlemmene skal fange opp regelverksendringer tidlig i prosessen og formidle dette til næringen. Utvalget har medlemmer fra en rekke organisasjoner og institusjoner. Debio har lederen for utvalget, mens Mattilsynet er sekretariat.

7 Effekter av prosjektet: Brobygging, spydspissfunksjon og holdninger

Økologisk landbruk fungerer som spydspiss inn mot det konvensjonelle landbruket ved at bønder som driver konvensjonelt tar i bruk økologiske metoder. Men mange økologiske bønder er også spydspisser innenfor det økologiske landbruket ved at de driver innovasjon, tar i bruk nye metoder, går lengre enn minstekravene i Debio-regelverket og inspirerer andre økologiske bønder til også å utvikle sin agronomiske praksis og drift videre. Dette kan eksempelvis være innen felt som jordhelse, dyrevelferd, lokale kretsløp og bruk av lokale fôrressurser. I dette kapitlet ser vi på hvordan Landbrukets Økoløft har bidratt med brobygging og spydspisseffekter innen norsk landbruk som helhet, men også innenfor det økologiske landbruket.

Nasjonal strategi for økologisk landbruk (2018–2030)

Myndighetene har vært tydelige på at spydspissfunksjonen til økologisk landbruk har vært en av de viktigste grunnene til å stimulere til økologisk produksjon. I Nasjonal strategi for økologisk landbruk (2018–2030) heter det at:

«I økologisk produksjon stilles ekstra krav til miljø og dyrevelferd i produksjonen. Økologiske driftsformer uten bruk av kjemisk-syntetiske plantevernmidler og mineralgjødsel, kombinert med vekstskifte, har positiv effekt for biologisk mangfold, jordkvalitet og jordstruktur. En viktig årsak til å videreutvikle økologisk jordbruk er derfor driftsformens bidrag til å gjøre norsk jordbruk mer miljøvennlig, ved at økologisk jordbruk i seg selv er mer miljøvennlig og ved at erfaringer og kunnskap fra økologiske driftsformer kan overføres til det konvensjonelle jordbruket.»

Landbruks- og matdepartementet (2018)

Jeg tror Økoløft-møter har medvirket til at konvensjonelle kollegaer både har lagt om og vurderer omlegging til økologisk. Spesielt siste året. Det er tanker som trenger tid til å modnes hos bonden.

Embret Rønning, inspirasjonsbonde, melk, Vingelen

7.1 Landbrukets Økoløft sitt bidrag til brobygging og spydspisseffekter inn mot konvensjonelt landbruk

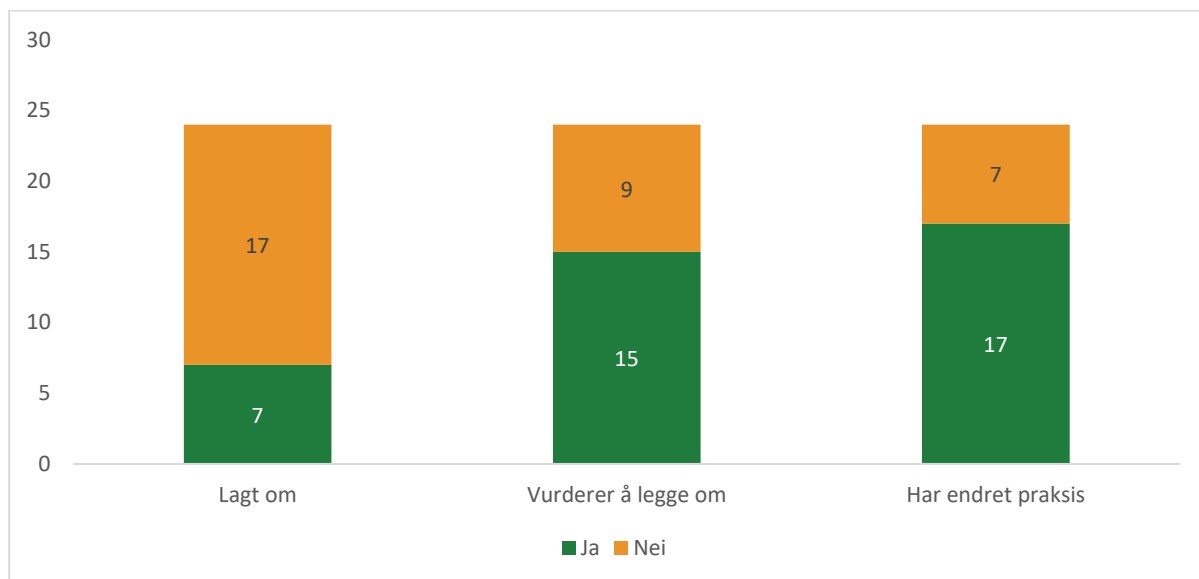
Brobygging mellom konvensjonelle og økologiske produsenter har vært en sentral del av strategien i Landbrukets Økoløft. Særlig jordhelse har trukket mange konvensjonelle bønder til de åpne møtene som arrangeres av Landbrukets Økoløft. Til møtene som har hatt jordhelse som tema, har det nesten ikke vært nødvendig med mobiliseringsarbeid; møtene har raskt blitt fylt opp så snart programmene har blitt delt gjennom faglagene og NLR lokalt, samt i relevante Facebook-grupper. Mange av inspirasjonsbøndene svarer at de har kollegaer som har tatt i bruk økologiske metoder i sin konvensjonelle produksjon, og noen knytter dette direkte til deltakelse på Økoløft-møter. Flere av inspirasjonsbøndene nevner at konvensjonelle kollegaer har blitt mer opptatt av og i økende grad har tatt i bruk vekstskifte, ugrasharving og mer husdyrgjødsel, og i mindre grad brukt kunstgjødsel og kjemisk-syntetiske sprøytemidler.

Det viktigste med Landbrukets Økoløft har vært å bryte ned skarpe fronter mellom økologisk og konvensjonelt. For å lykkes med dette, var det sentralt å få med Norges Bondelag.

*Odd-Einar Hjortnæs, tidligere styreleder i Debio og en av initiativtakerne
til Landbrukets Økoløft*

17 av 24 inspirasjonsbønder svarer at kollegaer som driver med konvensjonell produksjon har endret praksis etter å ha deltatt på Økoløft-møter. Flere kommenterer imidlertid at det er vanskelig å knytte dette konkret til Økoløft-møter. 15 av 24 svarer at de vet om konvensjonelle kollegaer som har deltatt på Økoløft-møter som vurderer å legge om, og 7 av 24 oppgir at de vet om konvensjonelle kollegaer som har lagt om til økologisk. Mange faktorer spiller inn på avgjørelser om omlegging, og prosjektets målrettede aktiviteter er helt klart en av disse. God økologisk drift krever bønder som er ekstra dyktige agronomer, og driver man deltid som bonde og er presset på tid kan dette være krevende. Som deltidsbonde har man også ofte en høyere inntekt utenfor gården, og økonomiske virkemidler kan derfor ha mindre å si når økologisk drift ofte krever noe mer arbeid. En av inspirasjonsbøndene opplyser at han har fått tilbakemelding fra flere konvensjonelle kollegaer som går på at det er litt for byråkratiske eller strenge regler for omlegging til økologisk drift.

Figur 7.1 Har inspirasjonsbøndene opplevd at konvensjonelle kollegaer har vurdert eller har lagt om til økologisk etter et Økoløft-møte, eventuelt endret praksis?

Inspirasjonsbøndene om spydspisseffekter

«Jeg har opplevd flere konvensjonelle kollegaer som tenker mindre sprøyting og i større grad ugrasharving og vekstskifte etter deltakelse på Økoløft-møter.»

Inger-Lise Ingdal, melkebonde, Lensvik

«Jeg har ofte opplevd at konvensjonelle kollegaer har endret praksis etter deltakelse på Økoløft-møter. Jeg ser endret holdning til drifta som helhet og at det sosialt er mer ufarliggjort med endring av holdninger og praksis.»

Helge Hvoslef, solbærbonde, Brumunddal

«Jeg har ikke opplevd at konvensjonelle kollegaer vurderer eller har lagt om til økologisk drift etter deltakelse på Økoløft-møter spesifikt, men på andre arenaer jeg bidrar inn på har flere blitt inspirerte til å legge om.»

Cecilie Røli, kornbonde, Steinkjer

«Jeg har en nabo som la om i nyere tid etter at han så at det grodde greit på mine åkre som han kjørte forbi hver dag. Etter deltakelse på Økoløft-møter er det noen konvensjonelle kollegaer som vil prøve seg på underkultur i korn og prøver så mye som mulig å redusere sprøytinga.»

Hellek Berge, kornbonde, Gvarv

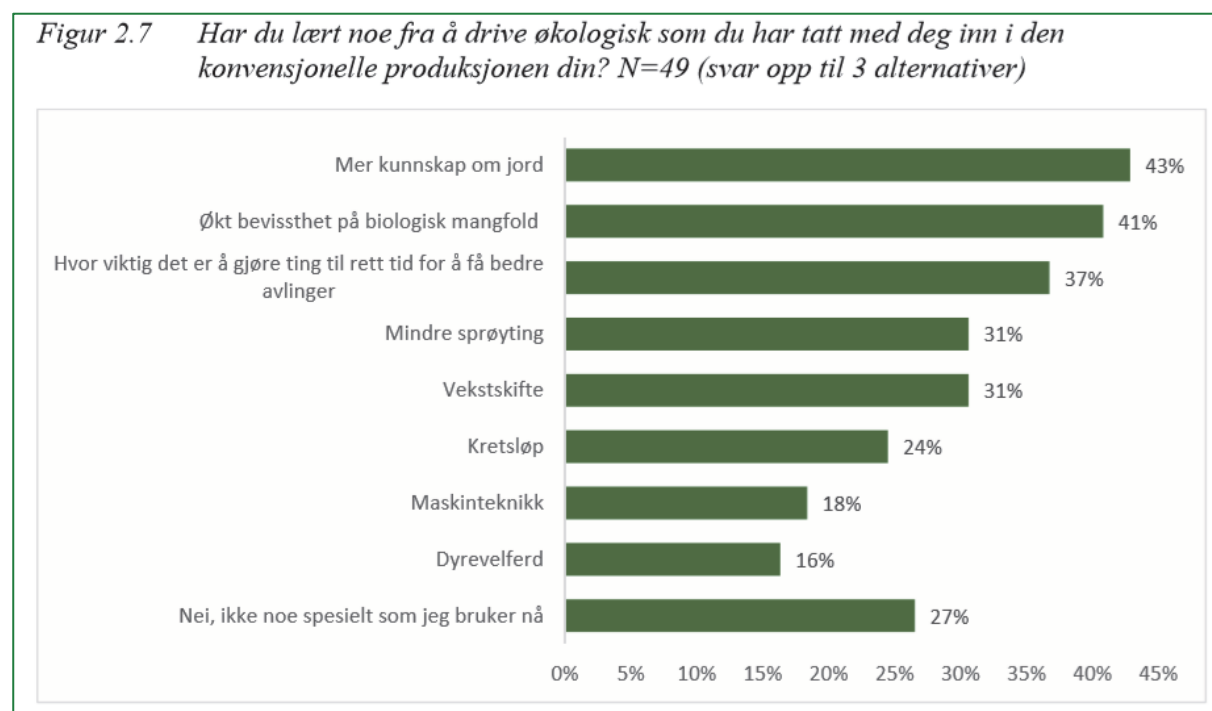
I etterkant av deltakelse på Landbrukets Økologikongress 2020 delte NLR-rådgiver innen konvensjonell grønnsaksdyrking, Erkki-Einar Søberg, følgende refleksjoner i et reisebrev som ligger på NLR sine nettsider:

«Med mer enn 400 deltakere og folk på venteliste, kan jeg trygt si at Øko2020 leverte over all forventning! Da konferansen var over og folk dro hver til sitt, satt jeg igjen med følelsen av at skillet mellom det økologiske og det konvensjonelle landbruket kanskje ikke lengre er så stort som jeg trodde. Overføringsverdien fra Øko2020 til det generelle landbruket var innlysende, uavhengig av om man dyrket grønnsaker, korn, frukt, grovfôr eller bær. Fangvekster, blomsterstriper, langsiktig planlegging og økt fokus på jordhelse er alle tverrfaglige temaer som kan redusere behovet for kjemi i landbruket.»

Dette sitatet oppsummerer mye av kjernen i det Landbrukets Økoløft jobber for å oppnå.

I 2019 utførte AgriAnalyse på oppdrag fra Landbrukets Økoløft en elektronisk spørreundersøkelse blant norske bønder som også viste at holdningene til økologisk landbruk både hos bønder i nærmiljøet til de spurte bøndene og i samfunnet generelt har blitt bedre. 60 prosent av de konvensjonelle bøndene som svarte på undersøkelsen fra 2019 var helt eller delvis enige i påstanden om at konvensjonelt landbruk kan lære av økologiske metoder. Undersøkelsen viste også at én av fem konvensjonelle bønder har vurdert å legge om til økologisk produksjon. Blant produsentene som ikke lenger har økologisk sertifisering, var «mer kunnskap om jord» det mest valgte alternativet på spørsmål om de har lært noe fra å drive økologisk som de har tatt med seg inn i den konvensjonelle produksjonen. Deretter følger «økt bevissthet på biologisk mangfold» og «hvor viktig det er å gjøre ting til rett tid for å få bedre avlinger» (Figur 7.2).

Figur 7.2 Hva har tidligere økologiske produsenter tatt med seg inn i konvensjonell produksjon? (Bunger, 2019).

Økt bruk av økologiske metoder i konvensjonell produksjon er positivt for utviklingen av konvensjonelt landbruk i bærekraftig retning. Særlig i grøntsektoren nærmer konvensjonell dyrking seg det økologiske. Regjeringens grøntutvalg, som la fram sin rapport i mars 2020³, skriver: «Det er økende kunnskap og interesse blant produsentene for å bedre jordhelsen og bygge opp banken av karbon i jorda. Bruk av ulike fangvekster og plantedekke i så lange perioder av året som mulig er et ledd i dette. Det økologiske produksjonsmiljøet har gått foran i denne utviklingen, og vi ser nå stor interesse i alle miljøer». Dette illustrerer noe av verdien spydspissfunksjonen økologisk landbruk har for et samlet norsk landbruk.

Noen bønder kan tenkes å ikke se poenget i å legge om til økologisk sertifisert produksjon i denne situasjonen, blant annet på grunn av enkelte regler i det økologiske regelverket som vurderes som krevende å innfri hos noen produsenter. Andre igjen kan finne ut at veien til å legge om til økologisk produksjon er kortere og vil kanskje ta steget helt ut.

Tillit til norsk konvensjonell mat hos norske forbrukere er generelt relativt høy. Samtidig er kunnskap om norsk matproduksjon blant befolkningen generelt lav. En konsekvens av at konvensjonelt landbruk nærmer seg det økologiske kan være at forbrukere som er opptatt av bærekraft kan oppleve det som vanskeligere å skille mellom konvensjonelle og økologiske varer. Det kan gjøre det vanskeligere å selge økologisk mat og dermed å utvikle spydspissfunksjonen videre. På den annen side er det positivt at forbrukere får tilgang til mer mat produsert på mer bærekraftig vis.

7.2 Flere inspirasjonsbønder er spydspisser innenfor økologisk jordbruk

Det økologiske landbruket må være i konstant utvikling for å beholde spydspissrollen for et samlet norsk landbruk, og her er spydspissene blant økobøndene viktige. Flere av inspirasjonsbøndene i Landbrukets Økoløft ligger helt i front innen økologiske driftsmetoder, og bidrar til kunnskapsutvikling både innenfor det økologiske landbruket og for norsk landbruk som helhet. Flere av bøndene er pionerer innen felt som jordhelse, dyrevelferd, regenerative metoder, produksjon av eget kraftfôr og lokale kretsløp på gården.

To inspirasjonsbønder driver med samvær mellom ku og kalv i melkeproduksjon, langt utover minimumskravet i økologiregelverket, som sier at kalven «skal kunne die i minimum tre dager etter fødselen»⁴. Kornbonde Hellek Berge driver med innovasjon innen jordhelse. Han har vært med i prosjektet *Jordkarbon – utvikling og formidling av karbonbindende*

³ <https://www.landbruksdirektoratet.no/no/produksjon-og-marked/frukt-og-gront/marked-og-pris/gr%C3%B8ntsektoren-mot-2035>

⁴ https://www.mattilsynet.no/om_mattilsynet/gjeldende_regelverk/veiledere/veileder_for_økologisk_landbruk.265/1/binary/Veileder%20for%20%C3%B8kologisk%20landbruk

landbrukspraksis i Norge i regi av Landbruksrådgivingen Østafjells, og deltok også i arbeidsgruppa for Nasjonalt program for jordhelse som representant for Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Arbeidsgruppa var blant annet på befaring hos grønnsaksprodusent og inspirasjonsbonde Anders Hørthe fra Sylling, som i lengre tid har jobbet for å bedre jordhelsen i sin produksjon. Brit Mjåland er jordbærprodusent i Marnardal i Agder og er en ettertraktet foredragsholder innen jordbær dyrking med fokus på forebygging mot gråskimmelsopp i åkeren. Hun er en av få store økologiske jordbærprodusenter i Norge. Melk- og kjøttprodusent Turid Haga Vange har lagt opp produksjonen for særlig god utnyttelse av utmarksressurser og er også ettertraktet som foredragsholder. Jens Edvard Kase fra Rygge er del av samdriften Øko-Rygge hvor han blant annet driver parallellproduksjon av gulrøtter, og utvikler metoder for mest mulig effektiv drift. Han sier selv at han bruker flere økologiske metoder også i den konvensjonelle produksjonen. Dette er bare noen få eksempler på spydspissfunksjonene til inspirasjonsbøndene – alle kunne ha vært listet opp her med hver sine spisskompetanser.

Spydspissrollen

Haugen & Svardal (2020) ser på forbedringsområder for å kunne utvikle norsk matproduksjon i enda mer bærekraftig retning. Som en del av nøkkeltiltakene for å utvikle og spre kunnskap løftes «spydspisser» og «inspirasjonsbønder» fram, herunder at inspirasjonsbønder kan brukes aktivt for å utvikle og spre ny kunnskap. De skriver blant annet at:

«Å vise fram gode eksempel har vore ein viktig metode i rådgeving og kunnskapsutvikling i landbruket. Typisk har enkeltprodusentar, mange innan økomiljøet, hatt ei rolle som spydspissar. Dei har testa ut nye måtar å gjere ting på, og dersom det har fungert bra, har fleire etter kvart tatt i bruk denne kunnskapen. Denne rolla er viktig for å få til innovasjon, og utanfor dei etablerte paradigma, og då må vi kanskje hente kunnskap frå utlandet eller tenke heilt nytt og annleis om f.eks. kombinasjonar eller rekkefølger av vekstar, fôring eller ressursflyt. Rolla som spydspiss eller pioner inneber både risiko og ekstraarbeid, og bør verdsettast av fellesskapet gjennom ulike kompensasjonsordningar.»

«Det er behov for forskings- og utviklingsmidlar både for å utvikle kunnskapen om kva som er berekraftige produksjonssystem, og for å utvikle ny praksis. Inspirasjonsbønder og demonstrasjonsgardar kan vere viktige tiltak både for å utvikle ny kunnskap og praksis, få sett den ut i livet og spreie den innan landbruket, men også for å formidle overfor, og kommunisere med forbrukarane.»

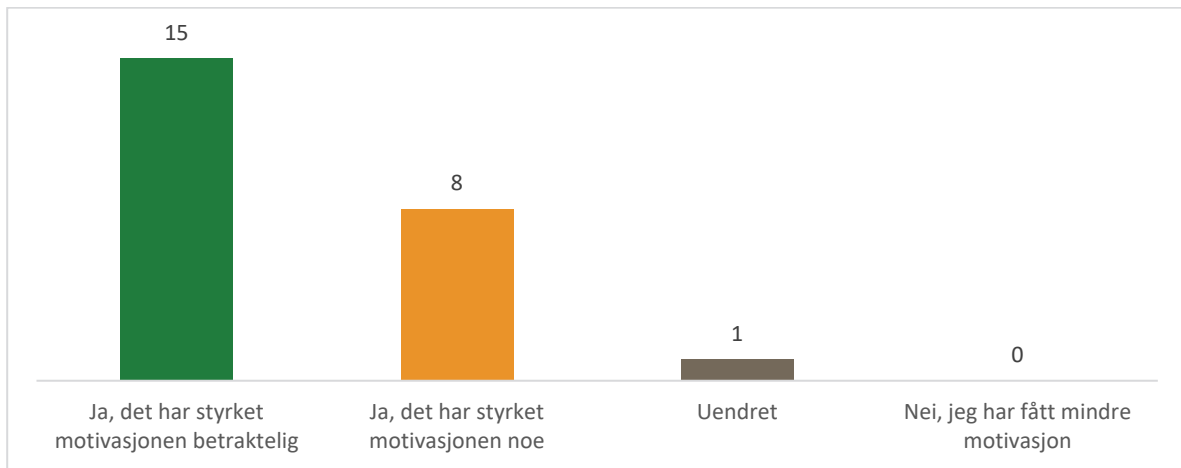
7.2.1 Landbrukets Økoløft bidrar til nettverk for spydspissene

Ordningen med inspirasjonsbønder har utviklet seg til å bli et verdifullt nettverk også for inspirasjonsbøndene selv. Landbrukets Økoløft har siden 2016 arrangert årlige interne fagsamlinger for inspirasjonsbøndene på Kringler gjestegård utenfor Gardermoen med faglig skoloring og sosialt samvær for å bidra til en mest mulig sammensveiset, motivert og oppdatert gjeng som er klare for selv å dra ut og inspirere andre. I 2020 ble den årlige samlingen på Kringler erstattet av en kveldssamling før Landbrukets Økologikongress, hvor alle inspirasjonsbøndene hadde korte presentasjoner av sin gårdsdrift og fikk en oppdatering fra prosjektet. Mange ga tilbakemelding på at de følte seg inspirerte og fikk ny motivasjon etter å ha møtt de andre inspirasjonsbøndene igjen, og etter å ha deltatt på Øko2020. Som beskrevet i avsnittet over ligger flere av inspirasjonsbøndene helt i front når det gjelder utprøving av nye metoder innen økologisk landbruk. Å delta i et nettverk med andre engasjerte bønder er viktig for motivasjon, kunnskapsdeling og dermed for den videre utviklingen av spydspissfunksjonen til økologisk landbruk. Dette går igjen i de skriftlige svarene som ble innhentet til evalueringen, her illustrert med noen utdrag:

- «En lar seg inspirere av dyktige kollegaer som driver produksjon på vidt forskjellige måter. Lærer noe nytt av andre som kanskje driver under helt andre forutsetninger.» **Embret Rønning, melkebonde fra Vingelen**
- «Ser mer og mer viktigheten av dette med jordliv og her er økologisk relativt langt fremme i forhold til konvensjonelt. Her er det veldig mye vi kan forbedre i økologisk, spennende!» **Hellek Berge, kornbonde fra Gvarv**
- «Desto mer jeg lærer og lærer bort, desto mer overbevist blir jeg.» **Jørgen Soknes, melkebonde fra Skaun**
- «Synes det er et veldig spennende fokus spesielt på jord og jordkultur i øko-miljøet.» **Kolbjørn Anda, melk- og svinebonde fra Jæren**
- «Får satt ord på det jeg selv verdsetter – ‘Jaggu det var godt sagt’ – ut å jobb.» **Helge Hvoslef, solbærbonde fra Brumunddal**

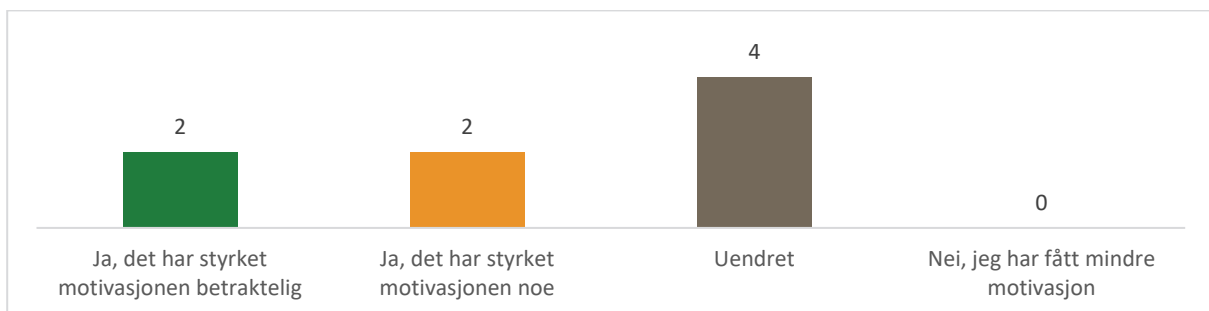
Samtlige inspirasjonsbønder svarer at Landbrukets Økoløft har bidratt til styrket motivasjon for fortsatt økologisk drift. Kun én svarer at motivasjonen er uendret, begrunnet med at «motivasjonen er allerede på topp». En av produsentene som har svart at motivasjonen er styrket noe, utdyper at «Min motivasjon for å drive økologisk er i utgangspunktet så stor at det kanskje er vanskelig å få den høyere.»

Figur 7.3 Har prosjektet hatt innvirkning på din motivasjon for fortsatt økologisk drift?

Av totalt 24 nåværende inspirasjonsbønder som svarte på spørreundersøkelsen, er det 8 som driver med parallellproduksjon. Halvparten av disse har ikke endret motivasjon for å legge om resterende areal til økologisk, mens halvparten har fått styrket motivasjonen noe eller betraktelig. Én utdyper at om det hadde vært lønnsomt, kunne han lagt om de resterende 500 dekarene med grønnsaker til økologisk på egen gård, mens en annen ikke klarer å bygge om grisehuset for å tilfredsstille kravene i økologiregelverket og derfor ikke begir seg ut på omlegging av resterende drift.

Figur 7.4 Spørsmål til inspirasjonsbøndene som driver med parallellproduksjon: Har prosjektet hatt innvirkning på din motivasjon for omlegging av resterende areal til økologisk?

7.2.2 Landbrukets Økoløft bidrar til nettverk for økologiske bønder

På spørreundersøkelsen utført av AgriAnalyse på oppdrag fra Landbrukets Økoløft i 2019, svarte 12 prosent av de økologiske bøndene at faglig fellesskap var en av de tre viktigste utfordringene med økologisk drift. Børre Solberg fra Økologisk Norge påpeker at flere økologiske bønder uttrykker å føle seg alene med sin driftsform, og at Landbrukets Økoløft bidrar som en arena for nettverksbygging både for nye og etablerte økologiske bønder. Dette gikk også igjen i svarene fra tidligere og nåværende inspirasjonsbønder. Det antas at rundt en

tredjedel av deltakerne på de åpne møtene i prosjektets regi er økologiske bønder. Landbrukets Økoløft sitt tilbud kompletterer eksisterende tilbud fra blant annet NLR (informasjonsmøter og økologisk grupperåd), som også utgjør viktige arenaer for faglig og sosialt fellesskap.

Inspirasjonsbønder på stand under Øko2020. Foto: Debio / Birgitta Eva Hollander

En ny viktig møteplass med deltakelse fra mange økologiske bønder, var Landbrukets Økologikongress, Øko2020, som ble arrangert for første gang i januar 2020. Arrangementet gikk over to dager, og fant sted på Hellerudsletta utenfor Oslo med over 400 deltakere fra hele landet. NLR var hovedansvarlig for kongressen, i tett samarbeid med Norsk senter for økologisk landbruk (NORSØK), Økologisk Norge, Norges Bondelag og Norsk Bonde- og Småbrukarlag. Øvrige aktører i Landbrukets Økoløft var også involvert i planlegging og gjennomføring. DebioInfo og Matvalget bidro med henholdsvis dekor av møtelokalene og veiledning til menyen. Landbrukets Økoløft hadde ansvar for utstillingen på stand-området hvor ulike organisasjoner kunne vise fram sitt arbeid. Prosjektledelsen i Landbrukets Økoløft bidro som del av kommunikasjonsgruppen til Øko2020, og utarbeidet kortfilmer fra gårdene til tre av inspirasjonsbøndene for å bidra til mobilisering av deltakere. Disse filmene fikk veldig god mottakelse. Jan Ferstad, vara-representant for NLR i styringsgruppa til Landbrukets Økoløft og medlem i kommunikasjonsgruppen for Øko2020, mente at filmene og den gode effekten av inspirasjonsbøndene ga økt oppmerksomhet, virket mobiliserende og hadde noe av æren for at kongressen ble fulltallig, med venteliste.

På starten av kongressen ble inspirasjonsbøndene presentert på scenen og tre av kortfilmene om inspirasjonsbøndene ble vist på storskjerm. Inspirasjonsbøndene hadde på seg t-skjorter med «Inspirasjonsbonde» tydelig på ryggen og roterte på å stå på standen til prosjektet i pausene. Slik var det enkelt for publikum som var nysgjerrige på deres drift å ta kontakt. Inspirasjonsbøndene ga tilbakemelding om at de synes det var flott å samle så mange

til en faglig kongress med tema økologisk landbruk, og at de selv ble inspirerte av å ha deltatt. De opplevde også at arbeidet deres ble verdsatt og lagt merke til, og at de jobber med noe viktig. Innsatsen deres ble også løftet fram i taler fra både Widar Skogan, statssekretær i Landbruks- og matdepartementet, og Lars Petter Bartnes, leder i Norges Bondelag, under åpningen av kongressen.

Inspirasjonsbøndene på scenen under Øko2020. Foto: Lotte Shephard / Økologisk Norge

7.3 Holdninger til økologisk landbruk blant bønder

Inspirasjonsbøndene i Landbrukets Økoløft ble spurt om de hadde merket endring i holdninger til økologisk landbruk hos konvensjonelle kollegaer siden 2016. 20 svarte ja på dette, og to svarte nei. Av disse to var det én som hadde vært med i prosjektet siden 2018, og én hadde vært med siden starten i 2016.

Blant svarene fra inspirasjonsbøndene kommer det fram at de opplever at flere konvensjonelle bønder er nysgjerrige og vil høre om økologisk nå sammenliknet med før 2016. De opplever at det er mer toleranse og respekt for økologiske bønder, og mindre fordommer. Det vises til at flere konvensjonelle bønder bruker økologiske metoder i konvensjonell drift, og har økt kunnskap, bevissthet og anerkjennelse for økologisk driftsform i dag sammenliknet med før 2016.

Figur 7.5 Spørsmål til inspirasjonsbøndene: Har du merket endring i holdninger til økologisk landbruk hos konvensjonelle kollegaer siden 2016?

Om holdninger til økologisk landbruk:

«Respekten og nysgjerrigheten jeg opplever å få for min produksjon har endret seg svært mye. Konvensjonelle jordbærprodusenter deltar nå på kurs og samlinger om øko-jordbær.»

Brit Mjåland, jordbærprodusent fra Marnardal

«Synes det har vært en gradvis endring etter hvert som kollegaer ser vi lykkes.»

Jørgen Soknes, melkebonde fra Skaun

«Flere ser at måten de driver på 'ikke er bra' og ønsker å legge om, men har 'ikke ork til det'.»

Cecilie Røli, kornbonde fra Steinkjer

«Jeg opplever at holdningene til økolandbruk varierer i ulike landbrukskommuner.»

Stina Mehus, bringebær- og sauebonde fra Drøbak

«Jeg har merket større aksept for økologisk landbruk hos konvensjonelle bønder jeg og Norsk Bonde- og Småbrukarlag har vært i kontakt med siden oppstarten av Landbrukets Økoløft i 2016.»

John Petter Løvstad, assisterende generalsekretær i Norsk Bonde- og Småbrukarlag og medlem i arbeidsutvalget

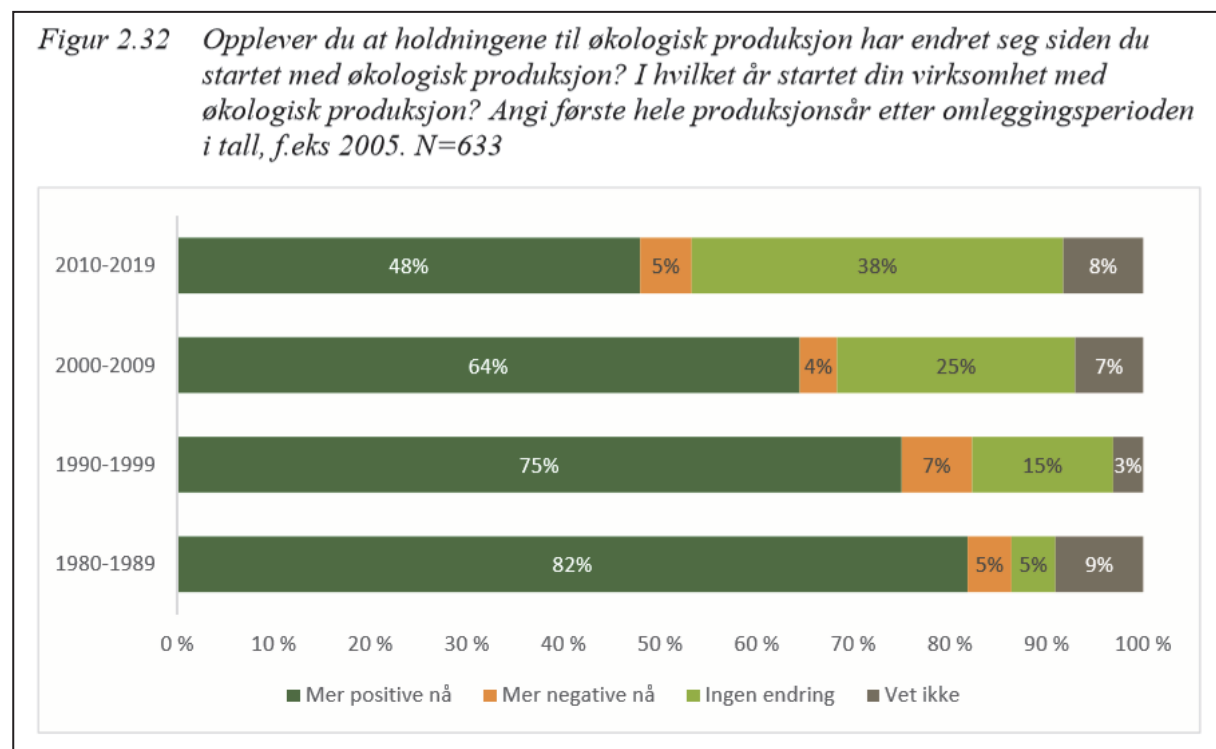
«Enkelte konvensjonelle bønder jeg og Fylkesmannen har vært i kontakt med siden 2016 er mer åpne for økologisk landbruk enn tidligere, men jeg synes det er vanskelig å vurdere generelt. Mange er imidlertid sterkt imot økologisk landbruk.»

Anstein Lyngstad, seksjonsleder jordbruk hos Fylkesmannen i Trøndelag og medlem i arbeidsutvalget

Mange tiltak kan ha ringvirkninger som danner grobunn for positiv utvikling over tid, for eksempel ved at flere bønder synes det er mindre skummelt å legge om når naboene er mer positive til økologisk drift. Kjersti Berge sa følgende i forbindelse med evalueringen at «Bønder som har hatt NLR Økologisk Førsteråd og ikke legger om til økologisk drift etterpå på grunn av for eksempel jordtype på gården, er ofte mer positive etterpå til andre bønder som legger om.»

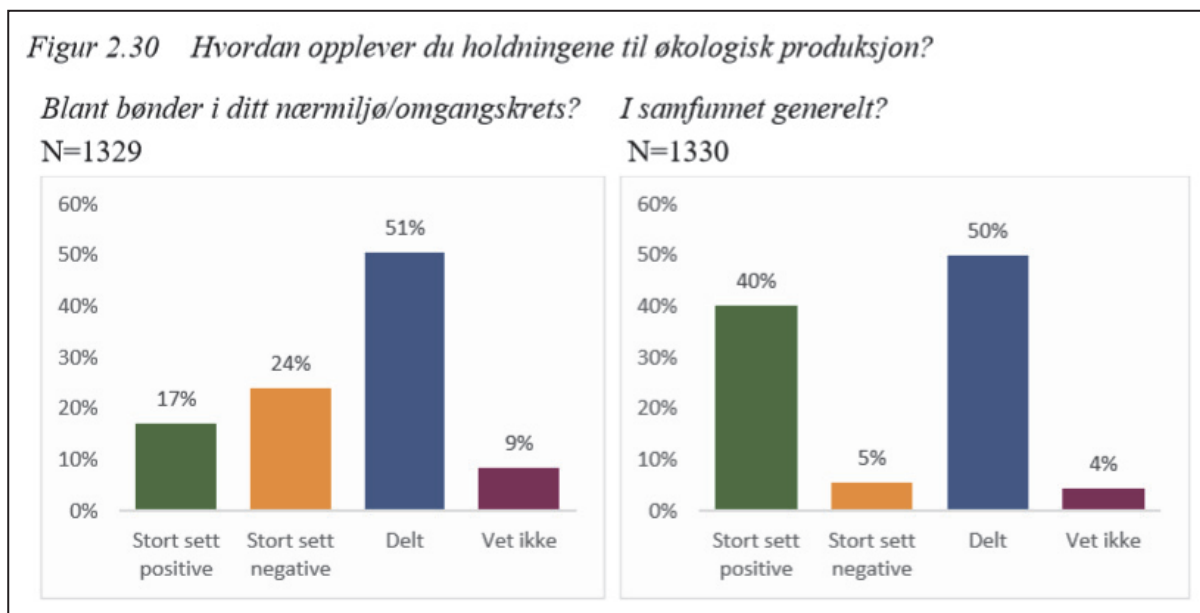
Et av flere formål ved spørreundersøkelsen AgriAnalyse gjennomførte på oppdrag fra Landbrukets Økoløft i 2019, var å belyse holdninger til økologisk produksjon. De økologiske produsentene ble spurt om hvordan de opplevde at holdningene til økologisk landbruk har endret seg siden de startet med økologisk produksjon. 61 prosent svarer «Mer positive nå», 27 prosent svarer «Ingen endring», 7 prosent svarer «Vet ikke» og 5 prosent svarer «Mer negative nå». Det er flest produsenter blant de som har drevet økologisk siden 80-tallet som svarer at holdningene er mer positive nå (82 prosent), mens de som har startet opp de siste ti årene i større grad svarer at holdningene er uendret.

Figur 7.6 Endring i holdninger til økologisk produksjon over tid. (Bunger, 2019).

I spørreundersøkelsen ble både økologiske og konvensjonelle bønder spurt om hvordan de opplever holdningene til økologisk produksjon både hos bønder i nærmiljøet og i samfunnet generelt. Blant de som driver økologisk selv, er det flere som svarer at de opplever at holdningene er positive.

Figur 7.7 Holdninger til økologisk produksjon i dag. (Bunger, 2019).

7.4 Økologisk landbruk høyere på dagsorden hos samarbeidspartnerne i Landbrukets Økoløft

Kari Marte Sjøvik fra Norges Bondelag sitter i arbeidsutvalget i Landbrukets Økoløft og har opplevd at prosjektet har bidratt til at økologisk landbruk har fått økt fokus i Norges Bondelag sentralt. Sjøvik forteller også at lokallagenes og fylkeslagenes innspill til jordbruksforhandlingene har blitt mer konkrete når det gjelder økologisk siden 2016. Tidligere har innspillene dreid seg om å ta markedsandeler fra import der det er mulig, mens innspillene nå også i større grad framhever spydspissfunksjonen til økologisk landbruk. I tillegg til at inspirasjonsbøndene har bidratt til å sette økologisk på dagsorden lokalt i faglagene, sendte åtte av inspirasjonsbøndene i 2020 for første gang innspill til partene i jordbruksforhandlingene via prosjektledelsen i Landbrukets Økoløft. Innspillene fra bøndene ble sammenstilt i ett dokument og oversendt avtalepartene. Dette er ikke et felles innspill på vegne av Landbrukets Økoløft, men prosjektet ble brukt som plattform for videreformidling av innspillene.

«Landbrukets Økoløft har bidratt til å løfte økologisk sin 'standing' i Norsk Bonde- og Småbrukarlag», sa John Petter Løvstad, assisterende generalsekretær i Norsk Bonde- og Småbrukarlag i et intervju i forbindelse med evalueringen. Løvstad har vært med i arbeidsutvalget helt fra starten. Han mener at prosjektet har hatt en positiv effekt på arbeidet med økologisk landbruk i egen organisasjon siden 2016 og at det har bidratt til å sette temaet på dagsorden.

Anstein Lyngstad, seksjonsleder for jordbruk hos Fylkesmannen i Trøndelag og representant for Fylkesmannen i arbeidsutvalget, mener at Landbrukets Økoløft har «styrket

og gitt inspirasjon og kunnskap til vårt eget arbeid regionalt med økologisk landbruk. Vi forsøker også å formidle kunnskap og informasjon fra prosjektet til andre fylker». Ifølge Lyngstad er det mange fylkesmenn som ønsker å ha økologisk landbruk på dagsorden for den årlige samlingen for fylkesmenn som Landbruksdirektoratet arrangerer. Jordhelse, økologisk landbruk som spydspiss og klima er temaer som er av særskilt interesse. Lyngstad sier også at Landbrukets Økoløft bidrar til å legitimere og styrke eget eksisterende arbeid med økologisk landbruk, noe som gjør det enklere å prioritere ressurser til dette.

Kjersti Berge, fagkoordinator i Norsk Landbruksrådgiving og medlem i arbeidsutvalget, mener at Landbrukets Økoløft har bidratt til bedre rolleforståelse blant organisasjonene og gitt inspirasjon til rådgiverne i NLR: «Norsk Landbruksrådgiving har bidratt i prosjektet både i styringsgruppe, referansegruppe, AU og med rådgivarar i møter. Å samarbeide tett med andre organisasjonar om planlegging og gjennomføring av denne typen aktivitetar har gitt auka forståelse for kva roller dei ulike organisasjonane har. Rådgivarane har fått inspirasjons gjennom å delta i møter og NLR får fortalt om rådgivingstilbudet innan økologisk produksjon til produsentar med interesse for dette.»

Børre Solberg, daglig leder i Økologisk Norge og medlem av styringsgruppen i Landbrukets Økoløft, trekker fram at prosjektet har medvirket til at Økologisk Norge når enda bredere ut med sine budskap. Det har bidratt til at økologisk får større gjennomslagskraft og til å styrke nettverket for organisasjonen, blant annet med enda tettere dialog med avtalepartene i jordbruksoppgjøret. At landbruket står samlet gir økt troverdighet til økologisk som driftsform. Samtidig påpeker Solberg at «i ord er holdningene hos både faglag og myndigheter endret, men i konkrete handlinger blir fortsatt økologisk ofte 'glemt' eller nedprioritert».

Spesielt Bondelaget har hatt en positiv utvikling i forståelsen av økologisk landbruk siden 2016.

Embret Rønning, inspirasjonsbonde, melk, Vingelen

7.5 Oppsummering av effekter av prosjektet

Mye tyder på at Landbrukets Økoløft har bidratt til mer positive holdninger til økologisk landbruk i det konvensjonelle landbruket, inkludert hos samarbeidsorganisasjonene i prosjektet. Det innebærer blant annet at økologiske metoder tas i bruk av konvensjonelle bønder og at økologisk landbruk har blitt satt høyere på dagsorden hos samarbeidspartnerne. I tillegg har prosjektet bidratt til å løfte fram spydspissene også innenfor det økologiske

landbruket og bidratt til å skape arenaer for utveksling mellom økologiske bønder. Oppsummert viser evalueringen at:

- Nesten samtlige inspirasjonsbønder sier at de har merket endring i holdninger til økologisk landbruk hos konvensjonelle kollegaer siden 2016. I samsvar med spørreundersøkelsen blant bønder i regi av AgriAnalyse fra 2019, en rapport fra Grøntutvalget og tilbakemeldinger fra samarbeidsorganisasjonene i prosjektet, viser de til at flere konvensjonelle bønder tar i bruk økologiske metoder i konvensjonell drift, og har økt kunnskap, bevissthet og respekt for økologisk som driftsform.
- Særlig jordhelse er et tema som mange bønder er opptatt av, uavhengig av om de driver økologisk eller konvensjonelt.
- Inspirasjonsbøndene er i stor grad spydspisser også innenfor det økologiske landbruket. Landbrukets Økoløft bidrar til nettverk blant disse, noe som er viktig for erfaringsutveksling, videreutvikling av økologiske driftsmetoder, samt bøndenes motivasjon til videreutvikling av egen drift og til å formidle fra sine erfaringer. Andre økologiske bønder har fått anledning til å lære av og utveksle kunnskap med inspirasjonsbøndene på de åpne møtene i prosjektet og på Landbrukets Økologikongress.
- Landbrukets Økoløft har bidratt til at økologisk landbruk har blitt satt høyere på dagsorden både lokalt og sentralt hos samarbeidsorganisasjonene.

8 Utvikling i produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer

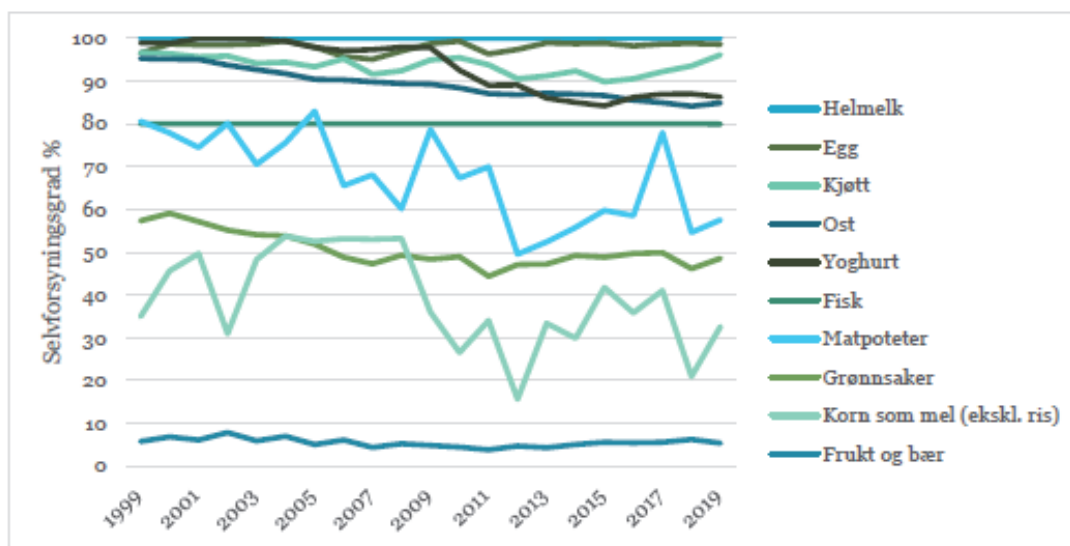
Formålet med aktivitetene i Landbrukets Økoløft er at de skal bidra til å øke den norske produksjonen av økologiske landbruksvarer. Skal en tolke det bokstavelig vil det bety å øke volum produsert, f.eks. antall liter økologisk melk, antall tonn økologisk storfekjøtt eller antall tonn økologisk gulrot. Fokuset i Landbrukets Økoløft har imidlertid primært vært på å nå ut til flest mulig bønder, i tillegg til å oppmuntre de som har mulighet til å øke produksjonen på egen gård av produkter som er etterspurt i markedet. I evalueringen av prosjektet er det derfor, i tillegg til å se på utviklingen i produksjon av ulike jordbruksvarer, like relevant å se på utviklingen i antall økologisk sertifiserte jordbruksbedrifter og økologisk jordbruksareal. Det er også slik at en del varer som produseres som økologisk, selges som konvensjonell vare. Dette finnes det tall om for flere produksjoner, men ikke for frukt og grønt.

Avsnittene om produsert volum og omsetning av økologiske landbruksvarer er i stor grad basert på Landbruksdirektoratets årlige rapporter om norsk produksjon (tonn) og omsetning av økologiske landbruksvarer i dagligvare og andre salgskanaler (millioner kroner). Omsetningstallene for økologisk skiller ikke mellom norsk og import, da datainnsamlingen ikke gjør det mulig. I SSB sin importstatistikk skilles det heller ikke mellom økologiske og konvensjonelle importerte landbruksvarer. Dermed er tallgrunnlaget på import av økologiske landbruksvarer svært mangelfullt. Aktører i landbrukets verdikjede sitter naturlig nok med informasjon om dette for de produkter de handler med, men det finnes ingen nasjonal datainnsamling og sammenstilling. Dette gjør det utfordrende å identifisere hvilke varegrupper der det er import av økologiske landbruksvarer som kunne vært produsert i Norge.

I prosjektarbeidet for Landbrukets Økoløft har det blitt lagt vekt på å øke produksjonen særlig der det er potensial for å ta markedsandeler fra import. Informasjon om dette baseres på innspill fra aktører i landbrukets verdikjede. Det er særlig innen grønt, korn, og olje- og proteinvekster at dette er en aktuell problemstilling. Ifølge en underlagsrapport til regjeringens økostrategi (2018) importeres det per dags dato i liten eller ingen grad økologisk kjøtt, egg og meieriprodukter (med unntak av ost), og en kan anta at selvforsyningen av disse økologiske varene er omtrent som for totalen. Total norsk selvforsyningsgrad (konvensjonell + økologisk) for ulike matvarer er vist i figuren under. Grunnet manglende data om import av økologiske landbruksvarer finnes det ikke egne beregninger av selvforsyningsgrad på økologiske varer, men det vil for økologiske så vel som konvensjonelle matvarer være for de vegetabiliske matvarene at importandel er en særlig aktuell problemstilling, både når det gjelder grønnsaker, frukt, bær, matkorn, fôrkorn og olje- og proteinvekster. Også for

bearbejdede produkter og blandingsprodukter, særlig barnemat, er import av økologiske varer en aktuell problemstilling.

Figur 8.1 Selvforsyningsgrad av ulike matvarer, målt på energibasis (hentet fra Landbruksdirektoratet, 2020a).

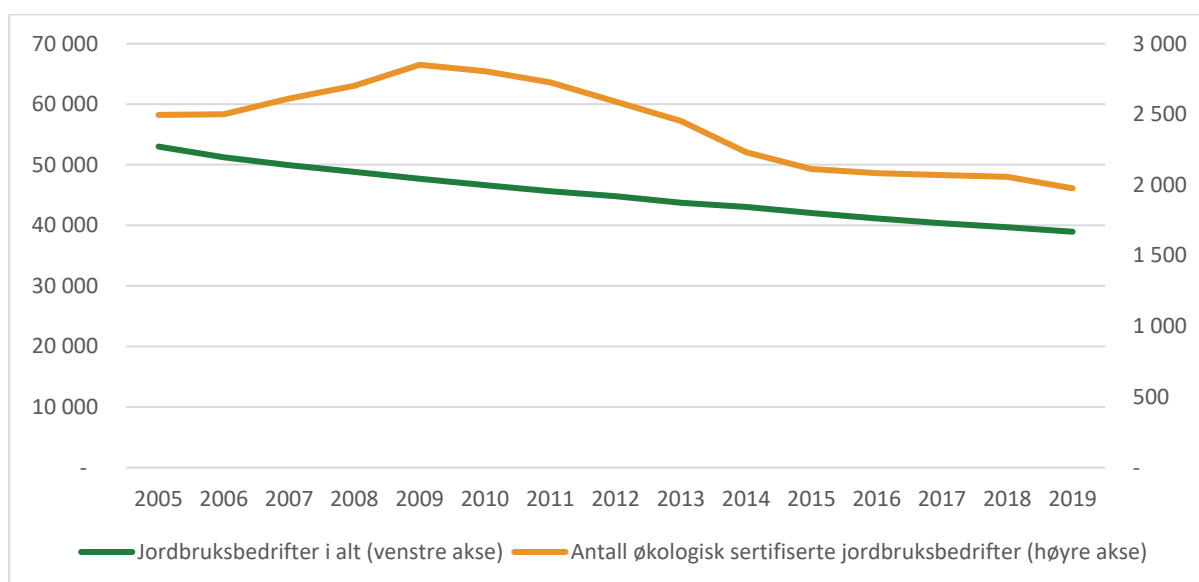
Arbeidsgruppe etterlyste bedre statistikk for importandel

I 2018 leverte en arbeidsgruppe bestående av Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Økologisk Norge, Klima- og miljødepartementet og Landbruks- og matdepartementet et underlagsnotat til regjeringens strategi for økologisk landbruk. Arbeidsgruppa pekte blant annet på behov for bedre statistikk for import av økologiske landbruksvarer. Dette for å kunne identifisere hvilke produktgrupper som har importvekst og dermed lettere kunne målrette virkemiddelbruken mot å øke produksjonen av norsk vare. Oversikt over import av råvare trekkes fram som mer interessant enn import av ferdigvare, siden råvareimport er i direkte konkurranse med norsk produksjon. Siden det i dag i liten eller ingen grad importeres økologisk kjøtt, egg og meieriprodukter (unntatt ost), er det først og fremst innen grønnsaker, frukt, bær, korn og ost det er behov for bedre tall. Arbeidsgruppa skisserer ulike alternativer for å få til bedre statistikk på andelen norskprodusert økologisk vare. Dette er beskrevet på side 33-34 i rapporten. I selve strategien for økologisk landbruk, som regjeringen la fram samme år, står det at *regjeringen vil starte et arbeid for å bedre statistikkgrunnlaget på dette området.*

8.1 Utvikling i antall økologisk sertifiserte jordbruksbedrifter

De siste 15 årene har antall økologisk sertifiserte jordbruksbedrifter blitt redusert med 21 prosent, mens antall jordbruksbedrifter totalt i Norge har gått ned med 27 prosent. Mens antall jordbruksbedrifter totalt har sunket i jevnt tempo i hele perioden, var det en økning i antall økologiske produsenter fra 2005 til 2009. Deretter sank antallet raskt mot 2014, og har fra 2015 opplevd den samme tilbakegangen som øvrige produsenter, i snitt -1,7 prosent i året. I 2015 var det 2113 landbruksbedrifter med økologisk sertifisering hos Debio (5,0 % av total), og i 2019 var antallet 1976 (5,1 % av total).

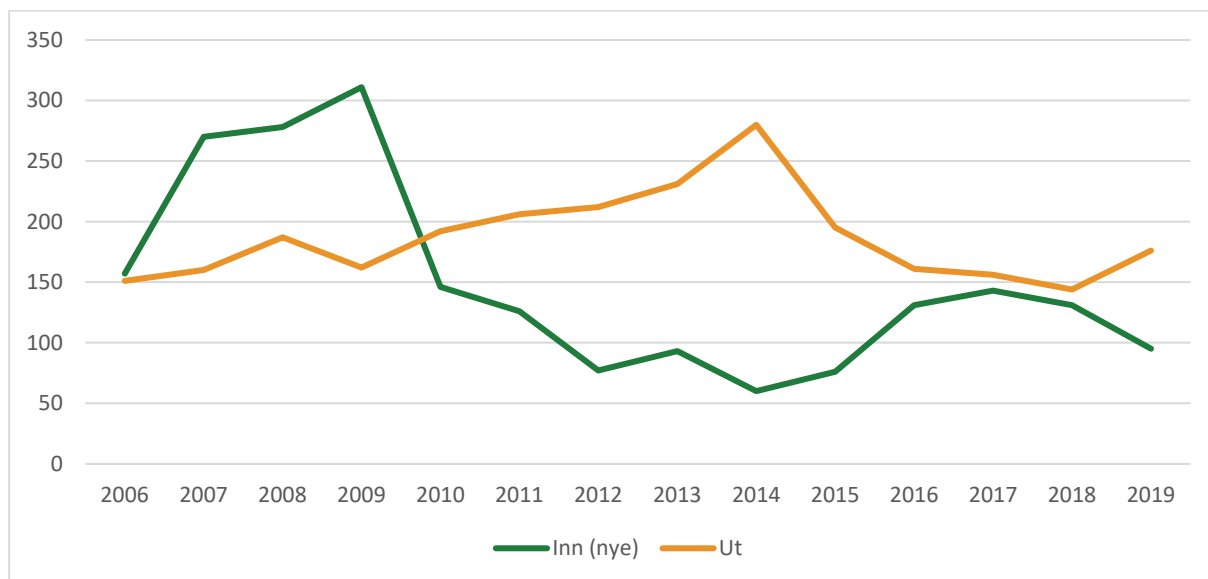
Figur 8.2 Antall jordbruksbedrifter i alt (grønn, venstre akse) og antall økologisk sertifiserte jordbruksbedrifter (oransje, høyre akse). (SSB, 2020; Debio, 2020).

Figur 8.3 viser utviklingen i nye økosertifiserte jordbruksbedrifter, og jordbruksbedrifter som har gått ut av ordningen. Antall utmeldinger nådde en topp i 2014, mens antall innmeldinger var på bunn samme år. I en spørreundersøkelse utført av AgriAnalyse på oppdrag fra Landbrukets Økoløft i 2019 ble økologiske produsenter som har lagt driften tilbake til konvensjonelt, spurt om årsaker til dette. Den viktigste årsaken var for dårlig lønnsomhet (39 %), etterfulgt av regelverk (31 %) og arbeidsmengde (25 %). Mange svarte «annet», og blant disse var det flere som trakk fram endringer i regelverket for sau.

Fram til 2014 var det også et eget omleggingstilskudd for produsenter som la om til økologisk, og dette kan ha gjort at produsenter som var mer motivert av økonomi enn agronomi la om til økologisk, men senere gikk tilbake til å drive konvensjonelt.

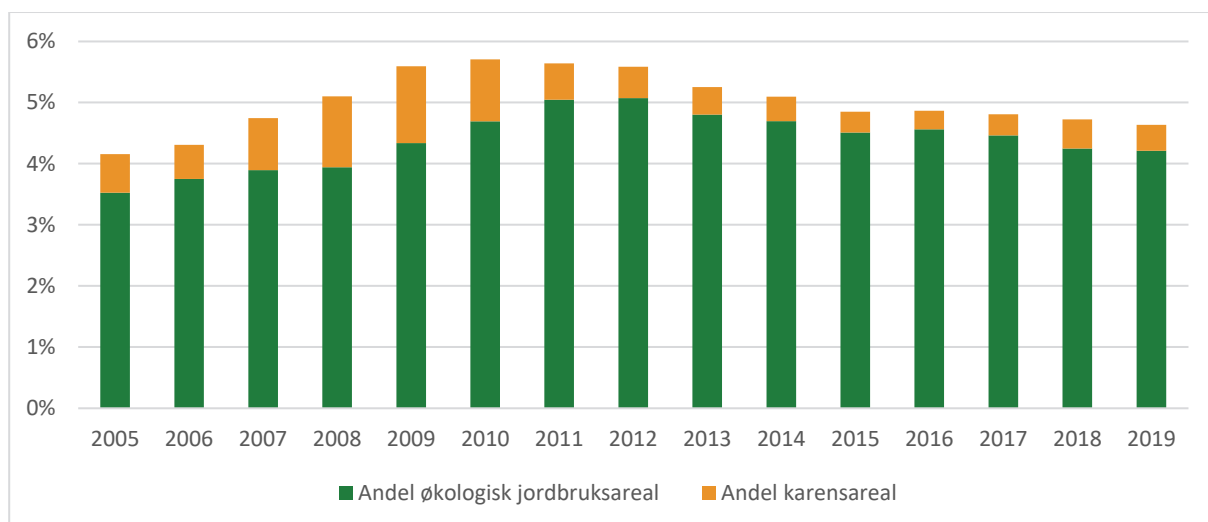
Figur 8.3 *Antall økosertifiseringer (jordbruksbedrifter) per år, og antall jordbruksbedrifter som har gått ut av ordningen. (Debio, 2020).*

8.2 Utvikling i økologisk sertifisert jordbruksareal

Fra 2015 til 2019 har antall dekar landbruksjord som er sertifisert økologisk eller er i karens hatt en nedgang på ca. 5 prosent, mens antall dekar landbruksjord totalt (det vil så både konvensjonelt og økologisk areal) har hatt en nedgang på 0,4 prosent. Over de siste 15 årene har det derimot vært en økning i økologisk jordbruksareal og areal i karens, med nærmere 6 prosent, mens totalt jordbruksareal har gått tilbake med drøyt 5 prosent.

Figur 8.4 *Økologisk jordbruksareal og karensareal som andel av totalt jordbruksareal i drift i perioden 2005 til 2019. (SSB, 2020a; Debio, 2020).*

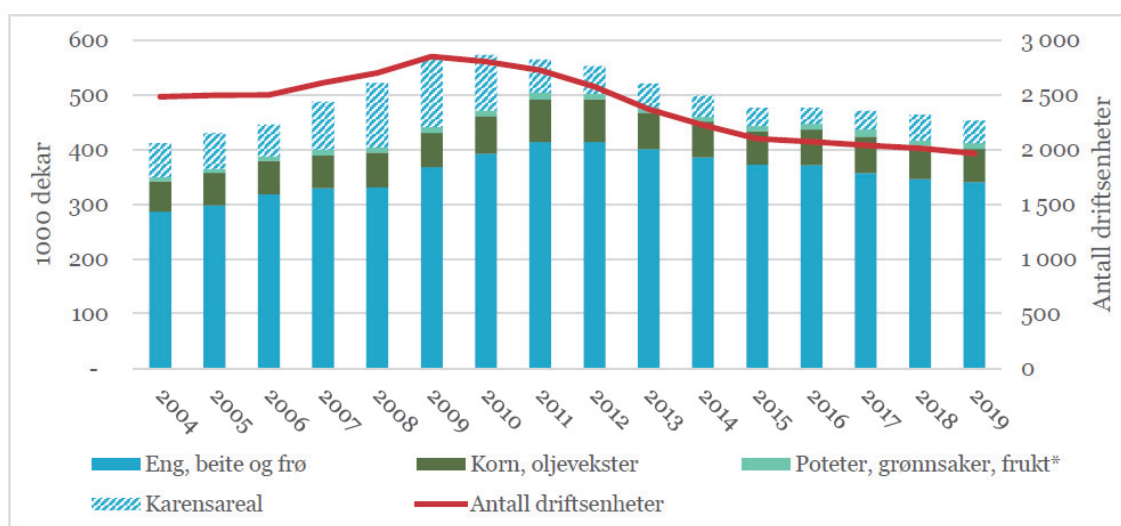

Tabell 5 Utvikling i totalt jordbruksareal og økologisk jordbruksareal. (SSB, 2020a; Debio, 2020).

	2005	2015	2019	Endring 2005-19	Endring 2015-19
Totalt jordbruksareal, daa	10 354 236	9 860 355	9 818 216	-5,2 %	-0,4 %
Økologisk jordbruksareal + karensareal, daa	430 326	478 239	455 018	+5,7 %	-4,9 %
Økologisk jordbruksareal og karensareal som andel av total	4,2 %	4,9 %	4,6 %		

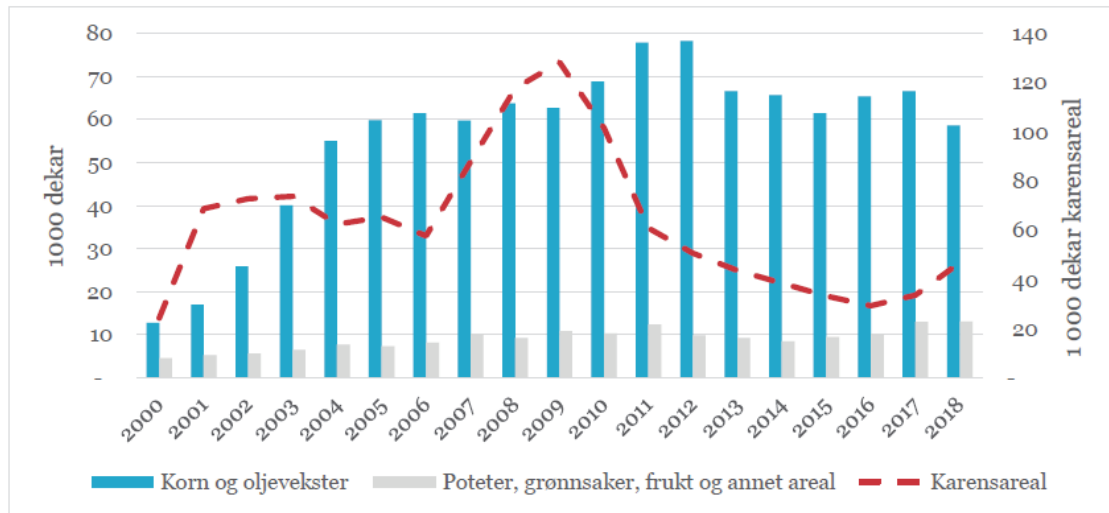
Når det gjelder utviklingen i ulike typer økologisk sertifisert jordbruksareal, har det både for gras og korn/oljevekster vært en nedgang siden 2012. For grønnsaker, frukt og potet har det derimot vært en økning, men dette utgjør en liten andel av det totale økologiske jordbruksarealet. Figur 8.5 viser utviklingen både for gras, korn og oljevekster, og grønnsaker, frukt og potet, mens i Figur 8.6 er grasarealet utelatt for å tydeligere få fram utviklingen for de andre typene jordbruksareal. Ifølge Landbruksdirektoratet (2020) kan den store veksten i økologisk kornareal fra 2008/09 til 2011/12 ha sammenheng med en veilednings- og informasjonssatsing mot konvensjonelle produsenter som varte fram til 2011, og et ekstra tilskudd til økologisk kornproduksjon som varte fram til 2015.

Figur 8.5 Utvikling i økologisk areal fordelt mellom ulike produksjoner og karensareal. Antall driftsenheter med økologisk sertifisering er vist i rødt (hentet fra Landbruksdirektoratet, 2020, Figur 1, basert på tall fra Debio).

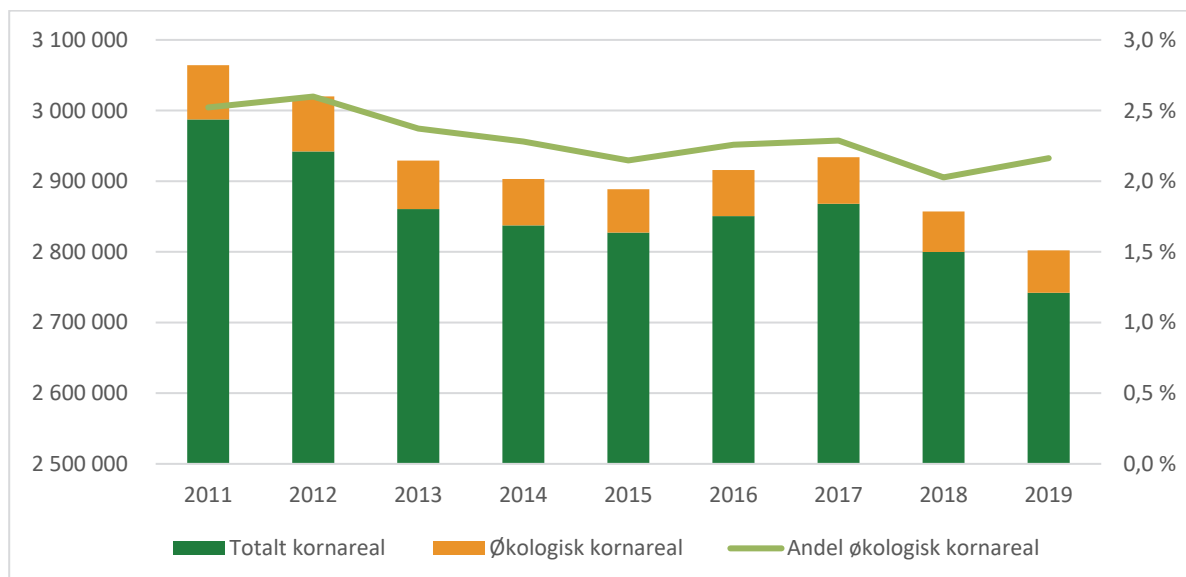
Figur 8.6 Utvikling i økologisk areal for korn og oljevekster, og poteter, grønnsaker, frukt og annet areal. Karensareal i rødt (hentet fra Landbruksdirektoratet, 2019, Figur 5, basert på tall fra Debio).

Figur 5 gir et detaljert bilde av utviklingen av areal til korn, grønnsaker, frukt og annet areal, og utviklingen i karensareal.

Andelen økologisk kornareal som andel av totalt kornareal har også gått noe nedover, fra ca. 2,5 prosent i 2011 til 2,2 prosent i 2019 (Figur 8.7).

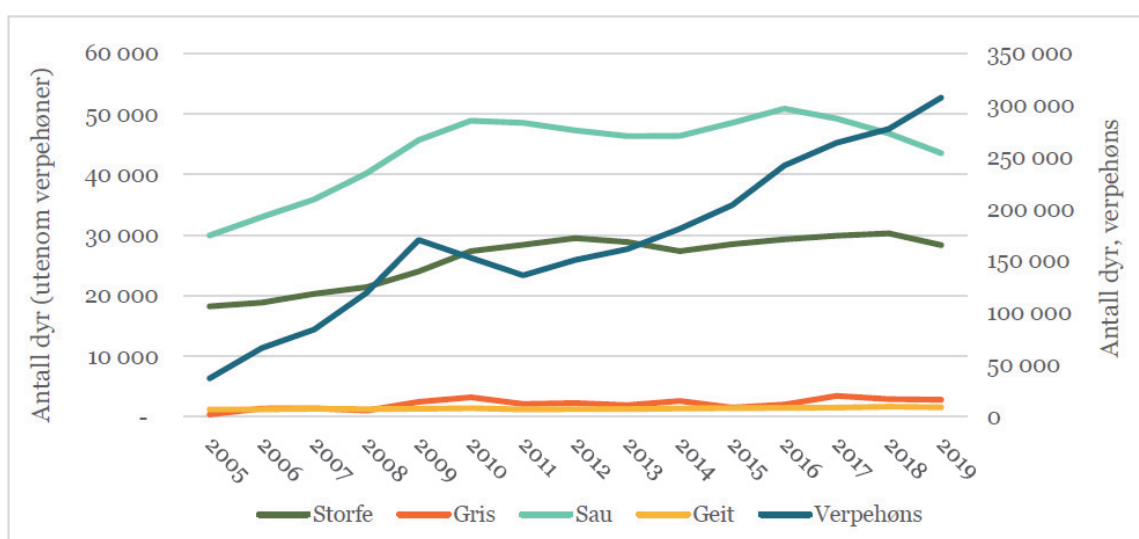
Figur 8.7 Totalt kornareal (dekar), økologisk kornareal (dekar) og økologisk kornareal som andel av totalt kornareal. Inkluderer oljevekster. (SSB, 2020a; Debio, 2020).

8.3 Utvikling i antall husdyr i økologisk produksjon

Det er særlig innen egg at det har vært en sterk økning i økologisk husdyrproduksjon. Antall økologisk sertifiserte verpehøns har økt fra ca. 30 000 i 2005 til ca. 320 000 i 2019. For storfe var det en økning i starten av perioden, men de siste ti årene har antall dyr flatet ut. For sau var det en økning fram til 2010, deretter en utflating og fra 2016 har antallet økologiske sau blitt redusert. Dette har sammenheng med at det ble innført strengere økologiregelverk for sau som har fått flere produsenter til å gå tilbake til å konvensjonell drift.

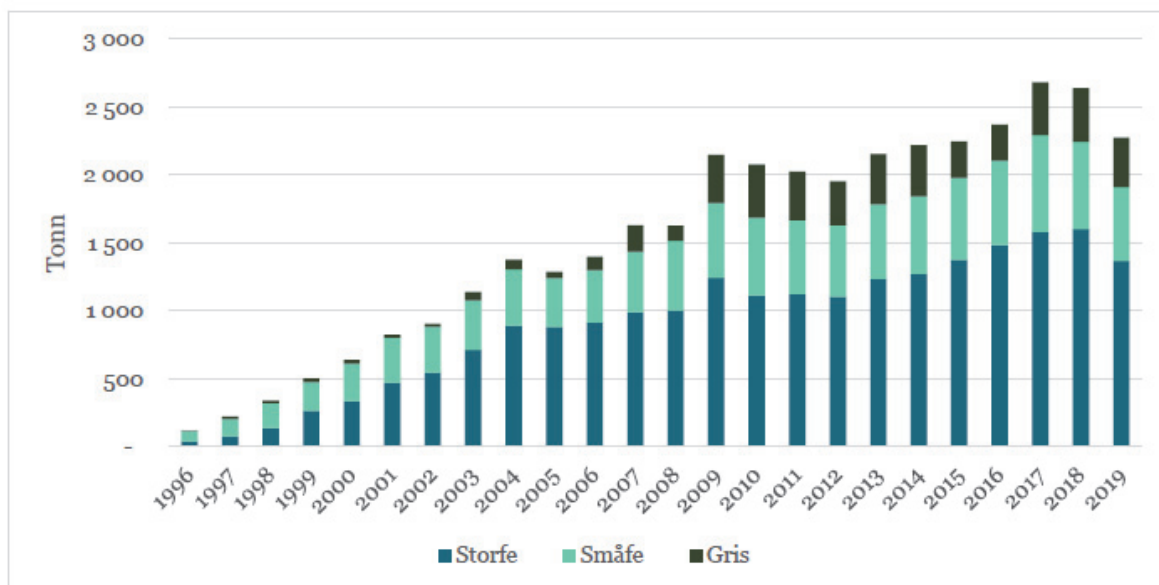
Figur 8.8 Utvikling i antall økologiske storfe, gris, sau, geit og verpehøns (hentet fra Landbruksdirektoratet, 2020, Figur 2, basert på tall fra Debio).

8.4 Utvikling i produksjon av økologiske landbruksvarer målt i volum

Produksjonen av økologisk kjøtt, målt i tonn, nådde en topp i 2017 og holdt seg på omtrent samme nivå i 2018. Nedgangen i 2019 skyldes først og fremst at det ble slaktet færre drøvtyggere i 2019 enn i 2018, et resultat av økt slakting etter tørkesommeren i 2018, og dermed mindre bestand ved inngangen til 2019 (Landbruksdirektoratet, 2020). Produksjonen av økologiske egg fortsetter å øke og utgjorde i 2019 7,5 prosent av den totale eggproduksjonen.

Figur 8.9 Norsk produksjon av økologisk storfe, småfe og gris i perioden 2000 til 2019. Tonn (Landbruksdirektoratet, 2020, Figur 11, basert på tall fra Animalia)

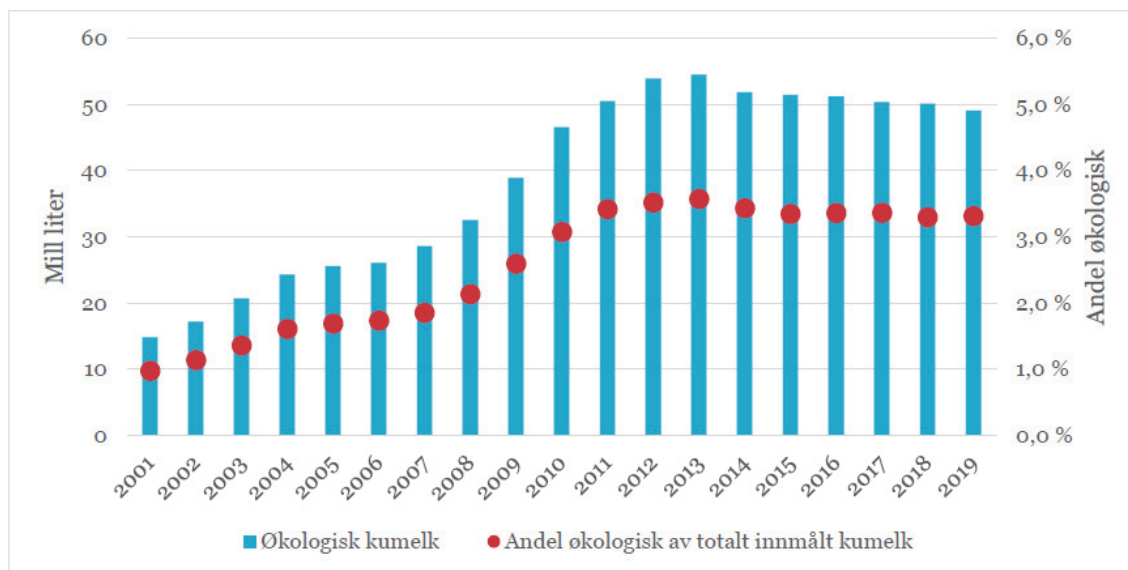

Tabell 6 Andel økologiske egg av totalt innveide egg til registrerte eggpakterier. Tonn. (Landbruksdirektoratet, 2020, Tabell 9).

Totalt egg	2009	2017	2018	2019	Endring siste år
Totalt innveid	54 055	62 736	63 328	65 721	3,8 %
Herav økologiske egg	2 440	4 149	4 689	4 920	4,9 %
Andel økologiske egg	4,5 %	6,6 %	7,4 %	7,5 %	

Fram til 2013 var den en sterk vekst i produksjonen av økologisk kumelk, og etter det har produksjonen gått svakt nedover. Dette henger sammen med at den totale melkeproduksjonen har gått ned, slik at andelen økologisk har holdt seg stabil på ca. 3,3 prosent de siste årene. Rørosmeieriet er nå større enn TINE på økologiske meieriprodukter, og har blant annet innført egne tilskudd for å stimulere til økt produksjon av økologisk melk i fjellregionen rundt Røros.

Figur 8.10 Innmålt økologisk kumelk og andel økologisk av totalt innmålt kumelk (hentet fra Landbruksdirektoratet, 2020, Figur 9).

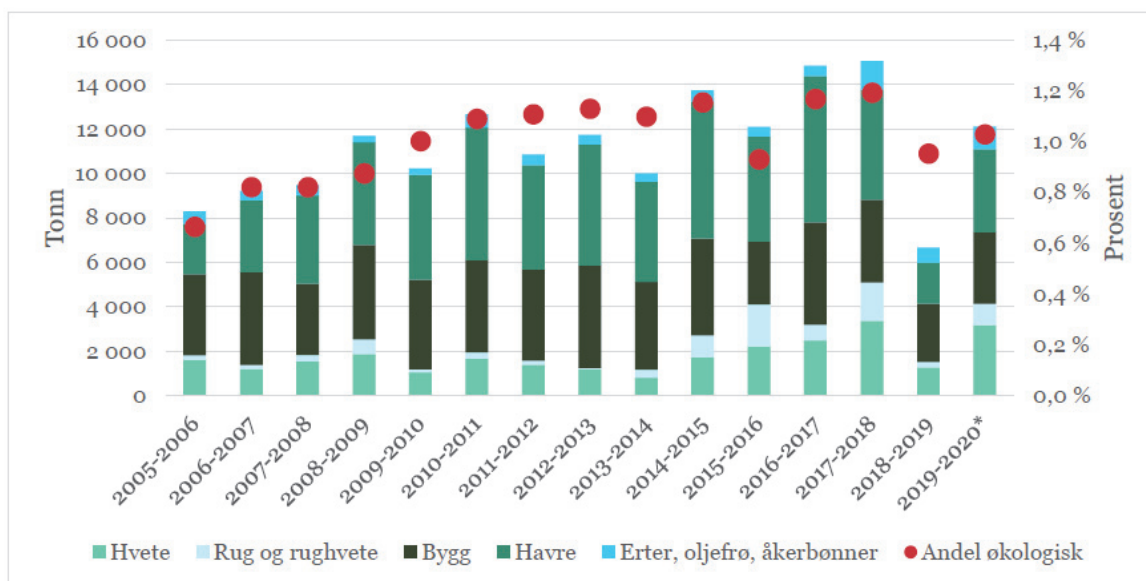

Figur 9: Innmålt økologisk kumelk og andel økologisk av totalt innmålt kumelk, 2001–2019. Mill. liter og prosent

Kilde: Landbruksdirektoratet og Tine SA

Produksjonen av økologisk korn har vært i jevn økning, men med tørken sommeren 2018 falt avlingene av alt korn. Samtidig sank andelen økologisk noe. For 2019/20 er det ikke oppgitt endelige tall i figuren, men total avling er anslått til 13 000 tonn, altså en nedgang fra de to årene før tørken, da nivået var på nærmere 15 000 tonn. Andelen økologisk korn ligger nå på ca. 1 prosent av total norsk kornproduksjon. Ifølge Landbruksdirektoratet (2020) brukes 90-95 prosent av den økologiske kornproduksjonen i Norge til fôrkorn, mens 80-90 prosent av konvensjonell kornproduksjon går til fôrkorn. Av det norske økologiske kornet som går til konsum, ble 44 prosent solgt via bygdemøller i 2018, og dette utgjorde 27 prosent av alt mel som ble solgt fra bygdemøllene. På handelsmøllene utgjorde økologisk mel 0,85 prosent av totalen.

Figur 8.11 Levert mengde økologisk korn, erter, oljefrø og åkerbønner, og andel økologisk av totalt innveid mengde (hentet fra Landbruksdirektoratet, 2020, Figur 3).

Andelen økologisk av totalt omsatt kraftfôr i Norge ligger på ca. 2 prosent. Det selges mest økologisk kraftfôr til drøvtyggere, men det er verpehøns som har hatt størst vekst.

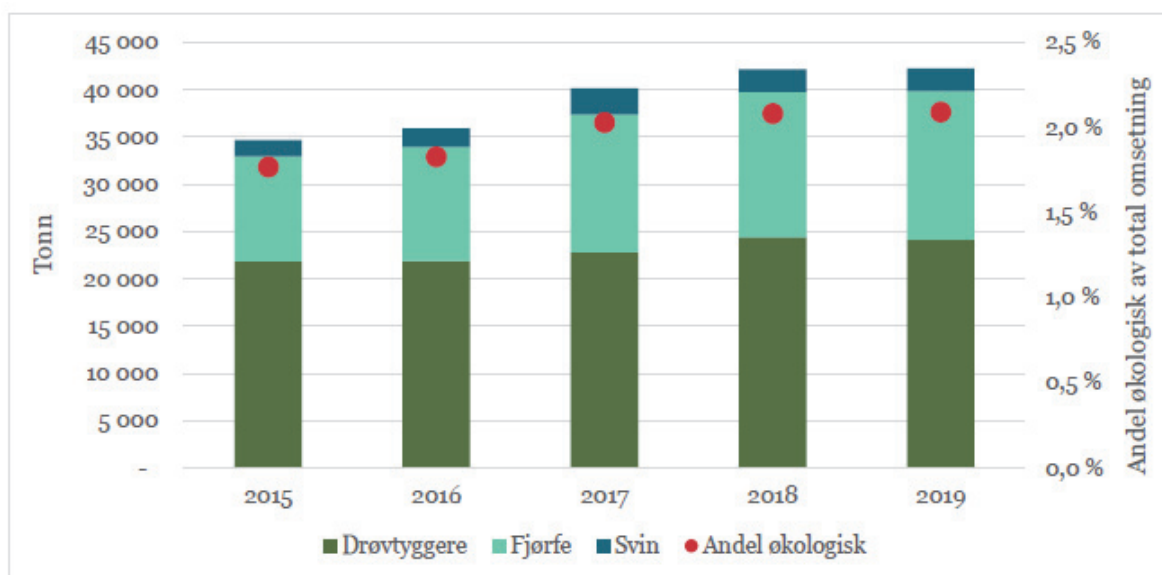
Landbruksdirektoratet har ikke data over hvor stor andel av det økologiske fôret til ulike husdyrslag som er norskprodusert, men totalt oppgis det at norskandelen i økologisk kraftfôr er på kun 30 prosent. Mye av det økologiske fôrkornet importeres fra Sverige. Norskandelen i konvensjonelt kraftfôr har i gjennomsnitt vært 66 prosent de siste fem årene.

For proteinråvarene i det økologiske kraftfôret er imidlertid norskandelen høyere enn i det konvensjonelle kraftfôret. I 2019 var norskandelen 15 prosent for økologiske proteinråvarer⁵, mens det de siste årene har ligget på rundt 5 prosent for konvensjonelle proteinråvarer⁶.

⁵ E-post fra Felleskjøpet Agri.

⁶ Landbruksdirektoratet.

Figur 8.12 Omsetning av økologisk kraftfôr per fôrslag, og andel økologisk av total omsetning (Landbruksdirektoratet, 2020).

For grønnsaker, frukt og potet sett under ett er andelen økologisk av den norske produksjonen nå på 2,5 prosent, ned fra 2,6 prosent i 2018. Total produksjon i 2019 var på 183 500 tonn, herav var 4600 tonn økologisk⁷.

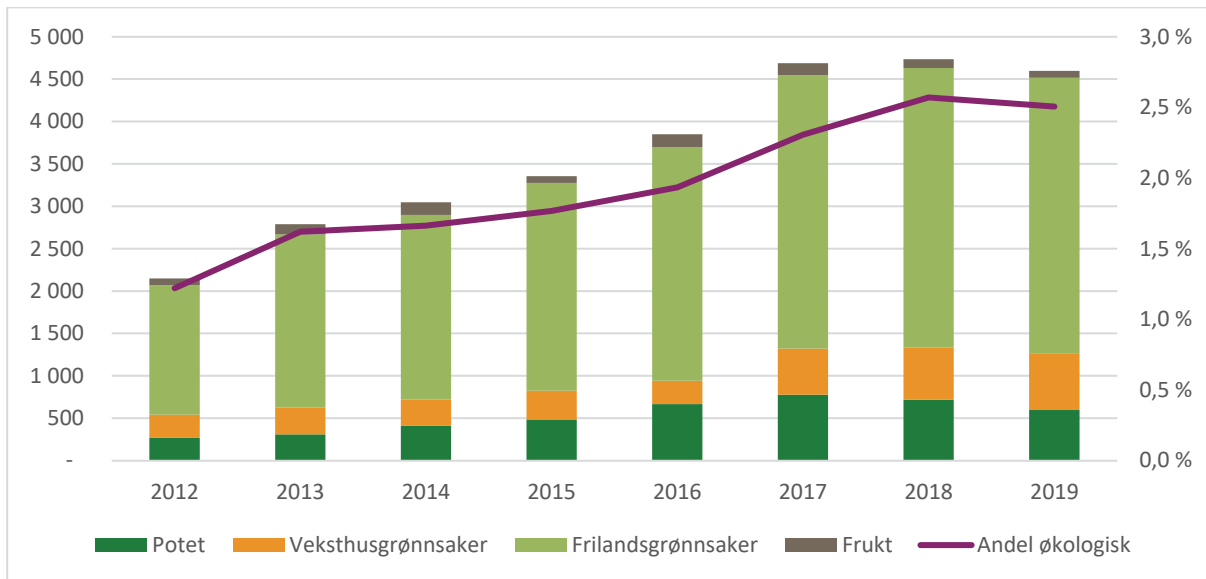
Rødbeter og urter skiller seg ut med spesielt høy økoandel, med henholdsvis 18 og 17 prosent i 2019. De største volumene av en enkeltkultur er økologisk gulrot, med 1600 tonn i 2019 (4,5 % av total norsk gulrotproduksjon). Deretter kommer potet med 600 tonn (1,1 % av total norsk potetproduksjon).

Som nevnt tidligere er det lite tilgjengelig data om importert økologisk grønt. BAMA, som er den største grossisten på frukt og grønt, oppgir at de ikke har tall på andel økologisk, men totalt er 34 prosent av varestrømmen deres fra norsk produksjon⁸. Totalvolumet er på 140 000 tonn frukt og grønt. I norsk sesong (mai til oktober) er 70 prosent av varestrømmen norske produkter.

⁷ Tallene dekker omsetning til dagligvare, justert med en faktor som skal ta høyde for omsetning utenfor dagligvare og de store grossistene. Varer til storhusholdning og industri er ikke inkludert. Tallene inkluderer ikke varer som Landbruksdirektoratet ikke får ukentlige rapporteringer på, blant annet bær.

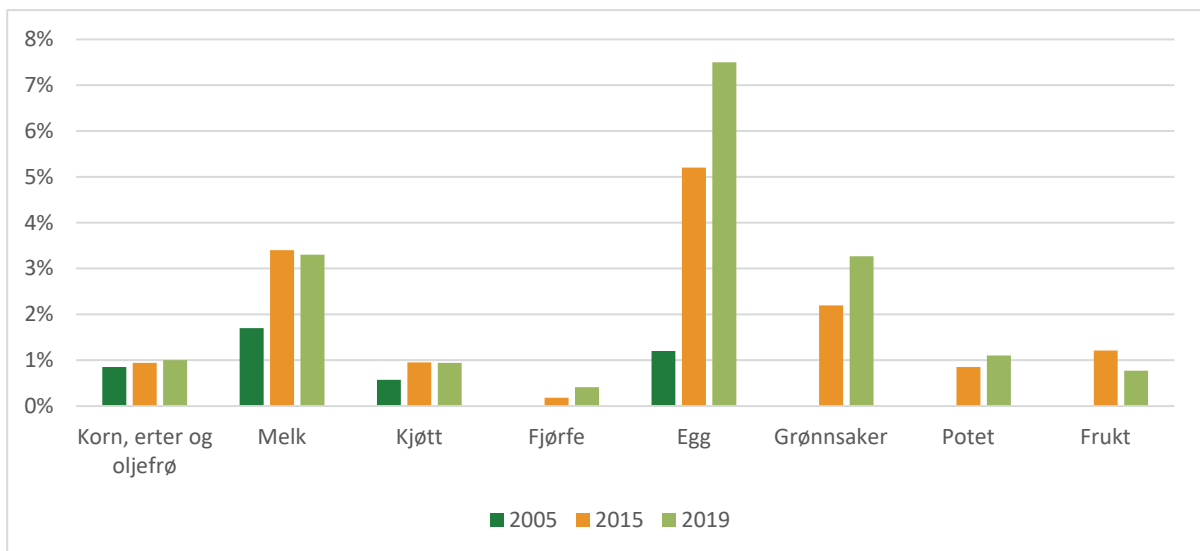
⁸ <https://www.bama.no/aktuelt/arkiv/2020/nasjonal-dugnad-for-a-sikre-norsk-matforsyning/>

Figur 8.13 Omsetning av økologisk potet, frukt og grønt (tonn) og økologisk som andel av total omsetning av potet, frukt og grønt (prosent). Kilde: Data tilsendt på e-post fra Landbruksdirektoratet 1.4.2020.

Utvikling i andel økologisk for de ulike produksjonene i dette kapitlet er sammenstilt i figuren under.

Figur 8.14 Utvikling i andel økologisk av norsk produksjon, målt i tonn. Tall for 2005 mangler for fjørfe, grønnsaker, potet og frukt.

8.4.1 Andel som omsettes som økologisk

En del av de økologisk produserte landbruksvarene omsettes som konvensjonell vare. Det er en rekke ulike grunner til dette, og disse varierer blant produktkategoriene. For eksempel produseres det økologisk melk i områder der TINEs meierier ikke produserer økologiske meieriprodukter. Den økologiske melka går derfor inn i konvensjonelle varer. For småfe antyder Landbruksdirektoratet at lav anvendelsesgrad har å gjøre med folks tillit til konvensjonell småfeproduksjon som ren og miljøvennlig. I flere kategorier gjør lave volumer distribusjon og leveranse ustabil, noe som påvirker markedsaktørens handlingsmønster. I andre produksjoner, som økologisk fjørfekjøtt, er også volumet lavt, men produseres på bestilling fra slakteriene og får derfor, ifølge Landbruksdirektoratet, en høy anvendelsesgrad (over 90 % de fem siste årene). Anvendelsesgraden på egg er også høy og har steget fra 77 % i 2008 til 91 % i 2019. Landbruksdirektoratet har tall på hvor stor andel av økologiske landbruksvarer som omsettes som økologisk (anvendelsesgrad) for kategoriene melk, storfe, småfe og svin sett under ett, er anvendelsesgraden på ca. 50 prosent. For melk har anvendelsesgraden gått ned fra 72 prosent i 2007 til 48 prosent i 2014, og har deretter økt til 58 prosent i 2019. Ifølge TINE Råvare var anvendelsesgraden på over 60 prosent i siste halvår av 2019 og de første to månedene i 2020. Norske Felleskjøp opplyser at alt økologisk korn som produseres i Norge også omsettes som økologisk⁹.

For andre grupper er det ikke oppgitt anvendelsesgrad, bortsett fra plommer, der Landbruksdirektoratet (2020) skriver at kun 25 prosent av norske økologiske plommer ble solgt som økologisk i 2018, og i 2019 var andelen nede i 10 prosent. Landbruksdirektoratet skriver også at omsetning av økologisk frukt, grønt, bær og potet gjennom grossistene reduseres, samtidig som at det økologiske arealet til disse produksjonene øker. Det kan tyde på at anvendelsesgraden ikke stiger. Samtidig har ikke Landbruksdirektoratet fullstendig statistikk på omsetning via alle alternative salgskanaler, som for eksempel gårdsbutikker, netthandel, REKO-ringer, mathaller m.fl. Telemarksforskning antyder eksempelvis at 20 prosent av produsentene i REKO-ringene har Debiosertifisering på all sin produksjon, mens 14 prosent har det på noen av sine produkter. Det kan tenkes at salg gjennom disse alternative salgskanalene kan påvirke tallene særlig i produktgruppene med lavest volum, slik som økologisk grønt.

⁹ E-post fra Astrid Thuen i Norske Felleskjøp 24.3.2020.

Tabell 7 *Andel vare omsatt som økologisk. Kilde: Landbruksdirektoratet, 2019, tabell 12, 18, 19, 20. Egg: 2017 og 2018 fra tabell 2, øvrige avlest fra figur 21. 2019-tall er hentet fra Landbruksdirektoratet, 2020. Landbruksdirektoratet (2016).*

	2007	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Melk	72 %	48 %	54 %	57 %	58 %	58 %	58 %
Storfekjøtt	35 %	22 %	47 %	49 %	49 %	57 %	49 %
Svinekjøtt*	82 %	62 %	79 %	127 %	100 %	102 %	83 %
Saue- /lammekjøtt	42 %	13 %	38 %	37 %	36 %	42 %	24 %
Egg	77 %**	86 %	82 %	81 %	87 %	95 %	91 %

*Salget i 2016 og 2018 omfatter også salg av produksjon fra tidligere år, og er dermed høyere enn innveid mengde svinekjøtt hos de tre aktørene i 2016.

**Tall fra 2008.

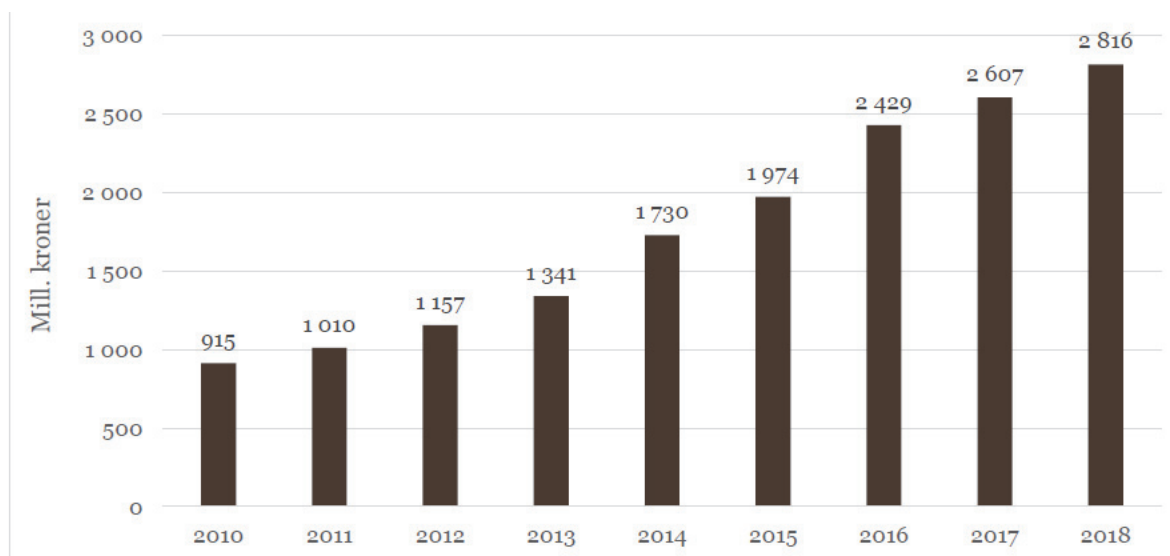
8.5 Omsetning av økologiske matvarer i dagligvarehandel og andre salgskanaler

Ca. 85 prosent av økologiske matvarer omsettes gjennom dagligvare, målt i verdi, og det er også her det finnes mest detaljerte data om omsetningen. I 2018 var omsetningen av økologiske matvarer i dagligvarehandelen på 2,82 milliarder kroner, opp fra 1,97 milliarder kroner i 2015 (Figur 8.15). Dette er en vekst på 43 prosent, mens totalomsetningen i norsk dagligvare steg med 7 prosent i samme periode. Økologiske varer som andel av totalomsetningen¹⁰ i dagligvarehandelen har altså økt, fra 1,2 prosent i 2015 til 1,6 prosent i 2018 (Figur 8.16).

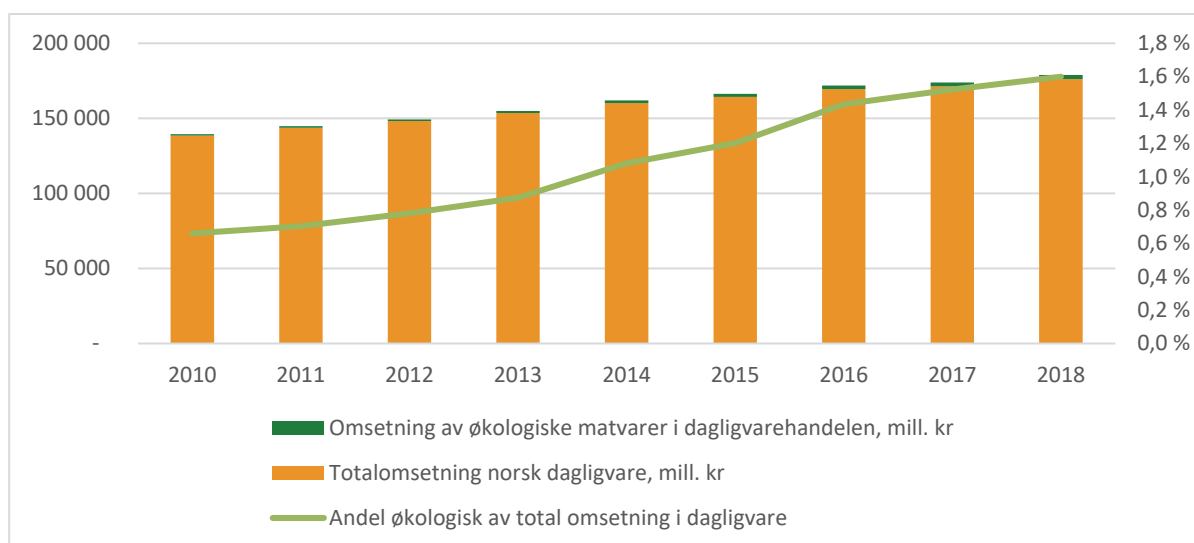
Tallene inkluderer både norske og importerte varer. Landbruksdirektoratet opplyser at omsetningsstatistikken fra dagligvarehandelen dessverre ikke skiller på opprinnelse for land, grunnet mangelfullt datagrunnlag som har sin årsak i svakheter i strekkodesystemene. I handelsstatistikken til SSB er det heller ingen opplysninger om hvor stor andel av importen av ulike matvarer som er økologisk. I Landbruksdirektoratets rapport for 2019, som ble utgitt i mars 2020, er det ikke med tall for omsetning i dagligvarehandelen. Derfor er det tall og figurer for 2018 som blir brukt her, hentet fra fjorårets rapport.

¹⁰ Totalomsetningen inkluderer også varer som ikke er matvarer, siden det ikke er tilgjengelig tall for omsetning av matvarer som helhet. Tallene for økologisk inkluderer kun matvarer, men her opplyser Landbruksdirektoratet (2019, avsnitt 8.1) at omsetningen av øvrige økologiske varer i dagligvare var på 0,4 milliarder kroner i 2018.

Figur 8.15 Omsetning av økologiske matvarer i dagligvarehandelen, 2009–2018. Millioner kroner. Hentet fra Landbruksdirektoratet, 2019, figur 26, datagrunnlag fra Nielsen.

Figur 8.16 Andel økologiske matvarer av totalomsetning i norsk dagligvare. (Nielsen, 2020; Landbruksdirektoratet, 2019, figur 26).

Omsetningstallene for dagligvare som er presentert i Landbruksdirektoratets rapport er basert på salgsstatistikk fra Nielsen, som omfatter alle varer som er eksplisitt registrert eller merket som økologisk i dagligvarehandelens systemer for koding av produkter. Omsetning av økologiske matvarer gjennom salgskanaler utenom dagligvare, har Landbruksdirektoratet hentet inn fra enkeltaktører, men dette inkluderer blant annet ikke gårdsutsalg, mathaller, netthandel og REKO-ringer. Samtidig opplyser Landbruksdirektoratet at det kan være en viss underestimering i dagligvaretellene, fordi noen mindre produsenter ikke merker produktene sine fullstendig i databasene.

Storhusholdning er den største salgskanalen utenom dagligvare. Ifølge Landbruksdirektoratet utgjør økologiske matvarer under én prosent av det totale storhusholdningsmarkedet på grossistnivå, det vil si at andelen er lavere enn i dagligvare, der andelen økologisk var på 1,6 prosent i 2018. Meierivarer er den største varegruppen, med en andel på 34 prosent av omsetningen av økologiske matvarer i storhusholdning i 2018.

Etter storhusholdning følger bakerier, spesialbutikker og Bondens Marked. For andelslandbruk viser Landbruksdirektoratet til tall fra Økologisk Norge på at andelslandbruk kontrollert av Debio har omsatt hele andeler for 10,5 millioner kroner i 2018 og 11,7 millioner kroner i 2019. Omsetningen av økologiske varer gjennom Bondens Marked var på 9 millioner kroner i 2019.

Tabell 8 Omsetning av økologiske matvarer i dagligvare og andre salgskanaler, millioner kroner. Kilde dagligvare: Landbruksdirektoratet, 2019, figur 2.5. Kilde salgskanaler utenom dagligvare: Landbruksdirektoratet, 2019, tabell 32.¹¹

	2016	2017	2018	Endring 2016-18
Dagligvare	2 429,0	2 607,0	2 816,0	+16 %
Storhusholdning, grossistledd	229,8	253,7	261,2	+14 %
Bakerier	173,0	187,0	189,0	+9 %
Spesialbutikker	45,5	42,1	38,2	-16 %
Bondens marked	10,1	9,7	9,4	-7 %
Sum	2 887	3 100	3 314	+15 %
Sum ekskl. dagligvare	458	493	498	+ 9 %
Omsetning gjennom salgskanaler utenom dagligvare, %	15,9 %	15,9 %	15,0%	

For dagligvarehandelen oppgir Landbruksdirektoratet detaljerte tall om ulike varegrupper. To varegrupper som skiller seg ut med særlig høy økologisk andel, er barnemat og soya- og rismelk. For soya- og rismelk har det imidlertid vært en sterk nedgang i økologisk andel fra 2012 til 2015, og også noe nedgang fra 2015 til 2018 (19 prosent i 2018). Barnemat har nå blitt den varegruppen som har høyest økologisk andel, med 37 prosent i 2018. All soya- og rismelk er importert, og det er i dag ingen norske produsenter av økologisk barnemat.

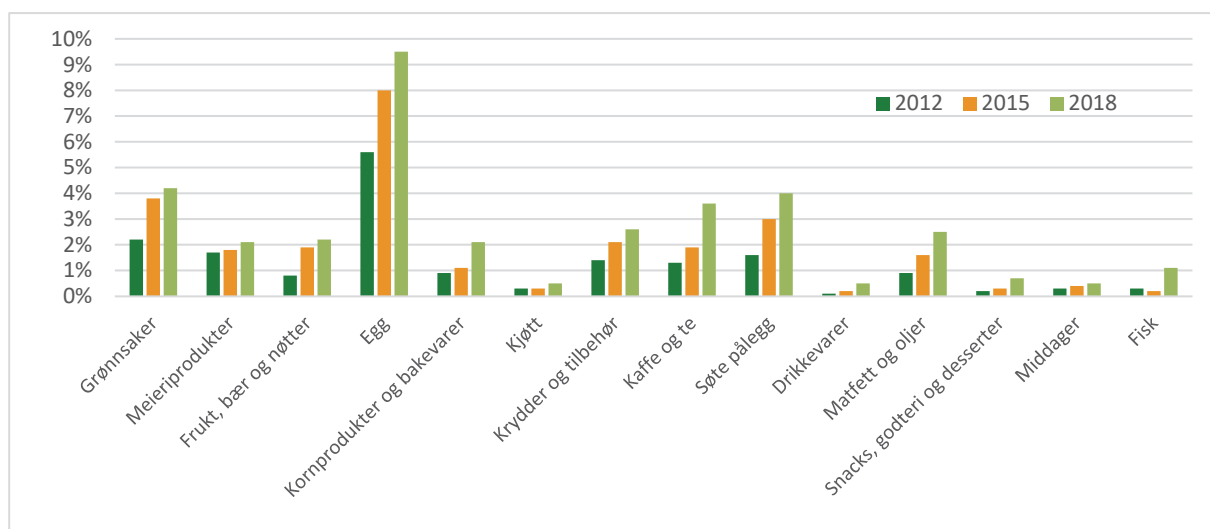
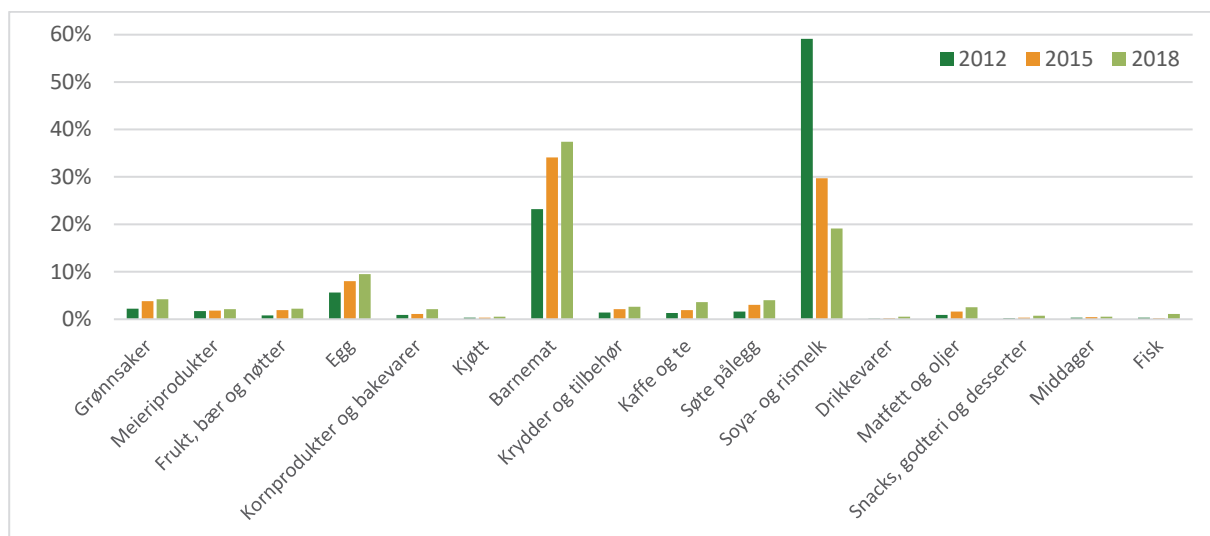
Andelen økologisk har økt for alle varegrupper utenom soya- og rismelk fra 2015 til 2018. Så å si alle varegrupper hadde også vekst fra 2012 til 2018. Varegruppene som har hatt størst vekst, i tillegg til barnemat, er grønnsaker, kornprodukter og bakevarer, kaffe og te, søte

¹¹ Det er her bare tatt med tall fra 2016 til 2018, fordi det er disse som er oppgitt i siste rapport fra Landbruksdirektoratet, og det er opplyst at historiske tall er justert etter nye opplysninger og derfor vil avvike noe fra tidligere års rapporter.

pålegg, matfett og oljer, og frukt, bær og nøtter. Meieriprodukter har bare hatt en svak stigning.

En stor andel frukt, bær og nøtter er produkter som ikke kan produseres i Norge. Ifølge Landbruksdirektoratet (2019) utgjorde produkter som ikke kan produseres i Norge, 76 prosent av salget av frukt, bær og nøtter i 2018. Det er ikke spesifisert hva denne andelen er for økologisk.

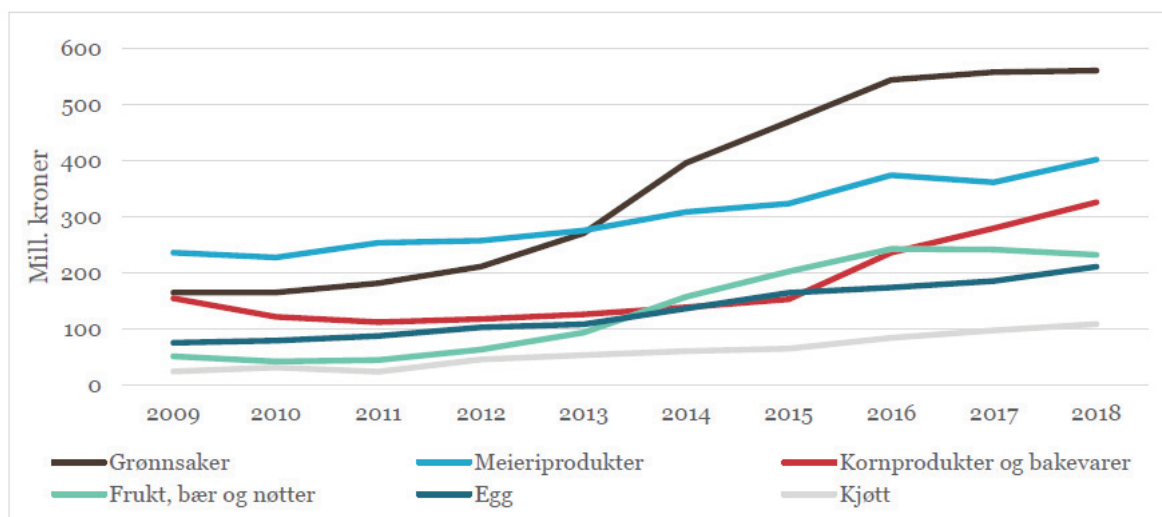
Figur 8.17 Andel økologisk av total omsetning per produktgruppe. (Landbruksdirektoratet, 2013, tabell 40; Landbruksdirektoratet, 2016, tabell 30; Landbruksdirektoratet, 2019, tabell 26). Figuren er også gjengitt nedenfor uten soya- og rismelk og barnemat, for å bedre illustrere utviklingen for øvrige varegrupper.

Den største varegruppen innen omsetning av økologisk i dagligvare, er grønnsaker. Deretter følger meieriprodukter, som fram til 2013 var den største gruppen. Videre har kornprodukter og bakevarer økt mye de siste årene og gått forbi frukt, bær og nøtter. Nummer fire på lista er barnemat, men det er ikke tatt med i figuren nedenfor. Selv om barnemat er fjerde størst på

omsetning, er kiloprisen høy, og dermed tilsvarer det et lavere volum enn de andre varegruppene.

Figur 8.18 Utvikling i omsetningen av økologiske matvarer i perioden 2009 til 2018, for de største varegruppene (utenom barnemat, som er fjerde største varegruppe målt i verdi, etter kornprodukter og bakevarer). Millioner kroner. Hentet fra Landbruksdirektoratet, 2019, figur 27, datagrunnlag fra Nielsen.

8.6 Oppsummert – har økt forbruk av økologisk mat ført til økt norsk produksjon?

Andelen økologisk i dagligvare og andre salgskanaler stiger for tilnærmet alle varegrupper. Manglende datagrunnlag gjør at det ikke er mulig å se hvordan veksten fordeler seg mellom import og norsk produsert vare. Siden det i dag nesten ikke importeres økologisk kjøtt, egg og meieriprodukter (unntatt ost), er det først og fremst innen grønnsaker, frukt, bær, korn, olje- og proteinvekster og ost at import er en problemstilling. Det er kun økologiske egg som har stor vekst innenfor norsk økologisk produksjon, ellers tyder tallene på en utflating i produksjon målt i tonn. Antall økologisk sertifiserte produsenter synker nå i samme takt som totalen for norsk jordbruk. I likhet med det totale jordbruksarealet synker også det økologiske jordbruksarealet, men det økologiske grøntarealet har steget med ca. 25 prosent siden oppstarten av prosjektet. Imidlertid finnes det lite informasjon om hvor mye av den økologiske grøntproduksjonen som omsettes som økologisk. Økologiske grønnsaker er den største varegruppen av økologiske matvarer solgt i dagligvarehandelen, målt i omsetning. Det har også tidligere vært påpekt at det er behov for statistikk om norskandeler slik at en kan målrette virkemiddelbruk for å øke norsk produksjon der det er mulig å ta andeler fra import.

9 Konklusjoner

Evalueringen viser at Landbrukets Økoløft har bidratt til:

- mer positive holdninger til økologisk landbruk i det konvensjonelle landbruket, inkludert blant samarbeidsorganisasjonene i prosjektet.
- å styrke spydspissfunksjonen til økologisk landbruk ved at økologiske metoder har blitt tatt i bruk av konvensjonelle bønder.
- å løfte fram spydspissene innenfor det økologiske landbruket og skape et nettverk mellom disse.
- å skape arenaer for faglig og sosial utveksling mellom konvensjonelle og økologiske bønder, men også for utveksling mellom økologiske bønder.
- brobyggerkommunikasjon mellom økologisk og konvensjonelt landbruk.
- en felles plattform for landbruksorganisasjonene til systematisk samarbeid for økt økologisk produksjon.

Særlig ordningen med inspirasjonsbønder har vært vellykket og er noe samtlige av samarbeidspartnerne ønsker å videreføre.

Hva gjelder omlegging til økologisk landbruk tar dette tid og avhenger av en rekke faktorer. Mange av disse ligger utenfor prosjektets rammer. Det antas derfor at alle effektene av prosjektet når det gjelder økt produksjon først vil kunne ses lenger fram i tid. Men norsk produksjon holder fortsatt ikke tritt med økningen i omsetningen av økologiske landbruksvarer og antall økologiske bønder synker i samme takt som landbruket som helhet.

For at norsk landbruk skal kunne utnytte markedspotensialet for økologiske matvarer pekes det derfor på behovet for og viktigheten av å fortsette innsatsen for å øke norsk økologisk produksjon. Det er også mulig for et nytt prosjekt å bidra til at spydspissfunksjonen til økologisk landbruk utvikles og utnyttes i større grad, for økt verdiskaping basert på norske ressurser og for å bidra til videreutvikling av hele det norske landbruket i en bærekraftig retning. Evalueringen viser at det er viktig at videre arbeid med disse problemstillingene fortsatt forankres i et samlet landbruk, og peker på flere mulige veier videre i et nytt prosjekt.

Vi vet ikke hvordan utviklingen for antall økologisk sertifiserte gårdsbruk ville sett ut uten arbeidet som har blitt lagt ned i Landbrukets Økoløft de siste årene. Prosjektet har bred forankring, og inspirasjonsbøndene har lyktes i å skape ny entusiasme for økologisk landbruk på en rekke landbruksarenaer.

Per Skorge, styreleder i Debio, tidligere generalsekretær i Norges Bondelag og sentral i oppstarten av Landbrukets Økoløft

10 Mulige veier videre for prosjektet

Alle informantene til evalueringen fikk spørsmål om de hadde forslag til 1) hvordan prosjektet kan bidra til at enda flere bønder legger om til økologisk drift i framtiden, 2) hvordan prosjektet kan styrke verdikjeden slik at de økologiske varene når helt ut i butikk og 3) hvordan plattformen i prosjektet kan videreutvikles etter 2020. Ut ifra svarene vi fikk er det tydelig at fortsatt bred forankring i et samlet norsk landbruk er viktig i videreutviklingen av Landbrukets Økoløft. Samarbeidet gir økt troverdighet til økologisk landbruk som driftsform og viser at landbruket generelt er åpent for læring og endring. De fleste bønder har sterk tilknytning til eget faglag og rådgivere i NLR, og det er en helt annen tyngde bak budskapene på de åpne møtene når bøndene ser kjente ansikter fronte økologisk landbruk. Informasjonen og kunnskapen når også bredere ut og til flere bønder når organisasjonene drar prosjektet sammen.

I vurderingen av hvordan Landbrukets Økoløft kan utvikles videre, er det viktig å vurdere hva som er hensiktsmessig for å komplementere eksisterende aktivitet og roller. Mye av aktiviteten i Landbrukets Økoløft og forslagene til videreutvikling, grenser tett opptil eller overlapper delvis med blant annet NLR sitt oppdrag. Det er viktig at Landbrukets Økoløft fortsetter å utfylle NLR sine aktiviteter og mandat, heller enn å gjøre deler av de samme oppgavene. NLR og de andre samarbeidspartnerne er tydelige på at ordningen med inspirasjonsbøndene bør fortsette også etter 2020. Inspirasjonsbøndene har vært en entydig suksess, og ordningen har mottatt mange gode tilbakemeldinger.

Dette kapitlet består av en gjennomgang av forslag til hvordan de fem ulike tiltakene kan utvikles videre, samt mulige nye innsatsområder.

Kluet med Landbrukets Økoløft er å treffe de som ikke er 'frelste' allerede. Inspirasjonsbøndene er viktige i dette. Det samme gjelder for lokalmat de siste 15 årene. Dette er ikke noe du gjør én gang og er ferdig med det. Jeg mener derfor at Landbrukets Økoløft bør fortsette også etter 2021.

John Petter Løvstad, ass. generalsekretær i Norsk Bonde- og Småbrukarlag og medlem av arbeidsutvalget

Tiltak 1: Inspirasjonsbøndene

Inspirasjonsbøndene er bærebjelken i prosjektet, og alle samarbeidsaktørene er enige i at de bør fortsette å være det dersom det blir en videreføring av Landbrukets Økoløft. Flere har foreslått at inspirasjonsbøndene kan videreutvikles til også å omfatte en mentorordning for bønder som er nysgjerrige på økologiske driftsmetoder og vurderer å legge om.

Inspirasjonsbøndene fungerer til en viss grad allerede som mentorer i dag, men i en mer uformell grad. Mange får spørsmål i forbindelse med foredrag, kurs og møter, og etter den første kontakten er det en del bønder som tar direkte kontakt i etterkant. Landbrukets Økoløft har vært opptatt av at tiden inspirasjonsbøndene bruker til prosjektarbeid skal kompenseres med honorar samt daggodtgjørelse etter gjeldende satser fra Norges Bondelag, der avløser er aktuelt. Det er grunnlag for å tro at det i dagens prosjekt er en del viktig arbeid som blir gjort uten at dette kompenseres for. Det kan være hensiktsmessig med en formell organisering av dette arbeidet på sikt. NLR har allerede en mentorordning i dag, og det blir i så fall viktig å se på i hvilken grad inspirasjonsbøndene kunne blitt en del av denne, eller komplettert ordningen. Enkelte av de nåværende inspirasjonsbøndene er allerede del av den eksisterende mentorordningen.

Flere respondenter nevnte at gårdene til inspirasjonsbøndene gjerne kan brukes i enda større grad enn før, både som arena for foredrag, markvandring og generell formidling om økologisk landbruk. Åpne dager og enda flere besøk av elever fra landbruksskoler ble også foreslått. En av inspirasjonsbøndene skrev spesifikt at kategoriansvarlige i dagligvarekjedene burde inviteres ut til gårdene for å lære mer om produksjonen som vedkommende har ansvar for. Slik kan viktig kunnskap om økologisk matproduksjon nå helt ut til de som skal selge produktene. Man kan tenke seg at dette også kunne strekkes helt ut til forbrukere for å øke kunnskap om økologisk matproduksjon i praksis, og da for eksempel i samarbeid med eksisterende prosjekter som Åpen økologisk gård i regi av Økologisk Norge og Åpen gård i regi av Norges Bondelag.

Både inspirasjonsbøndene selv og landbruksskolene som har benyttet seg av prosjektets tilbud om gratis foredrag fra inspirasjonsbøndene til sine elever, har gitt uttrykk for at de er veldig fornøyde med opplegget. Flere av respondentene i evalueringen nevnte styrket tilbud om foredrag fra inspirasjonsbøndene på landbruks- og gartnerskolene som et godt tiltak for å bidra til at enda flere unge bønder velger økologisk drift når de selv skal starte opp som bønder.

Rådgivingstjenesten hos NLR er sentral i arbeidet med å rekruttere flere økologiske bønder, og flere tok til orde for en styrket dialog og koordinering mellom Landbrukets Økoløft og NLR som viktig for best mulig samkjøring av arbeidet. Foredrag fra inspirasjonsbøndene på enda flere møter i regi av NLR ble også foreslått.

Mange nevnte også at arbeidet med å rekruttere flere økologiske bønder er et langsiktig arbeid, og at det er viktig med enda mer kunnskapsformidling om økologisk landbruk på eksisterende landbruksarenaer framover. Representantene fra begge faglagene i arbeidsutvalget mente at inspirasjonsbøndene burde være enda mer synlige på flere faste møteplasser, som for eksempel årsmøter i fylkeslag og lokallag.

Oppsummert:

- Mer aktivitet på gårdene til inspirasjonsbøndene.
- Flere foredrag på landbruksskoler.
- Flere foredrag på møter i regi av NLR.
- Økt tilstedeværelse på eksisterende møteplasser i landbruket.
- Mulig nytt tiltak: Mentorordning med inspirasjonsbønder og bønder som vurderer å legge om til økologisk, eventuelt som del av NLR sin eksisterende ordning eller som et supplement.

Tiltak 2: Åpne temamøter om økologisk drift

Tettere oppfølging av bønder som vurderer å legge om til økologisk drift, i etterkant av prosjektets åpne møter, ble foreslått av flere som et mulig forbedringspunkt. For prosjektledelsens del har ofte tid vært den begrensende ressursen i oppfølging av et møte siden mye ressurser går med til planlegging, kvalitetssikring av faglig innhold, forankring og mobilisering av møtene. Med mer helkjedefokus kan det også være aktuelt å følge opp, ikke bare bønder, men også samvirker, dagligvarekjeder eller andre markedsaktører der dette er aktuelt i etterkant av et møte. Forutsigbare leveringsavtaler og kontrakter er viktige stikkord her. Ofte er det stort engasjement på møtene, og det er lurt å spille på det «momentumet» som bygges opp der og da med tett oppfølging i samråd med NLR og Debio. Et eksempel å se til er en tre-delt møteserie om økologisk melkeproduksjon i regi av NLR og i samarbeid med Landbrukets Økoløft som skal arrangeres i 2020. Møteserien arrangeres først og fremst for allerede etablerte økobønder, men de konvensjonelle melkeprodusentene blant deltakerne på et økomelk-møte i regi av Landbrukets Økoløft i 2019 blir også invitert. Det kan også vurderes om det skal settes av tid til å individuelt følge opp bønder som vurderer omlegging i etterkant av et møte. Man kan også se for seg enda tettere samarbeid mellom faglag, NLR og Landbrukets Økoløft for område, produksjon, marked og agronomi i planleggingen av framtidige møter. Dette krever at det settes av nok tid til prosjektledelsen og samarbeidspartnerne.

Det har også kommet innspill om at et effektivt tiltak kan være å legge til rette for mindre, mer uformelle erfaringsgrupper der både økologiske og konvensjonelle bønder kan møtes til erfaringsutveksling og diskusjon. En av inspirasjonsbøndene skriver at vedkommende «*vet at kollegaer som er i tenkeboksen, samt nye økobønder, etterlyser dette*». NLR har allerede et slikt tilbud gjennom Økologisk grupperåd, som er åpent for alle. En mulighet kan være et samarbeid mellom NLR og Landbrukets Økoløft for å få med flere konvensjonelle bønder på Økologisk grupperåd. Det kan også vurderes om det trengs et supplement til Økologisk grupperåd som har et annet format og dermed kan komplettere NLR sitt eksisterende tilbud. Dette må uansett være i tett samarbeid med NLR.

Oppsummert:

- Tettere oppfølging av bønder som vurderer å legge om til økologisk drift fra prosjektledelsen i Landbrukets Økoløft, i etterkant av prosjektets åpne møter, i tett samarbeid med NLR og Debio.
- Vurdere oppfølging også av samvirker, dagligvarekjeder og andre markedsaktører etter åpne møter der dette er aktuelt.
- Vurdere oppfølgingsmøter og individuell oppfølging der dette er aktuelt.
- Vurdere samarbeid mellom NLR og Landbrukets Økoløft for å få med flere konvensjonelle bønder på Økologisk grupperåd, og/eller eventuelt utvikle et nytt format som kan supplere Økologisk grupperåd i samarbeid med NLR.

Tiltak 3: Økoløft til forbrukerne

Det er tydelig at helkjedeinvolvering og økt fokus på omsetningsleddene helt ut til forbruker er en ønsket retning for videreutvikling av prosjektet basert på tilbakemeldingene i denne evalueringen. At dagligvarekjedene fra og med 2020 deltar i nasjonal ressursgruppe er viktig i denne sammenheng. Dagligvarekjedene har valgt ut 3-5 inspirasjonsbutikker hver som lykkes godt med salg av norske, økologiske varer. Dette tiltaket i prosjektet er nytt i 2020, og mange løfter det fram som positivt. Flere ønsker en styrking av dette arbeidet i 2021 og videre. Mens inspirasjonsbøndene har fokus på bonde-til-bonde kommunikasjon, er målet at inspirasjonsbutikkene skal konsentrere seg om kommunikasjon som når ut til butikkansatte, kjøpmenn og butikksjefer. Høsten 2020 vil det bli utført en egen evaluering av ordningen med inspirasjonsbutikker og det øvrige markedsarbeidet som gjennomføres som en pilot i 2020, for eventuell videreføring i en ny prosjektperiode i Landbrukets Økoløft.

Flere informanter til evalueringen nevner at det er viktig å nå ut til kokker, grossister, kommuner, offentlige kantiner, restauranter og forbrukere. Inspirasjonskantiner og inspirasjonskommuner kunne være mulige ordninger. I spørreundersøkelsen utført av AgriAnalyse i 2019 på oppdrag fra Landbrukets Økoløft svarte 20 prosent av økobøndene som deltok at økt kunnskap om økologisk drift og produkter hos forbrukere er viktigst for å øke omsetningen av økologiske produkter. 11 prosent svarte statlige mål om norsk økologisk forbruk i offentlige storkjøkken som viktigste tiltak. Offentlige innkjøp av økologisk mat er noe som både Sverige og Danmark har brukt som virkemiddel i mye større grad enn Norge. Dette bidrar til økte volumer for den økologiske produksjonen og er en viktig buffer ved markedssvingninger. Det bidrar også til forutsigbarhet og mer trygghet for produsenter som vurderer - eller skal legge om til økologisk drift. Ved arbeid med bruk av økologisk mat i det offentlige er det naturlig å samarbeide med aktører som for eksempel Matvalget hos DebioInfo, som allerede jobber strategisk på dette feltet. En representant fra Matvalget har ved flere anledninger deltatt som observatør i prosjektets ressursgruppe. Det er også naturlig å

se til erfaringer fra prosjektet Økoløft i kommuner¹² og andre relevante eksisterende eller tidligere initiativ.

Flere informanter nevnte at det er viktig å få dagligvarekjedene og samvirkene med på åpne temamøter der dette er relevant. Å jobbe enda tettere med samvirkene enn det prosjektet har gjort så langt, for eksempel knyttet til bedre oppfølging av samvirkenes arbeid med kontrakter og forutsigbare leveringsavtaler, er også noe som blir trukket fram.

En rapport fra Telemarksforskning peker på at «matprodusentane (sine organisasjonar) har ein viktig jobb å gjere i å kommunisere og gå i dialog med forbrukarane». Dette for å komme mer og mer bevisste forbrukere i møte som ønsker mer bærekraftig produsert mat og ønsker å ta informerte valg. Et spørsmål å vurdere er om man i et videre prosjekt også bør se på flere muligheter for nettopp å komme forbrukere i møte med informasjon om norsk økologisk matproduksjon. I 2020 skal Landbrukets Økoløft tilby dagligvarekjedene foredrag om økologisk matproduksjon, og man kan se for seg å spille videre på dette også til andre aktører, for eksempel innen storhusholdning (i samarbeid med Matvalget) i en eventuell videreføring av prosjektet. Det finnes en rekke flaskehals for økologiske produkter i verdikjeden, og mange av disse ligger utenfor prosjektets rammer å jobbe med. Men jo flere aktører som jobber målrettet sammen og baserer nytt arbeid på eksisterende erfaringer, jo større sjanse kan man ser for seg å ha for å lykkes.

Så lenge varene ikke er i butikk, så kjøper ikke kundene dem. Tiden er overmoden for å fokusere mer på grossistledd og innkjøpsordninger. Jeg føler fremdeles at markedet er største utfordring for å oppnå at flere bønder legger om til økologisk.

Marianne Bøthun, fruktbonde og tidligere inspirasjonsbonde i Landbrukets Økoløft

¹² Om prosjektet Økoløft i kommuner: <https://www.landbruksdirektoratet.no/no/9548/mer-om-%C3%B8kol%C3%B8ft>

Å lykkes med økt norsk økologisk produksjon og omsetning av disse varene helt ut til forbruker er et langsiktig arbeid. I en videreføring av plattformen til Landbrukets Økoløft er det viktig å bygge på erfaringer fra prosjekter som Økoløft i kommuner, tilskudd til helkjedeavtaler for økologiske produkter, og premiering av salg av norskprodusert økologisk kjøtt til detaljhandelen. En del viktig kunnskap og momentum går ofte tapt når gode prosjekter blir avsluttet for tidlig. Jeg håper at Landbrukets Økoløft blir videreført også etter 2020.

Emil Mohr, grunnlegger av Debio og en av initiativtakerne bak Landbrukets Økoløft

Oppsummert:

- Videreføre og styrke arbeidet med inspirasjonsbutikker.
- Jobbe mer med kokker, grossister og offentlige innkjøpere, og generelt med offentlige innkjøp i samarbeid med Matvalget.
- Invitere med dagligvarekjedene og samvirkene på åpne møter om økologisk landbruk.
- Jobbe tettere med samvirkene, for eksempel når det gjelder forutsigbare leveringsavtaler innen grønt.
- Se på flere muligheter for å komme forbrukere i møte med informasjon om norsk økologisk matproduksjon.

Tiltak 4: Kommunikasjons- og informasjonsarbeid

Tilbakemeldingene til arbeidet med evalueringen viser at de aller fleste er godt fornøyde med kommunikasjons- og informasjonsarbeidet i prosjektet. Kjernen har vært brobyggerkommunikasjon og ærlige historier fra inspirasjonsbøndene med vekt på agronomi og økonomi. Dette har fått mange gode tilbakemeldinger. Flere har nevnt arbeidet i sosiale media samt gårdsfilmene med inspirasjonsbøndene som vellykkede. Flere har også gitt gode tilbakemeldinger på media-arbeidet, men her kan det gjøres enda mer. Hyppighet av pressedekning avhenger av mange faktorer, og tid er den viktigste ressursen for å kunne planlegge og utforme treffende pressemeldinger, holde seg oppdatert om siste nytt og følge opp journalister. I en eventuell ny prosjektperiode tyder innspillene på at grunnlinjene i eksisterende kommunikasjons- og informasjonsarbeid bør videreføres, men det kom tydelig fram i styringsgruppemøte 27. mars 2020 at det vil være lurt å oppdatere kommunikasjonsstrategien. Det kan for eksempel organiseres en workshop med alle samarbeidsorganisasjonene for å sikre bred forankring av prosjektets kommunikasjon tidlig i en eventuell ny prosjektperiode. Mye har skjedd innen økologisk landbruk siden 2016, og det er viktig å ta en runde for å sikre et omforent hovedbudskap fra samarbeidsorganisasjonene og

enighet om hvordan man mest mulig effektivt når ut med dette. Erfaringer fra samarbeidsorganisasjonene om hva som har fungert, og hva som ikke har fungert vil være sentralt i et slikt arbeid.

Oppsummert:

- Videreføre hovedtrekkene i kommunikasjons- og informasjonsarbeidet med vekt på brobyggerkommunikasjon og å løfte fram inspirasjonsbøndene med agrobiologi og økonomi i søkelyset.
- Økt innsats på arbeid opp mot media for økt synlighet.
- Oppdatere kommunikasjonsstrategien med forankring hos alle samarbeidspartnerne. Ta med konkrete eksempler på hvordan økologisk produksjon kan bidra til mer bærekraftig produksjon og forbruk. Vurdere å gjennomføre en felles workshop.

Tiltak 5: Organisering og koordinering av prosjektet

Generelt har det vært gode tilbakemeldinger på organiseringen av Landbrukets Økoløft. Bred forankring i flere ledd har vært tanken bak å ha en styringsgruppe bestående av lederne av samarbeidsorganisasjonene, et arbeidsutvalg bestående av fagpersoner fra samarbeidsorganisasjonene, og en nasjonal ressursgruppe som består av styringsgruppa og representanter fra flere organisasjoner innen landbruk, forskning og dagligvarekjeder. Det har gitt økt legitimitet for prosjektet at generalsekretærene for de to faglagene alternerer mellom å lede møtene i styringsgruppa og ressursgruppa. Møtearenaene i prosjektet har også bidratt til økt forståelse for de ulike rollene som samarbeidsorganisasjonene har, og de har hjulpet deltakerne til å tenke utover egen organisasjon. De har også vært viktige for å bidra til inspirasjon og motivasjon til økt innsats for økologisk landbruk for de involverte aktørene, og de har gitt opphav til idéutveksling om andre prosjekter, for eksempel Landbrukets Økologikongress 2020. I tillegg har møtene vært arenaer for dialog rundt jordbruksforhandlingene og overordnet strategiarbeid. Et medlem av arbeidsutvalget foreslo at møtene i nasjonal ressursgruppe kunne bli temabaserte, og at dette kanskje kan bidra til enda større innsikt og konkrete forslag til løsninger på problemstillingene som løftes opp. Debio har ved flere anledninger uttrykt utfordringer med prioritering av arbeid relatert til prosjektet uten egen finansiering til dette. De andre samarbeidsorganisasjonene har ikke uttrykt dette for sin del. Et av medlemmene i arbeidsutvalget mener at det kunne vært gjort enda flere grep for å sikre bredere involvering fra alle samarbeidsorganisasjonene samt økt synlighet og gjenkjenning av prosjektet. Dette kunne for eksempel bli gjort ved å publisere utarbeidet materiale på en egen hjemmeside som ikke ligger under Økologisk Norge sin hjemmeside (domenet okoloft.no for eksempel).

På spørsmål om hvordan samarbeidspartnerne i Landbrukets Økoløft i 2021 og videre på best mulig måte kan fortsette å bidra til økt rekruttering, fortsatt motiverte øko-bønder og

bedre samkjøring mellom marked og produksjon av norske økologiske varer, svarte initiativtaker og tidligere prosjektleder, Aina Bartmann, følgende:

«Styrk styringsgruppa som et strategisk forum som kan:

- Fremme felles kommunikasjon om den viktige rollen til økologisk landbruk og at det er behov for flere bønder som driver økologisk.
- Fremme felles forslag om prioriteringer for FOU på bakgrunn av erfaringene i prosjektet, der økologisk kobles mot bærekraftig produksjon generelt.
- Fremme forslag til nye virkemidler i jordbruksforhandlingene.
- Fremme forslag om konkretisering av «Nasjonal strategi for økologisk jordbruk 2018-2030».

Styringsgruppa har selv foreslått å benytte Landbrukets Økoløft til å utfordre forskningsmiljøene til å gjøre mer forskning på økologisk landbruk. Det er mye utvikling som skjer og som mangler dokumentasjon, for eksempel innen jordhelse. Øvrige kommentarer til videre organisering av prosjektet fra medlemmer i arbeidsutvalget følger under:

«Landbrukets Økoløft har bidratt til å bygge samhold, både for de som jobber med økologisk i de ulike samarbeidsorganisasjonene og for inspirasjonsbøndene. Samarbeidet bør videreføres i stor grad som tidligere. Det er viktig med god rollefordeling og å se hele verdikjeden sammen. Da er det riktig at Økologisk Norge fortsetter med prosjektledelse.»

Kjersti Berge, fagkoordinator i Norsk Landbruksrådgiving og medlem av arbeidsutvalget

«Landbrukets Økoløft kan utvide verdikjedefokuset, og bidra til agendasetting om det offentliges ansvar for å utvikle mer bærekraftige matsystemer, lokalt og internasjonalt. Dette arbeidet bør samkjøres med andre aktuelle aktører, som for eksempel Matvalget og det nye prosjektet Grønn Parallell.»

Idun Bjerkvik Leinaas, leder i DeBioInfo og medlem av arbeidsutvalget

Oppsummert:

- Beholde de store linjene i eksisterende organisering.
- Enda bredere involvering fra alle samarbeidsorganisasjonene inn i prosjektet, for eksempel ved å publisere utarbeidet materiale på en egen hjemmeside som ikke ligger under Økologisk Norge sin hjemmeside (okoloft.no for eksempel).
- Fremme styringsgruppa som strategisk forum som kan:
 - Fremme felles kommunikasjon om den viktige rollen til økologisk landbruk og at det er behov for flere bønder som driver økologisk.
 - Fremme felles forslag om prioriteringer for FOU på bakgrunn av erfaringene i prosjektet, der økologisk kobles mot bærekraftig produksjon generelt.
 - Fremme forslag til nye virkemidler i jordbruksforhandlingene.
 - Fremme forslag om konkretisering av «Nasjonal strategi for økologisk jordbruk 2018–2030».

Mulig nytt innsatsområde: Motivere etablerte økobønder

Det har vært lagt mindre vekt på å ivareta eksisterende økobønder i prosjektet fram til 2020, men det anslås at en tredjedel av de som har funnet veien til de åpne møtene har vært økobønder. Man kan derfor si at Landbrukets Økoløft har bidratt til flere arenaer også for dem. Med tanke på at frafall blant økobønder er en grunn til at det er utfordrende å øke økologisk produksjon, er dette et punkt som det kan vurderes å legge større vekt på fra 2021. Det er naturlig med enda tettere samarbeid med NLR og Debio for å legge til rette for flere faglige og sosiale møteplasser for økologiske bønder, spesielt i områder - og innen produksjoner hvor risikoen for frafall er ekstra høy.

I 2017-18 var det innstramminger i regelverket for økologisk sau og det førte til at enkelte økologiske produsenter la tilbake til konvensjonelt. Saken var oppe på agendaen i nasjonalt ressursgruppemøte i prosjektet hvor det ble diskutert mulige tiltak. Fra 1.1.2021 trer nytt økologiregelverk i kraft i EU¹³, med blant annet strengere krav til lokalprodusert fôr¹⁴, forbud mot å holde okser inne de tre siste månedene før slakting og det vil innføres krav om dyrking i jord og forbud mot dyrking i avgrenset medium i veksthus, som er mye brukt i nordiske land. Det er uvisst når dette regelverket blir gjeldende i Norge, men regelverket er i skrivende stund på høring fra Mattilsynet. Mattilsynet viser blant annet til at en betydelig andel av produsentene av økologisk storfekjøtt vurderer å slutte med dette om det ikke lenger blir lov å holde dyra inne den siste oppføringsfasen¹⁵.

I en videreføring av Landbrukets Økoløft vil det være viktig å se på om prosjektet i enda større grad enn tidligere kan bidra til at overgang til nytt regelverk i så liten grad som mulig fører til at økologiske produsenter legger om til konvensjonelt, eller at terskelen for å starte med økologisk produksjon ikke blir høyere. Det trengs spydspisser og inspirasjonsbønder som kan vise vei til hvordan det er praktisk mulig å møte regelverksendringene. Prosjektet kan for eksempel bidra med dette ved å jobbe målrettet sammen med Mattilsynet og andre relevante aktører i Regelverksutvalget for å ruste de økologiske produsentene opp for regelverksendringene. Dette kan skje ved rekruttering av nye inspirasjonsbønder innen de aktuelle produksjonene som kan være inspiratorer for hvordan praktisk løse de nye utfordringene. Man kan også prioritere temaer for møter, pressemeldinger, filmer til sosiale media og andre kommunikasjonsformer som er relevante i denne sammenhengen.

Oppsummert:

- Jobbe tettere med NLR og Debio for aktivt å hindre frafall av økobønder gjennom tilrettelegging for flere faglige og sosiale møteplasser, spesielt innen produksjoner og områder hvor risiko for frafall er ekstra høyt.

¹³https://www.mattilsynet.no/planter_og_dyrking/okologisk/landbruk/horingsbrev_forordning_848_2018.37278/binary/Horingsbrev%20forordning%20848%20-%202018

¹⁴ Andelen økes fra 20 til 30 prosent for fjørfe og svin, og fra 60 til 70 prosent for drøvtyggere.

¹⁵ Basert på spørreundersøkelse som gikk ut til 530 virksomheter registrert med «annet storfehold» hos Debio. 251 svarte, og av disse var det 125 som svarte at de fører opp okser, herav 54 som benytter seg av muligheten til å holde dyra inne den siste oppføringsfasen. 45 av disse sier at de vurderer å slutte med økologisk storfekjøttproduksjon når denne unntaksmuligheten fases ut.

- Jobbe målrettet sammen med Mattilsynet og andre relevante aktører i Regelverksutvalget for å ruste de økologiske produsentene opp for regelverksendringer. Dette kan skje ved rekruttering av nye inspirasjonsbønder innen de aktuelle produksjonene som kan være inspiratorer for hvordan praktisk løse de nye utfordringene, og ved å prioritere temaer for møter og i kommunikasjonsarbeid som er relevant i denne sammenhengen.

Mulig nytt innsatsområde: Løfte fram spydspisser på jordhelse, lav bruk av innsatsfaktorer og lokalprodusert fôr

Med økt fokus på styrket norsk selvforsyning, kan enkelte spydspissfunksjoner fra økologisk landbruk bli enda viktigere å dra nytte av inn i hele det norske landbruket for å øke produksjonen på norske ressurser. Men også spydspisser innen det økologiske landbruket vil være viktige for å bidra til bedre ressursutnyttelse også innen det økologiske. Mange økologiske bønder har lang erfaring med å basere seg på høy andel lokalt fôr. Flere jobber aktivt med å øke grovfôrkvaliteten og har høy grovfôrandel i drøvtyggernes fôrseddel. Noen produserer korn, protein- og oljevekster til eget kraftfôr, et arbeid som er viktig å spille videre på da norskandelen særlig i økologisk kraftfôr er lav. Når det gjelder redusert bruk av andre importerte innsatsmidler enn fôrråvare, ligger økologisk jordbruk naturlig nok langt framme, da det i svært liten grad brukes sprøytemidler og i mindre grad brukes innkjøpt gjødsel. I en forsterket satsing på spydspisser innen både det konvensjonelle og det økologiske jordbruket vil driftsøkonomi være et sentralt tema.

Når det gjelder jordhelse ble det i februar 2020 lagt fram en rapport fra en arbeidsgruppe ledet av Landbruksdirektoratet: «Nasjonalt program for jordhelse. Faggrunnlag og forslag til utvikling av tiltak og virkemidler for økt satsing på jordhelse»¹⁶. Rapporten går gjennom kunnskap og kunnskapsbehov og kommer med noen forslag til videre arbeid med oppfølging av et jordhelseprogram. Et av forslagene er at det skal gis støtte til etablering av møteplasser og jordhelseforum for bønder, der også rådgivere og forskere kan inviteres. Arbeidsgruppa vurderer at slike forum for erfaringsutveksling kan ha stor betydning, og skriver at «Møteplasser kan inkluderes og dekkes innenfor ulike prosjekter. Det kan også vurderes å legge inn øremerkede midler innenfor tilskuddet til NLR til dette formålet». I en mulig ny prosjektperiode for Landbrukets Økoløft bør en se på hvordan prosjektet kan bidra inn i oppfølgingen av det nasjonale jordhelseprogrammet. Det kan for eksempel være relevant å se på hvordan en kan bidra med å løfte fram spydspisser på jordhelse i enda større grad og inspirere andre til å sette i gang jordhelse-tiltak på sine gårder. Belønning av inspirasjonsbøndernes ekstraarbeid i den forbindelse vil være grunnleggende, slik det også har vært for deres innsats i prosjektet de siste fem årene. Skolering av alle inspirasjonsbønderne innen jordhelse kan også være aktuelt.

Basert på bidragene til evalueringen etterspørres det mer forskning med utgangspunkt i jordhelse rapporten. Mange av inspirasjonsbønderne tester ut regenerative metoder for å øke

¹⁶ <https://www.landbruksdirektoratet.no/no/miljo-og-okologisk/jordbruk-og-miljo/nasjonalt-miljoprogram/publikasjoner/nasjonalt-program-for-jordhelse.rapport-nr-3-2020>

humusinnholdet, det biologiske mangfoldet og karbonbinding i jorda. Her trengs det forskning på hva som skjer, hva som er de beste metodene og hvilken effekt de har på jordhelse og klima. Forlenget lagringsevne på økologisk frukt og grønt er et annet område der det trengs mer kunnskap, sammen med emballasje som kan erstatte plast.

Oppsummert:

- Rekruttering av flere inspirasjonsbønder som bruker høy andel lokalt fôr, som produserer korn, protein- og oljevekster til eget kraftfôr, som har erfaring med økt grovfôr kvalitet og høy grovfôrandel i drøvtyggenes fôrseddel og som har lite bruk av andre importerte innsatsmidler.
- Prioritering av temaer for møter og kommunikasjon rettet inn mot jordhelse, lav bruk av innsatsfaktorer og lokalprodusert fôr.
- Bistå NLR i å etablere møteplasser og jordhelseforum for bønder, og legge til rette for at inspirasjonsbønder med god kompetanse og erfaring med jordhelse kan bidra inn i disse foraene.
- Skolering av inspirasjonsbøndene på jordhelse.
- Utfordre NIBIO og NMBU på å forske mer på spydspissområdene og jobbe tett med bøndene som går i front og tester ut nye metoder.

Litteratur

Bunger, A. (2019). *Flere økologiske bønder? – hva mener bonden*. Spørreundersøkelse utført på oppdrag fra Landbrukets Økoløft. AgriAnalyse Rapport 9/2019.

Debio (2020). *Statistikk og kartlegging*. Hentet 22.2.20 fra: <https://debio.no/statistikk/>

Debio (2020). *Temaark til regelverk*. Hentet 30.3.20 fra: <https://debio.no/praktiske-veiledere-regelverk/>

Haugen, I., Svardal, S. (2020). *Korleis vidareutvikle berekrafta i norske matproduksjonssystem? Ei utgreiing til jordbruksoppgjæret 2020*. TF-rapport nr. 541. Telemarksforsking.

Landbrukets Økoløft (2016): Brosjyre om inspirasjonsbøndene til utdeling på møter: <https://okologisknorge.no/media/1486/brosjyre-oekoloeft.pdf>

Landbruksdirektoratet (2020). *Nasjonalt program for jordhelse. Faggrunnlag og forslag til utvikling av tiltak og virkemidler for økt satsing på jordhelse*. Rapport nr. 13/2020. 28.2.2020.

Landbruks- og matdepartementet (2018). *Nasjonal strategi for økologisk landbruk 2018–2030*.

Landbruksdirektoratet (2014). *Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer. Rapport for 2013*. Rapport nr. 8/2014. 17.3.2014. (Statens Landbruksforvaltning).

Landbruksdirektoratet (2016). *Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer. Rapport for 2015*. Rapport nr. 12/2016. 15.3.2016.

Landbruksdirektoratet (2019). *Produksjon og omsetning av økologiske landbruksvarer. Rapport for 2018*. Rapport nr. 17/2019. 15.3.2019.

Landbruksdirektoratet (2020). *Produksjon og forbruk av økologiske jordbruksvarer. Rapport for 2019*. Rapport nr. 18/2020. 16.3.2020.

Landbruksdirektoratet (2020a). *Omverdenen til norsk landbruk og matindustri*. Rapport for 2019. Rapport nr. 2/2020. 4.3.2020.

NIBIO (2015). *Økologisk landbruk sin spydspissfunksjon*. Rapport nr. 1 (87) 2015.
https://nibio.brage.unit.no/nibio-xmlui/bitstream/handle/11250/2379390/NIBIO_RAPPORT_2015_1_87.pdf?sequence=3&isAllowed=y

Nielsen (2020). *Lavere vekst i norsk dagligvarehandel i 2019*. Lest 23.2.20:
<https://www.nielsen.com/no/no/insights/article/2020/lavere-vekst-i-norsk-dagligvarehandel-i-2019/>

Norges Bondelag, Norsk Bonde- og Småbrukarlag, Økologisk Norge, Klima- og miljødepartementet, Landbruks- og matdepartementet (2018). *Bidrag til strategi for økologisk jordbruk*. Notat fra arbeidsgruppe. 20.2.2018. Dokument nr. 12/2018.

Norsk Landbruksrådgiving (2020). Reisebrev fra Øko2020, 14. februar 2020. Lest 5.4.2020:
<https://innlandet.nlr.no/nyhetsarkiv/2020/reisebrev-fra-oeko2020/?fbclid=IwAR1X6W8QnJq5Gyhy94WaeIDKJo1NxxinowARhA-qsGWzZOo9zbkAXGfbJZ4>

Rådgivende utvalg for innovasjon, vekst og økt norskandel i grøntsektoren (2020). *Grøntsektoren mot 2035. Saman for økt konkurransekraft, økt etterspørsel og mer norsk*. 26.3.2020.

SSB (2020). *Tabell 05988: Jordbruksbedrifter, etter brukartype*.

SSB (2020a). *Tabell 05982: Jordbruksareal (dekar), etter vekst, statistikkvariabel og år*.

Økologisk Norge (2016). *Landbrukets – sammen for flere økologiske bønder og mer norskprodusert økologisk mat* (brosjyre): <https://okologisknorge.no/media/1486/brosjyre-oekoloeft.pdf>

Vedlegg

Oversikt over inspirasjonsbønder

Nåværende inspirasjonsbønder (per april 2020):

Ola Johansen	Storfe (melk og kjøtt)	Troms og Finnmark
Embret Rønning	Storfe (melk og kjøtt)	Innlandet
Helge Hvoslef	Solbær	Innlandet
Marielle Vink -de Roos	Geit (kjøtt og ost)	Nordland
Kolbjørn Anda	Storfe (melk og kjøtt)	Rogaland
Turid Haga Vange	Storfe (melk og kjøtt)	Vestland
Anders Eggen	Korn	Trøndelag
Hellek Berge	Korn	Vestfold og Telemark
Mats Hegg Jacobsen	Allsidig	Troms og Finnmark
Brit Mjåland	Jordbær, andelslandbruk	Agder
Jens Edvard Kase	Gulrot, samarbeid	Viken
Hans Olav Bjerketvedt	Epler	Viken
Lars Nå	Plommer og epler	Vestland
Kristian Narum	Korn	Innlandet
Einar Kiserud	Storfe (melk og kjøtt)	Viken
Georg Smedsland	Sau	Agder
Anders Hørthe	Grønnsaker	Viken
Tore Jardar Wirgenes	Allsidig, andelslandbruk	Vestfold og Telemark
Cecilie Røli	Korn, andelslandbruk	Trøndelag
Bodil Raustein	Allsidig, sau, grønnsaker og andelslandbruk	Rogaland
Ola Kaurstad	Geit (melk og kjøtt), sau og solbær	Innlandet
Astrid Bjørnson	Bringebær, pærer og epler	Vestfold og Telemark
Inger-Lise Ingdal	Storfe (melk og kjøtt)	Trøndelag
René Cortis	Allsidig, grønnsaker	Nordland
Jørgen Soknes,	Storfe (melk og kjøtt), samdrift	Trøndelag
Thorbjørn Lund	Norsk økoraps	Viken
Astrid Sæther	Grønt, potet, ammeku og korn	Trøndelag
Kristoffer Svalastog Skinnes	Korn, sau og svin	Viken
Stina Mehus	Ammeku, sau, verpehøns og bær	Viken

Tidligere inspirasjonsbønder:

Per Arne Hoppestad	Grønnsaker og spirer	Vestfold og Telemark
Annhild Oma	Epler og plommer	Vestland
Anne Katrine Jensen	Melk og kjøtt	Møre og Romsdal
Anders Lerberg Kopstad	Lam	Viken
Kai Valbjør	Geit	Innlandet
Aud Mari Folden	Grønnsaker, parallellproduksjon	Trøndelag
Audun Flåtten	Korn	Vestfold og Telemark
Berge Borge	Honning	Vestland
Halfdan Lie Svalheim	Korn	Viken
Harald Berg	Korn	Innlandet
Marianne Bøthun	Epler, bier og sau	Vestland
Marius Egge	Epler	Viken
Rolf Tore Djønne	Epler og plommer	Vestland
Runar Sørli	Allsidig: verpehøner, korn, egg og melk	Viken
Torild Møinichen Skårdal	Sau, storfe og høner	Vestfold og Telemark
Kjell Birger Frøyland	Kylling	Viken
Hilde Buer	Villsau	Vestland
Torbjørn Støre	Melk og kjøtt	Trøndelag
Heidi Midtflå	Honning	Viken

Prosjektledelse

I 2016 og 2017 jobbet initiativtaker Aina Bartmann som prosjektleder sammen med prosjektmedarbeiderne Markus Brun Hustad og Marte Guttulsrød. I 2018 overtok Brun Hustad som prosjektleder, og jobbet sammen med Guttulsrød som prosjektmedarbeider. I 2020 overtok Guttulsrød prosjektlederansvaret. Hun har med seg Elin Rømo Grande og Cathrine Andersen som prosjektmedarbeidere.

Utgivelser 2020

Rapport 1–2019: Korn og konjunktur 2020

Rapport 2–2020: Norsk honningsektor — utvikling og
framtidsplaner blant norske birøktere

Rapport 3–2020: Færre og større melkebruk—hva skjer med
seterdrifta?

Rapport 4–2020: Fjørfenæringen i Norge — husdyrholdets
vekstnæring

Rapport 5–2020: Økt karbonbinding ved bruk av fangvekster på
kornarealet

AGRI
ANALYSE

Hollendergata 5.
Pb. 9347 Grønland
N-0135 OSLO
E-post: post@agrianalyse.no
Web: <http://www.agrianalyse.no>

ISSN 1894-1192

